

**Opinionii i katërt për Kosovën* - miratuar më 8 mars
2017**

Përmbledhje

Mund të thuhet se është arritur një përmirësim i përfshirjes së plotë dhe të efektshme në shoqëri të qytetarëve nga radhët e pakicave kombëtare përmes përfaqësimit në organet e zgjedhura qendrore dhe komunale, përkrahjes së të kthyerve, diversitetit më të madh etnik në gjyqësor dhe përdorimit të gjuhëve të pakicave në institucionet qendrore e komunale. Megjithatë, ekziston ndarja gjithnjë e më e madhe mes komuniteteve, e cila rritet nga fakti se brenda një komuniteti gjithnjë e më shumë folet vetëm një gjuhë, si dhe nga mungesa e dialogut dhe kuptueshmërisë ndërkomunitare, madje edhe brenda territorit të një komune. Korniza ligjore për barazinë është përmirësuar në vitin 2015, dhe pavarësia e funksionimi i Institucionit të Avokatit të Popullit është fuqizuar. Pavarësisht kësaj, korniza ligjore për mbrojtjen e pakicave kombëtare ka nevojë për zbatim më të mirë. Hartimi dhe zbatimi i strategjive dhe planeve të veprimit për pakicat kombëtare pa një monitorim, bashkërendim dhe ndarje të përgjegjësive të duhur, si dhe pa një zinxhir të qartë të llogaridhënies e rrezikon efektshmërinë e tyre. Shpesh duket se ato miratohen me qëllim të plotësimit të kërkesave ndërkombëtare dhe në masë të madhe mbështetën në mjetet e dhëna nga donatorët ndërkombëtarë, gjë që ndikon negativisht në ndjenjën e pronësisë ndaj procesit të zbatimit nga ana e ministrive dhe komunave. Po kështu, realizimi i rekomandimeve të organeve vendore për të drejtat e njeriut ende çalon dhe ka mungesë të përkrahjes së duhur politike në plotësimin e mandatit të tyre. Gjithashtu, autoritetet nuk inkurajojnë avancimin e mësimin të më shumë se një gjuhe zyrtare dhe të gjuhëve të pakicave në shkolla.

* Të gjitha referimet për Kosovën në këtë tekst, qofshin ato për territorin, institucionet apo popullsinë, duhet të kuptohen si në përputhje të plotë me Rezolutën 1244 të Këshillit të Sigurimit të Kombeve të Bashkuara dhe pa paragjykim ndaj statusit të Kosovës.

Ekziston një perceptim i përgjithshëm se niveli i sigurisë së pakicave kombëtare është rritur. Legjislacioni kundër krimeve të urrejtjes është miratuar, dhe autoritetet dënojnë incidentet e motivuara nga urrejtja kundër personave të pakicave kombëtare. Megjithatë, autoritetet raportojnë dhe regjistrojnë vetëm numër të vogël rastesh dhe madje edhe më pak syresh sanksionohen në përputhje me kornizën ligjore në fuqi. Një rol aktiv i komunave si promotorë të integritit shoqëror ende nuk është realizuar, posaçërisht lidhur me komunitetin serb të Kosovës në veri. Ekzistimi i vazhdueshëm i strukturave paralele, të administruara nga Kosova* dhe Serbia (komunat, shkollat), dhe mungesa e nismave kulturore për avancimin e ndërveprimit mes qytetarëve të komuniteteve të ndryshme, veçanërisht të të rinjve, paraqesin pengesa të mëdha për ndërveprim dhe dialog ndërkulturor.

Përkundër përparimit të caktuar të arritur në nivel komunal, personat nga komuniteti rom, ashkali dhe egjiptas vazhdojnë të ballafaqohen me gjendje posaçërisht të vështirë në të gjitha poret e jetës, dhe janë më të rrezikuarit nga varfëria, përjashtimi shoqëror, papunësia, kushtet jo të mira të jetës e banimit dhe nga diskriminimi. Një avancim i caktuar është arritur në procesin e kthimit të personave të zhvendosur pas konfliktit të armatosur, edhe pse mungesa e vazhdueshme e kornizës vendore gjithëpërfshirëse juridike, e grumbullimit të të dhënave, e bashkërendimit të nivelit qendror me atë lokal dhe çështjet e pazgjidhura pronësore vazhdojnë të jenë pengesë e procesit.

Rekomandimet për veprim të menjëhershëm

- **Prioritetizimi i përpjekjeve gjithëpërfshirëse dhe konkrete për avancimin e dialogut dhe tolerancës ndëretnike në nivel qendror dhe lokal me qëllim të ndërprerjes së ndasive mes komuniteteve dhe promovimit të pajtimit; ndërtimi i marrëdhënieve ndërkomunitare përmes nismave që posaçërisht synojnë të rinjtë, integrimi i sistemit edukativo-arsimor dhe zbatimit konsekuent i legjislacionit për gjuhët;**
- **Ndërmarrja e hapave për t'u siguruar që korniza ekzistuese juridike për pakicat kombëtare të zbatohet në mënyrë të duhur përmes fuqizimit të mekanizmave të bashkërendimit, pronësisë dhe monitorimit të strategjive e planeve të veprimit në nivel qendror, përmirësimit të ndarjes së përgjegjësisë në nivel të qeverisë, si dhe të llogaridhënies e kapacitetit të komunikimit të saj me nivelin komunal;**
- **Miratimi i të gjitha masave të nevojshme për sigurimin e zbatimit të plotë, të barabartë dhe të duhur të Ligjit për përdorimin e gjuhëve; trajtimi i mangësive të kapaciteteve në njohurinë e gjuhëve, cilësisë së përkthimit dhe ofrimit të shërbimeve në gjuhët e pakicave, duke përfshirë edhe ato në sistemin gjyqësor; krijimi i mjedisit të favorshëm për mësimin e gjuhëve zyrtare dhe të pakicave;**
- **Trajtimi i dallimeve në qasjen në drejtësi mes shumicës shqiptare dhe pakicave; rritja e numrit të gjyqtarëve, avokatëve dhe personelit përcjellës joshqiptarë; si dhe ndërmarrja e hapave për t'u siguruar që rastet e kthimit të pronave, posaçërisht atyre të uzurpuara, të hetohen shpejtë dhe të ndiqen penalisht e të trajtohen dhe sanksionohen nga gjykatat në mënyrë të duhur për të qenë sa duhet mjet i efektshëm dhe parandalues juridik.**

Përmbajtja

I. GJETJET KRYESORE	4
PROCESI I MONITORIMIT	4
PASQYRË E PËRGJITHSHME E GJENDJES SË TANISHME.....	4
VLERËSIMI I MASAVE TË NDËRMARRA PËR ZBATIMIN E REKOMANDIMEVE QË KËRKOJNË VEPRIM TË MENJËHERSHËM	5
VLERËSIMI I MASAVE TË NDËRMARRA PËR ZBATIMIN E REKOMANDIMEVE TË TJERA	7
II. GJETJET NEN PËR NEN	8
NENI 3 I KONVENTËS KORNIZË	8
NENI 4 I KONVENTËS KORNIZË	9
NENI 5 I KONVENTËS KORNIZË	17
NENI 6 I KONVENTËS KORNIZË	20
NENI 8 I KONVENTËS KORNIZË	25
NENI 9 I KONVENTËS KORNIZË	26
NENI 10 I KONVENTËS KORNIZË	28
NENI 11 I KONVENTËS KORNIZË	30
NENI 12 I KONVENTËS KORNIZË	31
NENI 14 I KONVENTËS KORNIZË	35
NENI 15 I KONVENTËS KORNIZË	36
NENI 16 I KONVENTËS KORNIZË	40
NENET 17 DHE 18 TË KONVENTËS KORNIZË	43
III. PËRFUNDIMET	44
REKOMANDIMET PËR VEPRIME TË MENJËHERSHME	44
REKOMANDIMET E TJERA.....	45

I. Gjetjet kryesore

Procesi i monitorimit

1. Ky opinion i ciklit të katërt për zbatimin e Konventës Kornizë për Mbrojtjen e Pakicave Kombëtare (KKMPK) nga Kosova* është miratuar në përputhje me “Marrëveshjen mes Misionit të Administratës së Përkohshme të Kombeve të Bashkuara në Kosovë (UNMIK) dhe Këshillit të Evropës për rregullimet teknike lidhur me Konventën kornizë për mbrojtjen e pakicave kombëtare”, të nënshkruar më 24 gusht 2004 (më tutje në tekst Marrëveshja). Të gjeturat bazohen në informatat që gjenden në raportin e progresit, të hartuar nga Organizata për Siguri dhe Bashkëpunim në Evropë (OSBE) dhe të parashtruar nga UNMIK-u më 8 mars 2016 në përputhje me Marrëveshjen¹ dhe me burimet e tjera të shkruara, si dhe në informatat e marra nga Komisioni këshillëdhënës prej kontakteve zyrtare dhe atyre joqeveritare gjatë vizitës së tij prej datës 14 deri më 18 nëntor 2016 në Prishtinë, si dhe në komunat Obiliq, Mitrovicë, Istog e Klinë (të regjionit të Pejës); pastaj nga vizitat në komunat Graçanicë, Gjilan dhe Novobërdë, si dhe në fshatrat Plemetin e Zallq.

2. Komisioni këshillëdhënës vlerëson lartë bashkëpunimin e ngushtë me UNMIK-un dhe me Misionin në Kosovë të Organizatës për Siguri dhe Bashkëpunim në Evropë (Misioni i OSBE-së) në përgatitjen, organizimin dhe përcjelljen e vizitës, si dhe shpreh falënderimin për përkrahjen dhe ndihmesën e pranuar gjatë vizitës. Po ashtu, dëshiron të thekson qasjen konstruktive të autoriteteve që kanë marrë pjesë në takimet e nivelit të lartë në nivel qendror dhe atë lokal, duke dhënë kështu mundësi të shumta për këmbim të mendimeve dhe përvojave. Komisioni gjithashtu dëshiron të shpreh keqardhjen që nuk ka pasur mundësi të takohet me të gjitha autoritetet që kanë përgjegjësi relevante për KKMPK-në, siç është Ministria e Kulturës, Rinisë dhe Sportit dhe Ministria e Drejtësisë.

3. Komisioni këshillëdhënës vë në pah se raporti i progresit i hartuar nga Misioni i OSBE-së bazohet në konsultat e ngushta me përfaqësuesit e të gjitha komuniteteve dhe me palët relevante qeveritare e joqeveritare në mbarë Kosovën*. Raporti është një burim gjithëpërfshirës i informatave dhe analizave të hollësishme. Aty gjithashtu ceket edhe prania e raporteve dhe vlerësimeve të tjera, të hartuara nga organizatat ndërkombëtare dhe vendore në Kosovë*.

Pasqyrë e përgjithshme e gjendjes së tanishme

4. Korniza juridike dhe institucionale lidhur me mbrojtjen e personave që u përkasin pakicave kombëtare mbetet në fuqi.² Hapa pozitivë janë ndërmarrë për përmirësimin e pjesëmarrjes së tyre të plotë dhe të efektshme në shoqëri, siç është bie fjala pjesëmarrja e rritur në organet e zgjedhura qendrore dhe komunale, përkrahja financiare dhe materiale për të kthyerit, qasja më e madhe e komuniteteve rome, ashkallike dhe egjiptase në arsim, diversiteti i rritur etnik në gjyqësor dhe qasja më e mirë në tregun e punës përmes njohjes së diplomave. Pavarësisht kësaj, legjislacioni është larg nga të qenit i zbatuar në mënyrë të kënaqshme.

¹ Misioni i OSBE-së, Community Rights Assessment Report, Fourth Edition (2015), mund të gjendet në

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016805aa38b>.

² Në këtë opinion termet “personat që u përkasin pakicave kombëtare” dhe “personat që u përkasin komuniteteve” përdoren në mënyrë të alternuar.

Hartimi dhe zbatimi i strategjive dhe planeve të veprimit pa një monitorim dhe pa llogaridhënie të qartë e rrezikon efektshmërinë e tyre. Për më tepër, dokumentet e politikave që synojnë personat që u përkasin pakicave kombëtare shpesh duket se miratohen me qëllim të plotësimit të kërkesave ndërkombëtare dhe jo gjithmonë kuptohet qartë se çka në fakt do të thotë përfshirja e personave që u përkasin pakicave në një shoqëri demokratike. Ngjashëm me këtë, ngritja e kapaciteteve që është theksuar në kornizën institucionale duket se nuk është zbatuar në praktikë. Shumëfishimi i organeve që merren me çështjet e komuniteteve ka ndikuar në ndarjen e paqartë të përgjegjësisë, duke përfshirë edhe dyfishimin e mandateve, ku punonjësit e këtyre organeve duket se nuk janë të trajnuar sa duhet për plotësimin e detyrave të tyre. Gjithashtu ka mungesë të bashkërendimit dhe të dialogut ndër-institucional në mes të palëve të ndryshme përgjegjëse për çështje të komuniteteve në nivel qendror, si dhe mes nivelit qendror e atij lokal. Sa i përket burimeve financiare të vëna në dispozicion për përmirësimin e qasjes në të drejtat e parapara në Konventën kornizë, ekziston një mbështetje e gjerë në ndihmesën e donatorëve ndërkombëtarë, gjë që ka ndikim negativ në pronësinë e procesit të zbatimit nga ana e ministrive dhe komunave.

5. Ekziston perceptimi i përgjithshëm se siguria e komuniteteve është përmirësuar dhe se incidentet ndëretnike kanë shënuar rënie të vogël. Megjithatë, me disa përjashtime të vogla, vërehen ndasi në rritje mes komuniteteve, duke përfshirë edhe brenda të njëjtës komunë, ku dialogu dhe kuptueshmëria ndërkombëtare mungojnë. Ekzistenca e vazhdueshme e strukturave paralele, të administruara nga Kosova* dhe Serbia (komunat, shkollat) dhe njëgjuesia në përhapje brenda çdo komuniteti, paraqesin pengesa serioze për ndërveprim dhe dialog ndërkultor. Të rinjtë në veçanti nuk inkurajohen të mësojnë gjuhën tjetër zyrtare e lere më ndonjë gjuhë të pakicave. Si rrjedhojë e kësaj, të rinjtë e komuniteteve të ndryshme rrallë herë shoqërohen apo takohen me njëri-tjetrin. Polarizimi i mediave dhe i çështjeve, siç është trashëgimia kulturore, edhe më tej e destabilizojnë gjendjen. Në kontekstin e vështirë ekonomik të Kosovës*, ku papunësia mbetet burimi kryesor i shqetësimeve për tërë popullatën (32.9% në vitin 2015), intensifikohet diskriminimi i perceptuar dhe ai ekzistues mes komunitetit shumicë dhe komuniteteve pakicë, posaçërisht kur kemi të bëjmë me qasjen në tregun e punës. Thënë në përgjithësi, kjo gjendje kontribuon në ndarjen e vazhdueshme përgjatë vijave etnike. Së këndejmi, duhet të promovohet një shoqëri shumëetnike dhe përfshirëse, ku diversiteti respektohet.

6. Mekanizmat për përfaqësim dhe konsultim të komuniteteve, për dialogun ndër-institucional dhe për bashkëpunim mes nivelit qendror e lokal tanimë janë themeluar, por ende nuk është bërë ndarje e qartë e detyrave në nivel qendror dhe nuk ka rol aktiv të komunave si promovuese të integritit shoqëror, posaçërisht kur kemi të bëjmë me komunitetin serb në veri të Kosovës. Përkundër përparimit të caktuar të arritur në nivel lokal, komuniteti rom, ashkali dhe ai egjiptas vazhdojnë të ballafaqohen me gjendje posaçërisht të vështirë në të gjitha fushat e jetës, dhe janë më të rrezikuarit nga varfëria, përjashtimi shoqëror, papunësia, kushtet jo të mira të jetesës dhe banimit, si dhe nga diskriminimi.

Vlerësimi i masave të ndërmarra për zbatimin e rekomandimeve që kërkojnë veprim të menjëhershëm

7. Hapat e parë për integrimin e katër komunave me shumicë serbe në veri në strukturat institucionale të Kosovës* dhe pjesëmarrja e rritur e serbëve në këto institucione paraqesin tregues të rëndësishëm të përparimit të marrëdhënieve ndëretnike.

Megjithatë, integrimi ende nuk ka krijuar efekte në praktikë. Përparimi në komunat e tjera kryesisht ka të bëjë me pjesëmarrjen e përfaqësuesve të komuniteteve në institucionet vendore që janë përgjegjëse për sigurimin e mbrojtjes së pakicave kombëtare. Pavarësisht kësaj, këto institucione duket se nuk janë të afta të prioritetizojnë veprimet në nivel lokal në interes të komuniteteve pakicë dhe të plotësojnë detyrën e tyre si mundësuese të dialogut ndëretnik. Me disa përjashtime në nivelin më të lartë politik, vlerësimi i rëndësisë së besimit dhe kuptueshmërisë ndëretnike tek institucionet mbetet i pamjaftueshëm. Rrjedhimisht, përpjekjet gjithëpërfshirëse dhe konkrete në avancimin e dialogut dhe tolerancës ndëretnike në terren mbesin sporadike dhe, edhe në rastet kur ekzistojnë, kryesisht drejtohen nga shoqëria civile dhe donatorët ndërkombëtarë. Gjithashtu, mungesa e platformave kulturore që do të promovonin ndërveprimin mes anëtarëve të komuniteteve të ndryshme, posaçërisht të të rinjve, pengon ndërtimin e marrëdhënieve mes komuniteteve.

8. Incidentet e motivuara nga urrejtja kundër personave që u përkasin pakicave kombëtare janë të koncentruara në zonat ku të kthyerit serbë janë më të shumtë (Klinë, Pejë) apo ndodhin për shkak të ngjarjeve specifike nxitëse. Këto incidente në përgjithësi janë dënuar menjëherë si nga autoritetet lokale, ashtu edhe nga ato qendrore. Korniza ligjore kundër krimeve të urrejtjes dhe incidenteve të motivuara etnikisht, si dhe mekanizmat për regjistrimin e tyre, tanimë ekzistojnë. Megjithatë, vetëm një numër i vogël rastesh regjistrohen nga autoritetet dhe edhe më pak syresh sanksionohen në mënyrë të duhur në përputhje me kornizën ligjore në fuqi. Kjo ndodh për shkak të disa faktorëve, siç janë: mangësitë në sistemin e regjistrimit, shkalla e ulët e raportimit, mosbesimi në institucionet për zbatimin e ligjit nga personat që u përkasin pakicave kombëtare, si dhe zbatimi i mangët i dispozitave ligjore ekzistuese. Janë bërë përpjekje për trajnimin e policëve dhe për futjen e sistemit të bashkërenduar për menaxhimin e rasteve që do t'i lidhte të gjitha institucionet për zbatimin e ligjit dhe do të mundësonte përcjelljen e rasteve prej hetimit, te ndjekja penale e deri te dënimi. Vetëdijesimi i përgjithshëm dhe besimi në mjetet ligjore kundër krimeve të urrejtjes ende mbetet i vogël.

9. Një nivel i caktuar i përparimit është arritur në zbatimin e Ligjit për përdorimin e gjuhëve të vitit 2006 lidhur me përdorimin e gjuhëve të pakicave në dokumentet e identitetit, në regjistrin civil, në organet e zgjedhura qendrore dhe komunale dhe në përkthimin e dokumenteve. Funksionimi i Zyrës së Komisionerit për Gjuhët (ZKGj) gjithashtu ka shënuar përmirësime. Përkundër kësaj, ndasia gjuhësore vazhdon të jetë e pranishme dhe zbatimi i legjislacionit në nivel qendror e lokal është ende i mangët; institucionet mbesin të panjoftuara për përgjegjësitë e tyre dhe vetëdijesimi i qytetarëve për të drejtat gjuhësore është ende i dobët. Për më tepër, për shkak të cilësisë së dobët të përkthimeve të teksteve ligjore, ka probleme serioze të sigurisë dhe barazisë juridike para ligjit. Komisioneri i gjuhëve duket se nuk ka përkrahje të duhur politike për zbatimin e mandatit të tij, dhe avancimi i të mësuarit të gjuhëve zyrtare të pakicave në shkollë nuk inkurajohet nga institucionet.

10. Disa zhvillime pozitive kanë ndodhur lidhur me suksesin më të mirë në shkolla dhe nivelin më të lartë të përfundimit të shkollimit të mesëm të romëve, ashkalive dhe egjiptasve, ku shoqëria civile, me përkrahjen e donatorëve ndërkombëtarë, vazhdimisht paraqitet si faktori kryesor prapa këtyre rezultateve, për shembull, për themelimin dhe drejtimin e qendrave të mësimit, të cilat ofrojnë përkrahje jashtëshkollore për fëmijët romë, ashkali dhe egjiptas. Megjithatë, këto komunitete ende ballafaqohen me sfida të konsiderueshme për qasje në arsim dhe edukim cilësor dhe janë disproporcionalisht të prekura nga shkalla e ulët e regjistrimit në shkolla dhe niveli i lartë i braktisjes së tyre.

Vlerësimi i masave të ndërmarra për zbatimin e rekomandimeve të tjera

11. Korniza ligjore për barazi është fuqizuar në vitin 2015 përmes miratimit të ligjeve të reja për Avokatin e Popullit, për barazinë gjinore dhe për mbrojtje nga diskriminimi. Legjislatura e re kundër diskriminimit është paraparë që të konsolidojë mekanizmat e zbatimit për Avokatin e Popullit dhe gjykatat. Monitorimi fillestar i ligjit nuk ka identifikuar përparim domethënës në kuptim të rritjes së numrit të rasteve të ngritura dhe të shqyrtuara nga gjykatat, dhe disa tanimë vejnë në pyetje zbatueshmërinë e tij në praktikë. Funksionimi i Institucionit të Avokatit të Popullit ka shënuar përparime dhe pavarësia e tij është fuqizuar. Megjithatë, në legjislacionin e ri parashihen detyra të reja për këtë institucion, mirëpo të njëjtit nuk i janë ofruar burime shtesë njerëzore dhe financiare për zbatimin e tyre.

12. Disa hapa janë ndërmarrë në përmirësimin e procesit të kthimeve të personave të zhvendosur pas konfliktit të armatosur, ku duhet të ceket Strategjia e rishikuar për komunitete dhe kthime 2014-2018 dhe themelimi i Grupit punues ndërministror për kthime në vitin 2015. Megjithatë, deri më sot nuk është bërë ndonjë vlerësim i Strategjisë dhe Grupi punues asnjëherë nuk është takuar. Në nivelin lokal janë themeluar Zyrat Komunale për Komunitete dhe Kthime (ZKKK) dhe disa nga komunat kanë ndarë parcela për projektet e të kthyerve me qëllime të financimit të projekteve të banimit dhe pakove emergjente. Mirëpo, mungesa e vazhdueshme e kornizës gjithëpërfshirëse ligjore në vend, e grumbullimit të të dhënave, e bashkërendimit mes niveleve qendrore dhe lokale dhe çështjet e pazgjidhura pronësore vazhdojnë të pengojnë kthimin, i cili po ngadalësohet. Kthimet e detyrueshme janë edhe më problematike, pasi që në momentin kur përkrahja fillestare e donatorëve fillon të bie, nuk ekzistojnë masat alternative afatgjata dhe resurset për vazhdimin e procesit të krijuar nga institucionet.

13. Renovimi i kishave të dëmtuara ortodokse serbe dhe zbatimi i legjislacionit vendor për mbrojtjen e trashëgimisë kulturore ka vazhduar. Edhe pse incidentet ende ndodhin, siguria dhe qasja në vendet e trashëgimisë kulturore janë përmirësuar veçanërisht falë Njesisë për Trashëgimi Fetare e Kulturore (NjTFK) së Policisë së Kosovës. Megjithatë, standardet ligjore po sfidohen përmes ndërtimeve të vazhdueshme ilegale, ku tentimet e qeverisë lidhur me ndryshimin e Ligjit nr. 02/L-88 për trashëgimi kulturore dhe për miratimin e strategjisë për trashëgimi kulturore deri më tani kanë qenë të pasuksesshme. Ngjashëm me këtë, nuk është arritur ndonjë përparim në krijimin e sistemit për dhënie të përkrahjes kulturore pakicave kombëtare. Transmetimet publike të mediave për komunitete dhe në gjuhë të pakicave kanë shënuar rritje, por si stacionet publike, ashtu edhe ato private mediale kryesisht punojnë paralelisht, duke u përqendruar në çështjet relevante për secilin komunitet ndaras. Për më tepër, stacionet private kryesisht varen nga donatorët ndërkombëtarë kur kemi të bëjmë me përkrahje dhe trajnime.

II. Gjetjet nen për nen

Neni 3 i Konventës kornizë

Fushëveprimi dhe regjistrimi i popullsisë

14. Fushëveprimi i Konventës kornizë për mbrojtjen e pakicave kombëtare në Kosovë* nuk ka ndryshuar që nga cikli i tretë monitorues dhe vazhdon të mbulojë të gjitha komunitet e pranishme në Kosovë* sipas nenit 1.4 të Ligjit për mbrojtjen dhe avancimin e të drejtave të komuniteteve, gjegjësisht të “komunitetit serb, turk, boshnjak, romë, ashkali, egjiptas, goran, malazet, kroat dhe të komuniteteve të tjera”.⁴ Në Ligj po ashtu parashihet se të njëjtat të drejta do të mbrohen edhe për anëtarët e komunitetit shumicë në Republikën e Kosovës *, gjegjësisht shqiptarëve, në rastet kur ata nuk janë shumicë në komunën e caktuar.⁵ Megjithatë, nuk është shënuar ndonjë përparim lidhur me ndryshimin e Kushtetutës për të mbuluar edhe komunitetin kroat dhe malazet të Kosovës, pavarësisht kërkesave të tyre të përsëritura në këtë drejtim.⁶

15. Edhe kësaj radhe, Komisioni këshillëdhënës thekson se të dhënat statistikore për përbërjen e popullsisë nuk janë plotësisht reprezentative për shkak të faktit se regjistrimi i popullsisë i vitit 2011 nuk është realizuar në komunat veriore të banuara kryesisht me serbë dhe se pjesërisht është bojkotuar në jug.⁷ Bojkotin në veri disa përfaqësues të institucioneve qendrore dhe të komunave me shumicë serbe në veri e kanë shpjeguar me mungesë të kushteve politike, ligjore, shoqërore dhe të sigurisë. Planet për organizimin e regjistrimit të jashtëzakonshëm të popullsisë në veri gjatë vitit 2016 kanë dështuar për shkak se mungesa e përkrahjes nga niveli qendror dhe lokal ka penguar miratimin e legjislacionit të nevojshëm. Së këndejmi, autoritetet janë të prira që të presin për regjistrimin e ardhshëm të popullsisë në vitin 2021. Megjithatë, Komisioni këshillëdhënës vëren se mungesa e të dhënave gjithëpërfshirëse dhe të besueshme çon në situatën, e cila pengon zbatimin e duhur të legjislacionit në fuqi lidhur me përfaqësimin proporcional të personave që u përkasin pakicave kombëtare në organet e zgjedhura komunale dhe në shërbimin civil, përdorimin e gjuhëve të pakicave si gjuhë zyrtare në nivel lokal, si dhe me ndarjet buxhetore të bëra nga pushteti lokal. Komisioni këshillëdhënës kupton nga bashkëbiseduesit e tij se do të mund të gjendeshin burimet alternative për grumbullimin e të dhënave, siç janë dokumentet e identifikimit, listat zgjedhore, beneficionet sociale dhe sigurimi mjekësor. Një bashkëbisedues kishte thënë se, për shembull, se numri i votave (votuesve) në zgjedhjet e vitit 2014 ishte më i lartë se gjithsej numri zyrtar i popullsisë sipas të dhënave statistikore.

⁴ Në bazë të parimit të vetidentifikimit të lirë, ky opinion i referohet komunitetit boshnjak.

⁵ Ligji nr. 04/L-020 për ndryshimin dhe plotësimin e Ligjit nr. 03/L-047 për mbrojtjen dhe avancimin e të drejtave të komuniteteve dhe të anëtarëve të tyre në Kosovë, i datës 21 dhjetor 2011, ku përkufizohen komunitetet si “grupe kombëtare, etnike, kulturore, gjuhësore apo fetare që tradicionalisht janë të pranishme në Republikën e Kosovës dhe që nuk janë shumicë”, mund të gjendet në

www.assembly-kosova.org/common/docs/ligjet/Law%20on%20amend%20the%20law%20on%20protection%20the%20rights%20of%20the%20communities.pdf.

⁶ Shih gjithashtu opinionin i ACFC për Kosovën* (2013), par. 23.

⁷ Në regjistrimin e popullsisë të vitit 2011 janë evidentuar 1 739 825 banorë në Kosovë*, të cilët të ndarë sipas përkatësisë etnike përbëjnë si në vijim: 92.2% shqiptarë, 1.5% serbë, 1.6% boshnjakë, 1.1% turq, 0.9% ashkali, 0.7% egjiptas, 0.6% goranë, 0.5% romë, dhe 0.6% ‘të tjerë’ apo të padeklaruar (Agjencia e Statistikave e Kosovës, 2012). Megjithëkëtë, rezultatet e regjistrimit të popullsisë të vitit 2011 janë parë si kundërtënëse, pasi që nuk janë përfshirë katër komuna veriore me shumicë serbe: Leposaviq, Zubin Potok, Zvečan dhe Mitrovicë e Veriut.

Komisioni këshillëdhënës rithekson pikëpamjen e tij se pragjet numerike nuk duhet të aplikohen në mënyrë shumë strikte dhe se duhet të ketë fleksibilitet e kujdes posaçërisht kur përdoren të dhënat statistikore për realizimin e të drejtave të pakicave.⁸

Rekomandim

16. Komisioni këshillëdhënës i fton autoritetet që të vazhdojnë me qasjen e tyre përfshirëse lidhur me fushëveprimin e Konventës Kornizë dhe me dialogun konstruktiv me përfaqësuesit e të gjitha komuniteteve, duke përfshirë pakicën kombëtare kroate dhe atë malazeze. Gjithashtu i inkurajon ato që t'i intensivikojnë përpjekjet në përgatitjen e regjistrimit të ardhshëm të popullsisë në mbarë vendin për t'u siguruar që të gjitha të dhënat e popullsisë, duke përfshirë edhe shfrytëzimin e burimeve të tjera nga ato të përdorura në regjistrimin e vitit 2011, të merren parasysh në mënyrë të duhur për realizimin e të drejtave të personave që u përkasin pakicave kombëtare, duke përfshirë edhe për qëllime të ndarjeve buxhetore.

Neni 4 i Konventës kornizë

Korniza ligjore dhe institucionale për mbrojtje nga diskriminimi i personave që u përkasin pakicave kombëtare dhe avancimi i trajtimit të barabartë

Legjislacioni dhe institucionet

17. Korniza ligjore relevante për mbrojtjen nga diskriminimi dhe për promovimin e qasjes së barabartë në të drejta për personat që u përkasin pakicave kombëtare bazohet në dy shtylla: legjislacioni që në mënyrë specifike trajton të drejtat e personave që u përkasin komuniteteve dhe legjislacioni kundër diskriminimit.⁹ Derisa ky i pari nuk ka pasur ndryshime substanciale (shih nenet 5 dhe 10), korniza ligjore për çështje të barazisë është fuqizuar në vitin 2015 me miratimin e tri ligjeve të reja, dhe atë Ligjit për Avokatin e Popullit, Ligjit për barazi gjinore dhe Ligjit për mbrojtje nga diskriminimi.¹⁰ Legjislacioni i ri i fuqizon dispozitat ligjore që mund të shfrytëzohen para Institucionit të Avokatit të Popullit dhe gjykatave. Përderisa monitorimi fillestar i ndikimit të amendamenteve nuk ka identifikuar ndonjë përparim thelbësor, posaçërisht lidhur me rritjen e numrit të lëndëve të parashtruara në gjykata dhe të shqyrtuara nga to,¹¹ Komisioni këshillëdhënës është i brengosur nga qëndrimet e shprehura prej disa bashkëbiseduesve lidhur me zbatimin e ligjit në praktikë. Avokati i Popullit veçanërisht ka ngritur shqetësime lidhur me procedurat gjyqësore të parapara në legjislacion përkitazi me regjistrimin e ankesave për diskriminim pasi që legjislatura penale nuk është ndryshuar. Për më tepër, Avokatit të Popullit iu kanë dhënë detyra kundërshtuese, ku parashihet si shqyrtimi i ankesave, ashtu edhe ndihmesa për viktimat në

⁸ Shih Komenti tematik i ACFC-së nr. 3 (2012), par. 57.

⁹ Legjislacioni që në mënyrë specifike trajton të drejtat e personave që u përkasin pakicave kombëtare vazhdon të përfshijë Ligjin për mbrojtjen dhe avancimin e të drejtave të komuniteteve dhe të anëtarëve të tyre në Kosovë (nr. 04/L-020); Ligjin për përdorimin e gjuhëve të vitit 2006 (nr. 02/L-37); Ligjit për trashëgiminë kulturore të vitit 2006 (nr. 02/L-88) dhe legjislacionin për arsim, ku në mes të tjerash përfshihet Ligji për arsim në komunat e Republikës së Kosovës i vitit 2008 (nr. 03/L-068).

¹⁰ Përkatësisht ligjet nr. 05/L-019, nr. 05/L-020 dhe nr. 05/L-021, të miratuara në maj 2015, që mund të gjenden në www.kuvendikosoves.org/?cid=2,193&date=2015-06. Në nenin 1.1 të Ligjit nr. 05/L-021 thuhet: "Qëllimi i këtij Ligji është krijimi i kornizës së përgjithshme për parandalimin dhe luftimin e diskriminimit të bazuar në përkatësi kombëtare apo lidhur me çfarëdo komuniteti, prejardhjeje shoqërore, race, përkatësie etnike, ngjyre, lindjeje, prejardhjeje [...] me qëllim të zbatimit të parimit të trajtimit të barabartë".

¹¹ OSBE, Raporti për vlerësimin e të drejtave të komuniteteve, botimi i katërt (2015).

në përgatitjen e tyre.¹² Nismat e kufizuara për ngritjen e vetëdijesimit deri më tani janë realizuar brenda institucioneve, gjyqësorit dhe në përgjithësi tek qytetarët.

18. Përkundër kornizës gjithëpërfshirëse ligjore, Komisioni këshillëdhënës shpreh keqardhje për njoftimet e disa bashkëbiseduesve (institucione vendore, organe konsultative, shoqëria civile, institucionet ndërkombëtare dhe disa ministri) se zbatimi i saj është larg nga të qenit i kënaqshëm. Mangësitë fillojnë nga funksionimi i pjesshëm i mekanizmave lokalë të themeluar për të siguruar pjesëmarrjen e komuniteteve në vendimmarrje, pastaj vazhdojnë me mosrespektimin e kuotave për përfshirjen e komuniteteve pakicë në shërbimin civil dhe shkollimin e lartë, si dhe me përkthimin e dobët të legjislacionit në gjuhën tjetër zyrtare dhe mosofrimin e shërbimeve në gjuhët e pakicave. Në përgjithësi janë disa faktorë që llogariten si pengues në zbatimin e duhur të legjislacionit, duke përfshirë në mes të tjerash, shumëfishimin e dokumenteve të politikave, siç janë strategjitë dhe planet e veprimit, dhe zbatimin e monitorimit të tyre të mangët, si dhe mungesën e zinxhirit të qartë të llogaridhënies lidhur me procesin.¹³ Mbështetja e madhe në mjetet e ofruara nga donatorët ndërkombëtarë është pengesë për pronësinë e procesit të zbatimit nga ministrat dhe komunat. Po ashtu, në bazë të disa bashkëbiseduesve të Komisionit këshillëdhënës, ndarja e buxhetit në kohën e zbatimit parqet pengesë shtesë.

19. Komisioni këshillëdhënës vë në pah se tanimë ekziston struktura shumështrësore institucionale e paraparë për mbrojtjen e të drejtave të personave që u përkasin komuniteteve pakicë. Palët kryesore janë Zyra e Kryeministrit, në veçanti Zyra për Qeverisje të Mirë (ZQM), mandati dhe roli bashkërendues i së cilës është zgjeruar me kalimin e kohës, duke përfshirë të drejtat e njeriut në përgjithësi.¹⁴ Mbrojtja e të drejtave të personave që u përkasin pakicave kombëtare po ashtu vazhdon të jetë nën përgjegjësinë e Zyrës për Çështje të Komuniteteve (ZÇK) dhe Zyrës së Komisionerit të Gjuhëve (ZKGj) (shih gjithashtu nenet 5 dhe 10), si dhe e Ministrisë për Komunitete dhe Kthim dhe Ministrisë së Administrimit të Pushtetit Lokal, të cilat udhëhiqen nga ministrat prej komunitetit serb. Komisioni këshillëdhënës është njoftuar nga bashkëbiseduesit e disa prej këtyre institucioneve se në nivel qendror, efektet anësore të shumëfishimit të organeve që merren me çështje të komuniteteve kanë krijuar një

¹² Shih nenet 12.2 dhe 9.2.2 të Ligjit nr. 05/L-021 përkatësisht; Institucioni i Avokatit të Popullit, Raporti vjetor 2015, nr. 15, f. 40. Mund të gjendet në

www.ombudspersonkosovo.org/repository/docs/English_Annual_Report_2015_351292.pdf.

¹³ Në raportin e tij vjetor për vitin 2015, Institucioni i Avokatit të Popullit nënvizoi se lidhur me Strategjinë për të drejta të njeriut, hartimi dhe raportimi janë detyrë e institucionit të njëjtë në qeveri. Kështu që, për të rritur llogaridhënien, rekomandohet që Kryeministri t'i raportoj çdo vit Komisionit për të drejta të njeriut, barazi gjinore, persona të zhdukur dhe peticione të Kuvendit përkitazi me zbatimin e strategjive dhe planeve të veprimit nga fusha e të drejtave të njeriut, f.25. Mund të gjendet në

www.ombudspersonkosovo.org/repository/docs/English_Annual_Report_2015_351292.pdf.

¹⁴ ZQM ka marrë rolin e koordinatorit nacional për të drejta të njeriut, kundër korrupsion, të drejta të fëmijëve dhe personave me aftësi të kufizuara, si dhe rolin e Sekretarisë për Grupin Koordinues Ndërmnistror për të Drejta të Njeriut (GKNDNj) dhe të këshillave për Strategjinë e integritit të romëve, ashkalive dhe egjiptasve e të projektit për shoqëri civile. Shih Këshilli i Evropës, Propozimet e reformave mbi dinamizimin e institucioneve jogjyqësore për të drejta të njeriut në Kosovë*, 2013, f. 19-20. Mund të gjendet në www.coe.int/t/dgi/hr-natimplement/Source/documentation/Reform_proposals_eng.pdf.

ndarje të paqartë të përgjegjësive, mbivënie të kompetencave dhe mungesë të bashkërendimit.¹⁵ Për më tepër, punonjësit e këtyre institucioneve jo gjithmonë kanë pasur trajnime të duhura.

20. Themelimi në vitin 2016 i Grupit Koordinues Ndërmintor për të Drejta të Njeriut (GKNDNJ), me ZQM-në si Sekretari, është paraparë t'i trajtojë këto mangësi.¹⁶ Më konkretisht, GKNDNJ-ja është dashur të sigurojë llogaridhënie të institucioneve të ndryshme qeveritare, të përfshira në politikat e të drejtave të njeriut. Komisioni këshillëdhënës shpreh keqardhje për faktin se GKNDNJ-ja ende nuk është funksionalizuar. Komisioni këshillëdhënës gjithashtu ka kuptuar se mandati i ZQM-së kryesisht perceptohet si tepër ambicioz në krahasim me resurset që kjo Zyrë i ka dhe se nuk ka qenë e aftë që të monitorojë në mënyrë të efektshme zbatimin e politikave dhe bashkërendimin e tyre.¹⁷ ZQM-ja po ashtu duket se e konsideron ndikimin e saj në politkëbërjen për mbrojtjen e pakicave kombëtare si të kufizuar, edhe pse shoqëria civile e inkurajon fuqishëm që të jetë më proaktive dhe të riafirmojë rolin e saj në dhënien e impulsit dhe të bashkërendimit.¹⁸ Komisioni këshillëdhënës gjithashtu ka kuptuar se disa nga ministritë që merren me mbrojtjen e pakicave kombëtare nganjëherë duket se janë të marginalizuara.

21. Komisioni këshillëdhënës shpreh kënaqësinë që gjatë vizitës së tij ka parë dëshmi të angazhimit proaktiv në komuna, ku zyrtarët komunalë bëjnë përpjekje për përmirësimin e kushteve të personave që u përkasin pakicave kombëtare. Megjithatë, doli në pah edhe mungesa e ndërlidhjes mes nivelit lokal dhe atij qendror pasi që zyrtarët komunalë duket se nuk marrin udhëzime apo koordinime të qarta nga niveli qendror. Disa përfaqësues të komunave u ankuan se nuk përfshiheshin në marrjen e vendimeve të rëndësishme, siç janë ato lidhur me vendosjen e të kthyerve në vendin e tyre (shih gjithashtu nenin 16). Kjo gjendje hedh dyshime në zbatimin e kënaqshëm të Ligjit për vetëqeverisjen lokale përkitazi me rolin dhe kompetencat e autoriteteve.¹⁹

Zyra e Avokatit të Popullit

22. Komisioni këshillëdhënës mirëpret përparimin e arritur në funksionimin e Institucionit të Avokatit të Popullit lidhur me përshtatshmërinë e zyrave të tij, rritjen e numrit të punonjësve në nivel qendror dhe regional dhe linjën e dedikuar buxhetore.²⁰ Gjithashtu, çmon faktin se Gjykata Kushtetuese²¹ ka konfirmuar pavarësinë e institucionit, duke përfshirë edhe atë financiare, e cila është fuqizuar përmes Ligjit për Avokatin e Popullit të vitit 2015. Në Ligjin për mbrojtje nga diskriminimi parashihet roli i Institucionit të Avokatit të Popullit si një organ i barazisë, i Avokatit

¹⁵ Në mes të tjerash, shih rekomandimet e Avokatit të Popullit të datës 16 dhjetor 2015 dhe të Koalicionit të Drejtat e Barabarta për të Gjithë (KDBGj), "Strategjia për të drejtat e njeriut në Kosovë 2016-2022: rruga për të ecur përpara", mund të gjendet në http://equalrightsforallcoalition.com/wp-content/uploads/2016/11/HR_Strategy_ENG.pdf.

¹⁶ Vendimi nr. 06/87 i datës 13 maj 2016. Në cilësinë e organit kompetent të nivelit të lartë politik, ky mekanizëm koordinues ka për detyrë mbikëqyrjen dhe monitorimin e zbatimit të legjislacionit dhe strategjive relevante për të drejta të njeriut, duke siguruar ndarjen e resurseve të nevojshme, si dhe raportimin përmes kryeministrit për institucionet relevante, duke përfshirë edhe Kuvendin e Kosovës.

¹⁷ Kjo konfirmohet në disa raporte, më i fundit është raporti i KE-së, "Kosovo*2016 Report", mund të gjendet në http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-16-3633_en.htm, dhe i Koalicionit të Drejtat e Barabarta për të Gjithë (KDBGj), "Strategjia për të drejtat e njeriut në Kosovë 2016-2022".

¹⁸ Nisma e të Rinjve për të Drejta të Njeriut, "Taking Stock: Human Rights in Kosovo in 2015", f. 44.

¹⁹ Ligji nr. 03/L-040 i vitit 2008, mund të gjendet në www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2008_03-L040_en.pdf.

²⁰ Zyrat regionale të Institucionit të Avokatit të Popullit janë themeluar në Prizren, Pejë, Gjakovë, Gjilan, Ferizaj, Shtërpcë, Mitrovicë të Jugut dhe Mitrovicë të Veriut.

²¹ Lënda nr. K073/16, 8 dhjetor 2016, Ref. nr.: AGJ1015/16, mund të gjendet në www.gjk-ks.org/repository/docs/gjk_ko_73_16_ang.pdf.

të Popullit, si dhe i Mekanizimit kombëtar parandalues sipas Konventës kundër torturës. Përkundër rritjes së vëllimit të punës, nuk është paraparë ndonjë rritje e buxhetit. Së këndejmi, mëdyshjet nëse resurset ekzistuese njerëzore e financiare janë të përshtatura për detyrat e reja duket se janë legjitime. Komisioni këshillëdhënës vëren se buxheti i Institucionit të Avokatit të Popullit tanimë dy herë është zvogëluar në vitin 2015, dhe tash është më i vogël se ai në vitin 2014.²²

23. Në vitet 2015 dhe 2016, numri i ankesave të pranuar nga Institucioni i Avokatit të Popullit ishte përkatësisht 1 995 dhe 1 631, ku shumica prej tyre kanë qenë të papranueshme (64% në vitin 2015). Rreth 4.5% e lëndëve kanë pasur të bëjnë me çështjet e komuniteteve. Kjo nënkupton një mungesë të vazhdueshme të njohurive për mandatin e Institucionit të Avokatit të Popullit tek audienca, në mes të tjerash, edhe për shkak të vështirësive në komunikim në gjuhët e pakicave dhe nevojës që zyrat regjionale të kenë kontakte më të shumta në terren.²³ Numri i rekomandimeve të miratuara u ngrit nga 57 sa ishin në vitin 2015, në 173 në vitin 2016, gjë që dëshmon angazhimin në rritje të Institucionit të Avokatit të Popullit (IAP).²⁴ Lidhur me përgjigjet e institucioneve të Kosovës* ndaj IAP-së, 25% të rekomandimeve janë plotësuar nga autoritetet qeveritare, institucionet gjyqësore dhe komunat gjatë vitit 2015. Për vitin 2016, kjo përbushje arriti shkallën 18% (ku 62% e lëndëve ende mbesin të pazgjidhura).²⁵ Avokati i Popullit deklaroi për Komisionin këshillëdhënës se do të aplikohen një numër masash që do të kenë për qëllim përmirësimin e reagimit qeveritar. Këto masa përfshijnë trajtimin e rekomandimeve në debate parlamentare, duke i publikuar ato në media, duke kërkuar nga Zyra e Kryeministrit raportimin vjetor për zbatimin e tyre në Kuvend dhe kushtëzimin e përkrahjes financiare të BE-së me plotësimin e tyre.

Rekomandimet

24. Komisioni këshillëdhënës fton autoritetet që të ndërmarrin hapa për t'u siguruar që korniza ekzistuese ligjore të zbatohet në mënyrë të drejtë, duke përfshirë edhe përmes fuqizimit të bashkërendimit, të pronësisë dhe të monitorimit të strategjive e planeve të veprimi në nivel qendror, si dhe duke përmirësuar llogaridhënien e qeverisë dhe menaxhimin e buxhetit. Autoritetet qendrore gjithashtu duhet të përmirësojnë bashkërendimin dhe komunikimin në nivelin lokal.

25. Autoritetet po ashtu duhet të mundësojnë funksionimin e kënaqshëm të Institucionit të Avokatit të Popullit, duke siguruar ofrimin e resurseve të nevojshme njerëzore dhe financiare për realizimin e mandatit të tij, ku përfshihen edhe nismat për ngritjen e vetëdijesimit dhe plotësimin e efektshëm të rekomandimeve të tij.

²² Pragu i përgjithshëm i paraparë pjesërisht në Ligjin për buxhet dhe pjesërisht në vendimin e qeverisë arrin shumën prej 160 000 euro nga gjithsej buxheti prej 932 000 euro (rreth 18%); shih Raporti vjetor i IAP-së 2015, f. 114.

²³ OSBE-ja raporton se 'Ditët e hapura' të IAP-së ofrojnë një mundësi të përmuajshme për t'u takuar me Avokatin e Popullit apo me zëvendësit e tij në komuna të ndryshme. Përkundër raporteve të IAP-së se këto takime kanë një pjesëmarrje të gjerë, gjatë monitorimit të OSBE-së ka dalë në pah se këto aktivitete nuk janë edhe aq të suksesshme në kuptim të shtrirjes tek një numër i mjaftueshëm i njerëzve. Përveç 'Ditëve të hapura', shumica e nismave të kontaktimit me qytetarët janë të kufizuara në pjesëmarrjen e IAP-së në aktivitetet e organizuara nga shoqëria civile apo organizatat ndërkombëtare (për shembull, IAP-ja ka marrë pjesë në aktivitetet e përkrahura nga UNICEF-i dhe nga shoqëria civile); shih Misionin i OSBE-së, Raporti për vlerësimin e të drejtave të komuniteteve, botimi i katërt (2015).

²⁴ Shih gjithashtu raportin për ndikimin e "Pakos për të drejtat e njeriut" në strukturën, mandatin dhe funksionimin e IAP-së nga J. Sorensen. Mund të gjendet në www.ombudspersonkosovo.org/en/news/Presentation-on-assessing-the-impact-of-Human-Rights-Law-Package-on-Ombudsperson-Institution-1488.

²⁵ Të dhënat paraprake të shpallura nga IAP me rastin e konferencës për shtyp, të mbajtur më 22 dhjetor 2016.

Masat për promovimin e barazisë së plotë dhe të efektshme për personat që u përkasin pakicave kombëtare

26. Komisioni këshillëdhënës është në dijeni se strategji dhe plane të shumta të veprimit lidhur me pakicat kombëtare janë qoftë në proces të hartimit (strategjitë për promovimin e të drejtave gjuhësore dhe pronësore) ose tanimë qeveria i ka miratuar (strategjitë për përfshirjen e komuniteteve romë, ashkallike dhe egjiptase në shoqërinë e Kosovës* dhe për riintegrimin e të kthyerve) (shih gjithashtu më poshtë në nenin 16). Ka kohë që një Strategji gjithëpërfshirëse dhe Plan i veprimit për të drejta të njeriut, që vlen edhe për pakicat kombëtare, është në hartim e sipër.²⁶ Përderisa vlerësohet rëndësia e dokumenteve të politikave, nga disa bashkëbisedues Komisioni këshillëdhënës ka kuptuar se konsultimi me palët me interes dhe përfshirja e tyre nuk janë gjithmonë të duhurat, edhe pse janë shënuar disa përparime.²⁷ Këto strategji shpesh hartohen me përkrahje të madhe të organizatave joqeveritare dhe të donatorëve ndërkombëtarë e më pak brenda strukturave qeveritare.²⁸ Kjo ndodh për shkak të faktit se në disa raste hartimi dhe monitorimi i këtyre instrumenteve i besohet të njëjtit institucion në qeveri, gjegjësisht ZQM-së. Komisioni këshillëdhënës ndan mendimin e Avokatit të Popullit se kjo çështje mbetet problematike,²⁹ kryesisht për shkak të numrit të vogël të punonjësve në ZQM, ku edhe kompetencat e saj të kufizuara pengojnë aftësinë e saj për t'u bërë hartues i efektshëm i politikave.³⁰ Ishte mendim i përbashkët i shumë bashkëbiseduesve të Komisionit këshillëdhënës se disa nga këto instrumente të politikave, duke përfshirë ato që synojnë komunitetet pakicë, duket se janë miratuar me qëllim të plotësimit të kërkesave ndërkombëtare dhe jo për një kuptim të qartë të asaj se çka përfaqëson përfshirja e pakicave në një shoqëri demokratike.³¹

27. Përkundër përparimit të caktuar në nivelin lokal, të arritur me ndihmën e planeve lokale të veprimit,³² komunitetet romë, ashkallike dhe egjiptase vazhdojnë të jenë më të rrezikuara nga varfëria, mospërfshirja shoqërore, papunësia, kushtet jo të mira të jetesës dhe banimit dhe diskriminimi

²⁶ Qëllimi i një dokumenti të tillë strategjik do të ishte përcaktimi i kornizës gjithëpërfshirëse të politikave me objektiva të përgjithshme, përmes të cilave bashkohen të gjitha strategjitë specifike dhe përmirësimet e politikave të tanishme të fragmentuara për të drejtat e njeriut. Për ta shikuar procesin, shih raportin e ERAC; shënim 17.

²⁷ Për shembull, hartimi i "Strategjisë së re për përfshirjen e komunitetit rom dhe ashkali në shoqërinë e Kosovës 2017-2021". Procesi ishte më përfshirës, dhe udhëhiqej nga Ekipi veprues i themeluar nga qeveria, me përfshirje të institucioneve të Kosovës*, organizatave joqeveritare që punojnë me komunitetet romë, ashkallike dhe egjiptase, si dhe organizatat ndërkombëtare në cilësinë e vëzhguesve. Gjithashtu janë bërë përpjekje për përfshirjen e gjerë të këtyre komuniteteve në procesin e konsultimit.

²⁸ Kosovo Education Centre (KEC) ka përkrahur hartimin e Strategjisë për përfshirjen e romëve, ashkalive dhe egjiptasve në shoqërinë e Kosovës 2017-2021 dhe raporti i ERAC, shih shënimin 15. Të dyja të financuara nga BE-ja.

²⁹ Institucioni i Avokatit të Popullit në Kosovë ka rekomanduar që kryeministri t'i raportojë çdo vit Komisionit për të drejta të njeriut, barazi gjinore, persona të zhdukur dhe peticione lidhur me zbatimin e strategjive dhe planeve të veprimit në fushën e të drejtave të njeriut; shih f.25 të raportit të vitit 2015.

³⁰ Zyra në Kosovë* e Ndhimesës Teknike për Organizatat e Shoqërisë Civile (TACSO), "Ndihmesa për zbatimin e Strategjisë së Qeverisë së Kosovës për bashkëpunim me shoqërinë civile 2013-2017, raporti i misionit, f.5-8. Mund të gjendet në http://tacso.org/doc/Mission%20Report-Pristina-Eng_council.pdf.

³¹ KKKP kërkon përkushtim në krijimin e klimës së respektit, mirëkuptimit dhe bashkëpunimit të ndërsjellë aty ku personat që u përkasin pakicave kombëtare njihen si pjesë përbërëse të shoqërisë dhe gëzojnë qasje të barabartë në të drejta dhe resurse, duke pasur njëkohësisht mundësi për ndërveprim dhe përfshirje shoqërore përtej dallimeve. Shih Komentimin tematik të ACFC nr. 4 (2016), par. 43. Mund të gjendet në <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806a4811>.

³² Deri në mesin e vitit 2015, dhjetë komuna kishin miratuar planin e veprimit.

(shih gjithashtu nenin 15).³³ Disa bashkëbisedues e kanë njoftuar Komisionin këshillëdhënës se përfaqësimi i dobët në nivel lokal gjithashtu parandalon këto pakica kombëtare që të jenë pjesë përbërëse e shoqërisë. Strategjia dhe Plani i ri i veprimit për përfshirjen e komuniteteve rome, ashkallike dhe egjiptase në shoqërinë e Kosovës 2017-2021 trajton qasjen në arsim, punësim, kujdes shëndetësor, banim dhe në shërbime elementare. Këto dokumente bazohen edhe në të kuptuarit se zbatimi i Strategjisë dhe Planit të mëparshëm të veprimit 2009-2015 ka dështuar për shkak të bashkërendimit joadekuat mes ministrive dhe autoriteteve në nivel qendror e lokal, mungesës së resurseve njerëzore për monitorimin e përparimit të zbatimit, financimit të pamjaftueshëm dhe konsultimeve joadekuate me ekspertët e jashtëm. Komisioni këshillëdhënës vë në pah se në strategjinë e re parashihet strukturë e hollësishme e monitorimit, llogaridhënia për ICGHR, ndërlidhja me autoritetet komunale dhe përfshirja e përfaqësuesve të komunitetit. Po ashtu, Komisioni vëren se pavarësisht kësaj ZQM-ja është ende organi kryesor përgjegjës për mbikëqyrjen dhe bashkërendimin e zbatimit. Komisioni këshillëdhënës me keqardhje kupton se komuniteti egjiptian më nuk është i mbuluar në versionin final të Strategjisë dhe nuk ka plan alternativ të mbrojtjes.

Rekomandimet

28. Komisioni këshillëdhënës fton autoritetet që të krijojnë kapacitetet brenda kornizës ekzistuese institucionale për politikëbërje koherente, të bashkërenduar dhe gjithnjë e më të pavarur lidhur me zbatimin e të drejtave të pakicave kombëtare dhe me sigurimin e ndarjes së drejtë të përgjegjësisë dhe të financimit të duhur brenda palëve të ndryshme qeveritare të përfshira.

29. Autoritetet duhet të realizojnë Strategjinë dhe Planin e veprimit për përfshirjen e komuniteteve rome, ashkallike dhe egjiptase në shoqërinë e Kosovës 2017-2021 me qëllim të trajtimit të sfidave në arsim dhe punësim që pengojnë integrimin e këtyre komuniteteve, si dhe të përmirësimit thelbësor të strukturave institucionale për bashkërendim, komunikim dhe llogaridhënie. Gjithashtu, pa vonesa do të duhej të identifikoheshin mënyrat alternative për personat që i përkasin komunitetit egjiptian në mënyrë që ata të përfitojnë nga masat e ngjashme me ato të parapara në Strategji.

Qasja në drejtësi dhe kthimi i pronave

Qasja në drejtësi

30. Institucionet kanë miratuar pakon e reformave ligjore dhe disa dokumente të politikave strategjike me qëllim të përmirësimit të funksionimit dhe efikasitetit të gjyqësorit.³⁴ Legjislacioni i vitit 2015, duke përfshirë Ligjin për gjykatat, Ligjin për Këshillin Gjyqësor të

³³ Shih Raportin vjetor të IAPK-së 2015; UNICEF/Agjencia e Statistikave e Kosovës, komunitetet rome, ashkallike dhe egjiptase në Kosovë (RKS KB 1244), Anketa e grumbullit të treguesve të shumëfishtë (Multiple Indicator Cluster Survey) 2013-2014; "The World Bank in Kosovo, Country Program Snapshot" (prill 2016). Mund të gjendet në <http://pubdocs.worldbank.org/en/419461462386476530/World-Bank-Kosovo-Program-Snapshot-April-2016.pdf>.

³⁴ Vlerësimi i përgjithshëm në Raportin e Progresit për Kosovën* të Komisionit Evropian për vitin 2016 thotë: "Kosova* është në **fazën e hershme** të zhvillimit të sistemit funksional gjyqësor. Gjatë vitit të kaluar është arritur **përparim i mirë** përmes miratimit të amendamenteve në Kushtetutë dhe në shumicën e akteve nënligjore të nevojshme për zbatimin e ligjeve për pakon e drejtësisë. Kosova* gjithashtu ka emëruar shumicën e anëtarëve të institucioneve kryesore dhe ka vazhduar me zgjidhjen e lëndëve të pazgjidhura, duke i plotësuar kështu pjesërisht dy nga rekomandimet e vitit 2015. Megjithatë, administrimi i drejtësisë është i ngadalshëm dhe joefikas, dhe llogaridhënia e zyrtarëve gjyqësorë është e pamjaftueshme. Gjyqësori është ende i cenueshëm ndaj ndikimeve politike, dhe institucionet e sundimit të ligjit vuajnë nga mungesa e financimit dhe e resurseve njerëzore", f.13. Mund të gjendet në https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2016/20161109_report_kosovo.pdf

Kosovës (KGJK), Ligjin për Këshillin Prokurorial të Kosovës (KPK) dhe Ligjin për Prokurorinë e Shtetit,³⁵ ka trajtuar dhe fuqizuar, në mes të tjerash, nevojat për trajnim, procedurat për emërimin e gjyqtarëve dhe prokurorëve, si dhe përgjegjësitë e Këshillit Gjyqësor dhe atij Prokurorial. Edhe pse parashohin që përbërja e gjyqësorit të jetë në përputhje me përbërjen etnike të Kosovës*, këto ligje nuk i referohen në mënyrë specifike gjyqtarëve dhe prokurorëve nga komunitetet joshqiptare. Pavarësisht kësaj, dokumentet e politikave, siç është Plani strategjik gjyqësor i Kosovës, Plani vjetor i KGJK-së 2015 dhe Plani strategjik i KGJK-së 2016-2018, përfshijnë një numër masash të rëndësishme për përmirësimin e qasjes në drejtësi të komuniteteve joshqiptare, si dhe për punësimin e tyre si gjyqtarë, prokurorë dhe punonjës administrativë në sistemin gjyqësor të Kosovës*.³⁶

31. Komisioni këshillëdhënës vëren përparim të arritur me përkrahjen e donatorëve ndërkombëtarë dhe pjesërisht brenda dialogut të mbështetur nga BE-ja lidhur me përfshirjen e përfaqësuesve të komuniteteve më të vogla në KGJK dhe KPK, si dhe me integrimin në gjyqësorin e Kosovës* të gjyqtarëve, prokurorëve e punonjësve administrativë serbë nga veriu (shih nenin 15).³⁷ Gjithashtu mirëpret interesimin në rritje në mesin e avokatëve në veri për t'u anëtarësuar në Odën e Avokatëve dhe faktin se Misioni i Bashkimit Evropian për Sundimin e Ligjit në Kosovë (EULEX) është duke organizuar trajnime për këtë qëllim.³⁸ Megjithatë, shpreh shqetësimin për ndërprerjen e programeve lidhur me mbrojtjen e të drejtave të personave që nuk i përkasin komunitetit shqiptar. Këto programe do të duhej të rifillonin.

32. Komisioni këshillëdhënës gjithashtu nënvizon pengesat e vazhdueshme në arritjen e qasjes së barabartë në drejtësi mes komunitetit shqiptar dhe atyre joshqiptare, në mes të tjerash, edhe për shkak të mospërfaqësimit nga avokati,³⁹ zbatimit të pjesshëm të legjislacionit për gjuhët lidhur me procedurat gjyqësore⁴⁰ dhe ekzistimit të ndihmës juridike falas, e cila posaçërisht në gjuhën serbe, plotësisht varet nga donatorët dhe është bërë e parregullt.

³⁵ Përkatësisht Ligji nr. 05/L-032 për ndryshimin dhe plotësimin e Ligjit (nr. 03/L-199) për gjykatat, i datës 30 qershor 2015, Ligji nr. 05/L-033 për ndryshimin dhe plotësimin e Ligjit nr. 03/L-223 për Këshillin Gjyqësor të Kosovës, i datës 30 qershor 2015, Ligji nr. 05/L-035 për ndryshimin dhe plotësimin e Ligjit nr. 03/L-224 për Këshillin Prokurorial të Kosovës, i datës 30 qershor 2015; Ligji nr. 05/L-034 për ndryshimin dhe plotësimin e Ligjit nr. 03/L-225 për Prokurorin e Shtetit, i datës 30 qershor 2015.

³⁶ Qëllimi 3.1 i Planit strategjik gjyqësor. Mund të gjendet në www.gjyqesori-rks.org/en/kjc/report/list/3, dhe objektivi 15 i Planit vjetor të KGJK-së 2015. Mund të gjendet në http://www.psh-ks.net/repository/docs/KPC_Annual_Action_Plan_2015.pdf.

Aktivitetet 2.2.4 dhe 3.4.1 të Planit strategjik të KGJK-së mund të gjenden në www.kpk-rks.org/assets/cms/uploads/files/Statistika%20dhe%20Raporte/Plani%20i%20Implementimit/Strategic%20Plan%202016-2018.pdf.

³⁷ Në veri do të jenë 12 gjyqtarë serbë dhe 9 gjyqtarë shqiptarë. Shih gjithashtu Raportin e KE-së për Kosovën*, shënimi 17, dhe Raportin kompaktit të EULEX-it, të gushtit 2015 - qershorit 2016, f. 37. Mund të gjendet në <http://www.eulex-kosovo.eu/eul/repository/docs/English-Report-2016.pdf>.

³⁸ Në vitin 2012 kanë qenë 32 avokatë nga komunitetet më të vogla (25 serbë, 4 boshnjakë dhe tre turq) ndërsa në vitin 2016 kanë qenë 24 serbë, 4 turq, 5 boshnjakë dhe 2 goranë; Oda e Avokatëve e Kosovës, Raporti vjetor për vitin 2012. Mund të gjendet në www.oak-ks.org/repository/docs/Raporti_i_punës_i_OAK_versioni_final-English_305156_66405.pdf, dhe Oda e Avokatëve e Kosovës (raporti vijues).

³⁹ Mungesa e avokatit është regjistruar të jetë më e shpeshtë për palët joshqiptare (42%) se sa për shumicën (32%).

⁴⁰ Gjuha serbe nuk është përdorur në 105 seanca ku ka qenë vetëm një i pandehur serb, dhe në 61% të rasteve të joshqiptarëve ku ka pasur nevojë për përkthim, i njëjti nuk është ofruar fare apo ka qenë i cilësisë së dobët; shih Misioni i OSBE-së, Monitoruesi i drejtësisë: Qasja në drejtësi. Mund të gjendet në www.osce.org/kosovo/125242.

Në mesin e personave që u përkasin komuniteteve ekziston një perceptim i përhapur se lëndët e tyre nuk trajtohen në mënyrë efikase sa duhet. Edhe pse Komisioni këshillëdhënës është në dijeni se efikasiteti i drejtësisë paraqet problem më të përgjithshëm, por kur kësaj i shtohen edhe faktorët e cekur më lartë, zgjerimi i ndjenjës së mosbesimit në sistemin e drejtësisë nga personat që u përkasin komuniteteve pakicë rritet edhe më tej. Kjo është veçanërisht e dukshme lidhur me rastet pronësore, thënë më konkretisht, rastet e riuzurpimit të paligjshëm, të cilat nuk hetohen shpejtë, nuk ndiqen penalisht ashtu si duhet apo nuk trajtohen nga gjykatat me kohë dhe, për me tepër, nuk sanksionohen sa duhet në mënyrë që dënimi të shërbejë si mjet i duhur ose parandalues juridik.⁴¹

Kthimi i pronave

33. Lidhur me kthimin e pronave private, deri në fund të vitit 2014, Agjencia Kosovare e Pronës (AKP), përmes Komisionit për kërkesa pronësore, ka zgjidhur që të gjitha 42 749 kërkesa pronësore të parashtruara deri në vitin 2007. Ndaj disa prej këtyre kërkesave janë parashtruar ankesa (159 lëndë në vitin 2015), ku për disa prej tyre vendimi është marrë, ndërsa të tjerat ende presin zgjidhje para Gjykatës Supreme (126 dhe 95, përkatësisht).⁴² AKP-ja tani është përqendruar në zbatimin e vendimeve, duke përfshirë edhe në Veri, ku largimet nga pronat e uzurpuara kanë filluar në vitin 2014.⁴³ Në vitin 2016, AKP është transformuar në Agjencinë e Kosovës për Krahasimin dhe Verifikimin e Pronave.⁴⁴ Në këtë format të ri Agjencia gjithashtu do të krahasoj dhe zgjidh mospërputhjet mes dokumenteve origjinale kadastrale, të cilat autoritetet serbe i kanë marrë nga Kosova* para qershorit 1999, dhe dokumenteve aktuale kadastrale të përpiluara nga autoritetet.

34. Përkundër këtyre hapave përpara, Komisioni këshillëdhënës ka shqetësime serioze për efektshmërinë e zbatimit të vendimeve të AKP-së. Nga njëra anë, thekson se si rrjedhojë e shumë ankesave të pranuar lidhur me moszbatimin e lëndëve të zgjidhura, Avokati i Popullit i ka dërguar rekomandime AKP-së që t'i rrisë përpjekjet për zbatimin e vendimeve të formës së prerë, ndërsa për policinë dhe qeverinë që ta përkrahin këtë proces, duke përfshirë edhe krijimin e fondit për kompensimin e qirave të humbura të pronarëve.⁴⁵ Nga ana tjetër, Komisioni këshillëdhënës vëren se shumë kërkesëpadi të pazgjidhura për kompensim të pronës, për urdhra të moszbatuar të largimit dhe për moszbatimin e urdhrave për rrënimin e ndërtimeve pa leje janë duke pritur që të zgjidhen para gjykatave, derisa personat e larguar vazhdojnë t'i riuzurpojnë pronat.⁴⁶

⁴¹ Misioni i OSBE-së, "Shqyrtimi i lëndëve të uzurpimit të paligjshëm në Kosovë" (janar 2015). Mund të gjendet në www.osce.org/kosovo/141131. Lëndët që i ka shqyrtuar OSBE-ja si pjesë e këtij raporti kanë pasur të bëjnë me të gjitha ato lëndë të administruara nga Agjencia Kosovare e Pronës (AKP), e cila është marrë vetëm me pronat në jug të lumit Ibër. Si të tilla, lëndët kanë përfshirë viktimën serbe dhe uzurpuesin shqiptar.

⁴² Raporti vjetor i AKP-së. Mund të gjendet në www.kpaonline.org/PDFs/AR2015.pdf.

⁴³ Gjithsej numri i largimeve që ende nuk janë zbatuar deri në dhjetor 2015 në tërë Kosovën* ishte 835, nga të cilat 242 në Mitrovicë të Veriut.

⁴⁴ Ligji nr. 05/L-010 për Agjencinë e Kosovës për Krahasimin dhe Verifikimin e Pronës (AKKVP) ka hyrë në fuqi më 25 nëntor 2016. Themelimi i AKKVP-së erdhi si rezultat i Marrëveshjes për kthimin, krahasimin dhe verifikimin e regjistrave kadastrale, të arritur në Bruksel në vitin 2011 mes Kosovës* dhe Serbisë.

⁴⁵ Lëndët A nr. 48/2012 Xhevdet Kalludra; A nr.176/2012 Mexhit Balija; A nr.125/2013 Abdylqerim Mripa; A nr. 36/2015 Hajrullah Bahtiri; A nr.49/2015 Muhamed Sherifi kundër AKP-së, Raporti vjetor i IAPK (2015), f. 75.

⁴⁶ Mes vitit 2008 dhe 2013, AKP-ja ia ka referuar prokurorisë 326 lëndë të riuzurpimit të pronave nën administrimin e saj (rreth 13 000), por numri i riuzurpimeve të paligjshme në tërë Kosovën* për të gjitha pronat ka gjasë të jetë shumë më i lartë; shih Misioni i OSBE-së, Raporti për uzurpimet e paligjshme, 2015, f. 3.

35. Komisioni këshillëdhënës është vënë në dijeni se numri i lëndëve të pazgjidhura pronësore mbetet i madh.⁴⁷ Procesi gjyqësor në përgjithësi zgjat dy deri në tri vite, posaçërisht kur kemi të bëjmë me lëndët e dërguara nga AKP-ja në gjykatë pas dështimit të largimit të urdhëruar nga Agjencia dhe pas riuzurpimit të paligjshëm të pronës. Këto lëndë në vetvete nuk janë të ndërlikuara juridikisht (lëndët kryesisht kanë një të pandehur, dëshmi të mjaftueshme dhe nivel të ulët të ndërlikueshmërisë juridike), por gjatë monitorimit⁴⁸ të OSBE-së është vërejtur se gjykatat jo gjithmonë urdhërojnë largimet nga pronat; ato japin dënime të shkurtra dhe me kusht që nuk kanë efekt parandalues ndaj riuzurpimit; dhe nuk urdhërojnë kompensim për pronarët. Komisioni këshillëdhënës vë në pah se kthimi i pronës dhe veçanërisht riuzurpimi i paligjshëm kanë komponent të qartë ndëretnik pasi që, thënë në përgjithësi, në këto raste preken personat që u përkasin komunitetit pakicë apo shumicës aty ku janë pakicë. Rrjedhimisht, zgjidhja e efektshme e këtyre lëndëve, duke përfshirë edhe theksimin e natyrës së tyre ndëretnike dhe kërkimin e dënimeve të ashpra, nuk do t'i kontribuonte vetëm krijimit të sigurisë ligjore, por gjithashtu do të kishte ndikim pozitiv në procesin e kthimeve, i cili shpesh pengohet për shkak të kërkesëpadive për kthim të pronës (shih gjithashtu nenin 16).

Rekomandimet

36. Komisioni këshillëdhënës fton autoritetet që t'i trajtojnë dallimet në qasje në drejtësi mes shqiptarëve dhe komuniteteve joshqiptare, në mes të tjerash, përmes rritjes së numrit të gjyqtarëve, avokatëve dhe punonjësve administrativë të përkatësisë etnike joshqiptare, posaçërisht në veri. Komisioni gjithashtu kërkon zbatimin e legjislacionit për përdorimin e gjuhëve në procedura gjyqësore dhe ofrimin e ndihmës së duhur juridike personave që u përkasin pakicave kombëtare.

37. Autoritetet gjithashtu duhet të ndërmarrin hapa që të sigurohen se lëndët e kthimit të pronës, posaçërisht ato të riuzurpimit të paligjshëm, të hetohen shpejtë, të ndiqen penalisht në mënyrë të duhur, të shqyrtohen nga gjykatat me kohë dhe të dënohen mjaftueshëm për të qenë mjet i efektshëm dhe parandalues juridik.

Neni 5 i Konventës kornizë

Përkrahja për ruajtjen dhe zhvillimin identiteteve dhe kulturave të pakicave kombëtare

38. Duke njohur rëndësinë e trashëgimisë kulturore për ruajtjen e identitetit të pakicave kombëtare, Komisioni këshillëdhënës vlerëson përparimin e arritur lidhur me rindërtimin e vendeve të dëmtuara fetare ortodokse të serbëve.⁴⁹ Zbatimi i ligjeve vendore për trashëgiminë kulturore gjithashtu ka shënuar përmirësime. Ligji për Qendrën Historike të Prizrenit dhe Ligji për fshatin Hoçë e Madhe janë zbatuar përkitazi me aktivitetet e kufizuara apo të ndaluara brenda këtyre dy zonave, ku edhe themelimi e funksionimi i dy këshillave përkatës është rregulluar nga aspekti administrativ. Të dy këshillat takohen rregullisht për të diskutuar dhe shqyrtuar aktivitetet në Zonën e Posaçme të Mbrojtur (ZPM). Megjithatë, bashkëbiseduesit e Komisionit këshillëdhënës kanë nënvizuar se standardet ekzistuese ligjore sfidohen nga ndërtimet e vazhdueshme të paligjshme në ZPM, ndaj të cilave autoritetet nuk janë në gjendje

⁴⁷ Sipas raporteve vjetore të KGJK-së, gjithsej numri i rasteve të pazgjidhura në fund të vitit ka rënë nga 466 255 (2013) në 325 418 (2015) (mund të gjendet në www.gjyqesori-rks.org/en/kjc/report/list/1). Megjithatë, lidhur me kërkesëpaditë pronësore, shkalla e efikasitetit e Dhomës së Posaçme të Gjykatës Supreme ishte vetëm 10.35%.

⁴⁸ Shih Raportin e Misionit të OSBE-së për riuzurpimet e paligjshme, 2015, f. 3.

⁴⁹ Ekzistojnë projekte emergjente për punët e konservimit për 36 nga 50 objektet me prioritet dhe krijimi i bazës së të dhënave për trashëgiminë kulturore (200 nga 1 441 monumente janë futur në listë).

të ofrojnë reagim të duhur dhe me kohë.⁵⁰ Për më tepër, duket se nuk janë miratuar rregullore të tjera për vendet e trashëgimisë kulturore që gjenden në lokacione të largëta dhe të izoluara.

39. Ka pasur tentime nga qeveria për ta ndryshuar Ligjin nr. 02/L-88 për trashëgimi kulturore për të sqaruar, në mes të tjerash, pozitën e Kishës Ortodokse Serbe, si dhe për të miratuar strategjinë për trashëgimi kulturore. Komisioni këshillëdhënës ka kuptuar se të dyja propozimdokumentet kanë qenë kundërthënëse posaçërisht për shkak se janë konsideruar se prekin në mëvetësinë e Kishës Ortodokse Serbe lidhur me vendimmarrje për restaurimin dhe renovimin e objekteve të saj apo me zvogëlimin e nivelit të mbrojtjes së trashëgimisë së saj. Së këndejmi, pasi që bashkësitë fetare nuk janë konsultuar në mënyrë të duhur, qeveria u pajtua për të rihartuar të dyja tekstet në bashkërendim me bashkësinë ndërkombëtare. Përfaqësuesit fetarë theksuan se përkundër një rezistence të shfaqur në opinion publik, marrëdhëniet e përgjithshme mes shumicës shqiptare dhe Kishës Ortodokse Serbe kohëve të fundit janë përmirësuar si në nivelin e Këshillit Zbatues dhe Monitorues (KZM), ashtu edhe në atë komunal.⁵¹ Megjithatë, pas një fillimi premtues, Komisioni këshillëdhënës me keqardhje njofton se ky Këshill tani duket të jetë më pak aktiv sesa në të kaluarën.⁵² Për më tepër, siç është parë nga ngjarjet e përsëritura lidhur me kishën e papërfunduar ortodokse serbe të Krishtit Shpëtimtarit në Prishtinë, politizimi i debatit për trashëgimi kulturore instrumentalizon çështjen, duke e bërë atë ndarëse në vend që të jetë përbashkuese, që rrjedhimisht rezulton me vonesë të përparimit.⁵³ Komisioni këshillëdhënës vëren se politizimi në rritje i trashëgimisë kulturore është tregues i vetëdijesimit të dobët të autoriteteve për rëndësinë e bashkëpunimit me komunitet pakicë me qëllim të avancimit të mirëkuptimit ndëretnik.

40. Disa palë bashkëbiseduese të Komisionit këshillëdhënës konsideruan gjendjen e sigurisë lidhur me qasjen në trashëgimi kulturore si në përgjithësi të përmirësuar. Kjo në veçanti falë Njesisë së Policisë së Kosovës për Trashëgimi Fetare dhe Kulturore (NJTFK), të themeluar në vitin 2013 për të mbrojtur 24 lokacione të trashëgimisë kulturore të Kishës Ortodokse Serbe. Kjo njësi shumetnike e policisë ka punuar mirë dhe ka krijuar marrëdhënie të mira me bashkësi të ndryshme fetare. Patrullat e rregullta të policisë gjithashtu kanë kontribuar në përmirësimin e gjendjes në lokacionet e tjera fetare, ndërsa incidentet duket se më shumë pasqyrojnë rrethanat individuale sesa gjendjen e përgjithshme. Megjithatë, në vitin 2015, rastet e dhunës me bazë fetare, ndërhyrjes në pelegrinazhet fetare, vjedhjet dhe vandalizmi i lokacioneve fetare ka vazhduar. Në bazë të të dhënave të PK-së, numri i incidenteve shënoi rritje në vitin 2015 në 99, krahasuar me 88, sa ishin në vitin 2014 (përkatësisht sipas viteve, 38 me 42 sulme ndaj Kishës Ortodokse Serbe, 52 me 40 ndaj myslimanëve, gjashtë në pesë ndaj katolikëve dhe tre në një ndaj të tjerëve). Megjithatë, Komisioni këshillëdhënës vlerëson se këto të dhëna statistikore mund të mos e pasqyrojnë plotësisht realitetin për shkak se feja dhe përkatësia etnike shpesh janë

⁵⁰ Për shembull. Në vitin 2015 në ZPM të Manastirit të Deçanit është ndërtuar një hudson peshqish dhe një restorant, ndërsa në ZPM të Patriarkanës së Pejës janë ndërtuar shtëpiza të drurit për kafeteri dhe një urë e improvizuar

⁵¹ KZM është organ i veçantë që u funksionalizua në qershor të vitit 2010 për të monitoruar dhe mbështetur zbatimin e Ligjit nr. 03/L-039 për zonat e posaçme të mbrojtura.

⁵² Edhe pse KZM-ja do të duhej të takohej çdo dy muaj, kohëve të fundit është takuar vetëm njëherë në qershor 2015 dhe pastaj në mars 2016. Aplikimi i dështuar i Kosovës* për anëtarësim në UNESCO në vitin 2015 ka ndikuar në politikëbërjen e trashëgimisë kulturore.

⁵³ Herëpashere kisha është në qendër të manifestimeve kundër Kishës Ortodokse Serbe (KOS) dhe objekt i sulmeve nga shumica shqiptare. Sulmi i fundit ishte ai me rastin e festës së krishtlindjeve ortodokse në janar 2017, kur raportohet se janë hedhur gurë në drejtim të autobusit që bartte serbët e zhvendosur nga Gjakova dhe që shkonte në kishën e Krishtit Shpëtimtarit me ç'rast është thyer një xham. Lidhur me politizimin, shih gjithashtu kumtesën për shtyp të raportuesit special të OKB-së nga fusha e të drejtave kulturore, i cili vizitoi Serbinë dhe Kosovën* në tetor të vitit 2016. Mund të gjendet në <http://media.unmikonline.org/?p=68313>.

ngushtë të lidhura, dhe është vështirë të kategorizohen shumë incidente si të bazuara vetëm në religjion (shih gjithashtu nenin 6). Komisioni po ashtu vëren se duhet të arrihet një ekuilibër i duhur mes nevojës për krijimin e sigurisë për bashkësitë fetare dhe lejimit të qasjes në to atyre që dëshirojnë t'i vizitojnë, pasi sigurimi i tepërt i tyre krijon rreziqe të tjera të përjashtimit dhe tëhuajzimit.

41. Komisioni këshillëdhënës me keqardhje njofton për mungesë të vazhdueshme të sistemit të institucionalizuar për dhënien e përkrahjes pakicave kombëtare në fushën e kulturës. Grantet për aktivitetet kulturore të dhëna nga ministritë përkatëse duket se janë të kufizuara, dhe përfaqësuesit e komuniteteve kanë shprehur mosnjohje lidhur me thirrjet vjetore për propozime të financuara nga grantet. Po kështu, është vu në dukje perceptimi se komunitetit serb i jepet më shumë vëmendje sesa komuniteteve të tjera. ZÇK-ja, nga ana e saj, njoftoi Komisionin këshillëdhënës se ka dhënë përkrahje financiare përmes thirrjeve për propozime për projekte të komuniteteve, siç janë ditët kombëtare dhe projektet kulturore e mediale. Përkrahja nga niveli qendror dhe komunal në promovimin e kulturës dhe traditës së romëve, ashkalive dhe egjiptasve kryesisht ishte e kufizuar në festimin e Ditës së Romëve, por kjo përkrahje ka shkuar edhe përtej shfaqjeve artistike (muzikë, vallëzim, ekspozita, fotografi, etj.), duke përfshirë edhe diskutimin e çështjeve sociale të komuniteteve në gjuhën rome.⁵⁴

42. Komisioni këshillëdhënës konsideron se ruajtja dhe zhvillimi i identitetit dhe kulturës të pakicave kombëtare gjithashtu ndikohet nga fakti se njohuria dhe përdorimi i dy gjuhëve zyrtare, si dhe i gjuhëve të tjera lokale të komuniteteve mbetet problematike në të gjitha sferat e jetës në Kosovë*. Derisa legjislacioni në fuqi është i duhuri (shih nenin 10 për më shumë hollësi), zbatimi i tij ngec prapa, duke rezultuar me prani më të vogël të gjuhëve të pakicave në hapësira publike dhe të aktiviteteve për promovimin e njohurive dhe vetëdijesimit për kulturat e pakicave. Komisioni këshillëdhënës me shqetësim po përcjellë kalimin në njëgjuhësi tek të dy gjuhët zyrtare dhe mungesën e platformave kulturore që promovojmë aktivitetet mes anëtarëve të komuniteteve të ndryshme. Në veçanti duket se të rinjtë nuk i ekspozohen gjuhës dhe kulturës së komuniteteve të tjera, duke përfshirë edhe proceset, siç është Strategjia e Kosovës për rininë e Ministrisë së Rinisë, Kulturës dhe Sportit.⁵⁵

Rekomandimet

43. Komisioni këshillëdhënës fton autoritetit që të konsultohen nga afër me përfaqësuesit e të gjitha komuniteteve me rastin e finalizimit të ligjit dhe të strategjisë për trashëgimi kulturore, si dhe të fuqizojnë reagimin ndaj ndërtimeve dhe aktiviteteve pa leje në zonat e posaçme të mbrojtura, duke trajtuar mangësitë në kornizën juridike dhe atë të politikave.

44. Autoritetet gjithashtu duhet të krijojnë një mekanizëm transparent të ndarjes së fondeve për ruajtjen e kulturave dhe identiteteve të pakicave, si dhe për ofrimin e mundësive të barabarta komuniteteve joshqiptare, ku do të promovohet kultura dhe trashëgimia e tyre si pjesë përbërëse e shoqërisë së Kosovës*.

⁵⁴ Komunat Pejë dhe Prizren kanë përkrahur tryezat e rrumbullakëta, ku janë diskutuar të arriturat dhe sfidat e komunitetit rom të Kosovës; Prizreni ka përkrahur një shfaqje teatrale në gjuhën rome; OJQ-të rome kanë organizuar tryeza të rrumbullakëta në Gjakovë dhe Deçan.

⁵⁵ Mund të gjendet në www.mkrs-ks.org/repository/docs/KOSOVO_STRATEGY_FOR_YOUTH.pdf.

Neni 6 i Konventës kornizë

Toleranca dhe dialogu ndërkulturor

45. Marrëdhëniet ndëretnike kanë shënuar përmirësim të vogël në disa fusha krahasuar me ciklin paraprak të monitorimit si rezultat i të arriturave në nivelin qendror në kuadër të dialogut të mbështetur nga BE-ja (shih nenet 17 dhe 18). Megjithatë, gjatë bisedave me përfaqësuesit serbë, Komisioni këshillëdhënës ka mësuar se dialogu i mbështetur nga BE-ja është perceptuar si një proces i largët, dhe ndikimi i tij ka qenë i pasigurt në aspektin e marrëdhënieve të përditshme ndëretnike mes shumicës dhe komunitetit serb, të cilët mbesin vazhdimisht të ndarë.⁵⁶ Komisioni këshillëdhënës gjatë vizitës së tij gjithashtu fitoi përshtypjen se, përveç disa përjashtimeve në nivelin më të lartë politik, vlerësimi i rëndësisë së mirëbesimit dhe mirëkuptimit ndëretnik tek autoritetet është ende i pamjaftueshëm. Përpyekjet gjithëpërfshirëse dhe konkrete për promovimin e dialogut ndëretnik dhe tolerancës në terren ende nuk prioritetizohen në nivelin institucional dhe, edhe në rastet kur ato ekzistojnë, mbesin kryesisht të udhëhequra nga shoqëria civile dhe donatorët ndërkombëtarë. Ndasitë janë në rritje e sipër si rrjedhojë e ekzistimit të vazhdueshëm të sistemeve dhe institucioneve paralele, duke përfshirë administratën dhe arsimin (shih nenin 12), si dhe njëgjuhësinë që mbizotëron. Të gjithë këta faktorë paraqesin pengesa të mëdha për ndërveprim dhe dialog ndërkulturor mes personave që i përkasin shumicës dhe komunitetit serb, posaçërisht tek të rinjtë.

46. Në nivelin komunal ka pasur disa përpjekje sistematike për afrimin e komuniteteve. Përpjekjet institucionale kryesisht kanë pasur të bëjnë me pjesëmarrjen e përfaqësuesve të komuniteteve në organet lokale me kompetenca për të sigurimin e mbrojtjes së pakicave, siç janë Komisionet për Komunitete (KK), Zëvendëskryetarët e Komunave për Komunitete (ZKK) dhe Zëvendëskryesuesit e Kuvendeve Komunale për Komunitete (ZKKK). Derisa ZKK-të dhe ZKKK-të duket se nuk i kanë plotësuar detyrat e tyre për promovimin e dialogut ndëretnik,⁵⁸ disa nisma sporadike kryesisht erdhën nga palët lokale, duke përfshirë shoqërinë civile në bashkëpunim me donatorët ndërkombëtarë. Përfaqësuesit komunalë në Novobërdë ceken disa aktivitete të vogla, kryesisht të parapara për të rinjtë, dhe aktivitetet sportive si mundësi që fëmijët e komuniteteve të ndryshme të takohen. Këto aktivitete u organizuan me komunat Gjilan, Kamenicë dhe Ranillug.⁵⁹ Përfaqësuesit e organeve lokale dhe të shoqërisë civile ishin të mendimit se promovimi i marrëdhënieve ndëretnike ende mbetet sporadik, duke përfshirë edhe rastet kur kanë për qëllim uljen e tensioneve rreth kthimit të Personave të Zhvendosur Brenda Vendit (PZhBV) (shih nenin 16).

⁵⁶ Anketa për distancën etnike në Kosovë* (anketa bazohet në shkallën e Bogardusit për distancë sociale, e cila është një teknikë për matjen e distancës sociale që zakonisht aplikohet tek studimet e marrëdhënieve etnike, klasave sociale dhe vlerave shoqërore në përgjithësi). Përmes kësaj shkalle tentohet matja tek individit e shkallës së ngrohtësisë, intimitetit, indiferencës apo e armiqësisë ndaj marrëdhënies së caktuar shoqërore. Në këtë rast, fokusi ishte tek marrëdhëniet mes shqiptarëve dhe serbëve, ku u tregua nivel shumë i lartë i distancës etnike mes tyre, e cila zvogëlohet tek personat me nivel më të lartë të arsimit dhe me kontakte më të shpeshta mes komuniteteve, por që nuk ndikohet dukshëm nga faktorët, siç është moshja; shih "Distanca etnike në Kosovë", publikuar në "Perspektivat e shoqërisë shumëetnike në Kosovë", f. 261, Nisma e të Rinjve për të Drejta të Njeriut, Kosovë (maj 2015). Mund të gjendet në www.yihr.rs/en/perspectives-of-a-multiethnic-society-in-kosovo/.

⁵⁷ Në vitin 2016, presidenti Hashim Thaçi realizoi aktivitete të pajtimit ndëretnik për të hedhur dritë në krimet e kryera gjatë konfliktit të viteve 1998-1999 në Kosovë* dhe gjatë periudhës së paskonfliktit kundër serbëve dhe pronave të tyre. Ai u takua me të afërmit e serbëve të zhdukur për t'i diskutuar mënyrat për zbardhjen e fatit të tyre. Ata u pajtuan se çështja e personave të zhdukur do të mund të ishte njëra nga temat e dialogut të Brukselit mes Prishtinës dhe Beogradit. Ai gjithashtu vuri kurora lulesh në vendet përkujtimore ku janë ekzekutuar serbët.

⁵⁸ OSBE-ja regjistron relativisht pak shembuj, Raporti për vlerësimin e të drejtave të komuniteteve, botim i katërt (2015) f. 6.

⁵⁹ Po aty, shembujt e tjerë, f. 7.

47. Me disa përjashtime pozitive ku bashkëjetesa pozitive mes serbëve dhe shqiptarëve kultivohet nga të dyja palët,⁶⁰ Komisioni këshillëdhënës pati një përshtypje të përgjithshme të ndarjes mes komuniteteve madje edhe kur jetojnë në të njëjtën komunë (administrata, shkolla e madje edhe shitore të ndara). Kjo gjendje nuk i kontribuon kontakteve të shpeshta ndëretnike, duke përfshirë edhe rastet kur shumica jeton në vendet ku është pakicë, siç është rasti i shqiptarëve në Mitrovicë të Veriut dhe Graçanicë. Nismat simbolike, siç është shembulli i ndërtimi të murit në Mitrovicë të Veriut në kuadër të punëve për rihapjen e urës, kanë intensifikuar edhe më tej ndarjen e perceptuar mes komuniteteve.⁶¹ Kjo ndarje gjithashtu ka ndikim edhe te komunitetet e tjera më të vogla, problemet e të cilave kanë tendencë të lihen anash apo të absorbohen brenda atyre të komunitetit shumicë, duke krijuar kështu fragmentim të mëtejshëm në shoqëri në vend të promovimit të shoqërisë përfshirëse dhe të integruar, ku do të respektohej diversiteti si pjesë përbërëse e shoqërisë së Kosovës*.

48. Edhe pse narrativat armiqësore dhe fjalimet e urrejtjes mund të mos jetë të dukshme në mediat e shtypura, marrëdhëniet mes komuniteteve vazhdojnë të ndikohen nga mbulimet mediale të polarizuara etnikisht. Në bazë të monitorimit të OSBE-së,⁶² raportimi i incidenteve dhe i ngjarjeve shpesh nuk është neutral, duke cekur burimet e vetëm një komuniteti dhe duke iu referuar përkatësisë etnike të kryerësit, edhe kur faktet nuk tregojnë se ka ndonjë motivim etnik apo politik. Raportohet se mediat e serbëve të Kosovës në bashkëpunim me stacionet mediale të Serbisë, kanë tendencë të fokusohen në elementet ndëretnike të incidentit, duke rritur kështu tensionet dhe duke çuar në kontekste armiqësore mes komuniteteve,⁶³ derisa mediat e shqiptarëve të Kosovës janë më të kujdesshme nga frika e përshkallëzimit dhe politizimit. Nga ana tjetër, mbulueshmëria e transmetuesit publik, Radio Televizionit të Kosovës (RTK) vazhdon të kritikohet si e anshme dhe nën ndikimin e pushtetit.⁶⁴

49. Komisioni këshillëdhënës vëren se mediat janë të ndara përgjatë vijave etnike dhe rrallë herë depërtojnë tek audienca e komunitetit tjetër. Këto probleme së bashku me pengesat ekzistuese gjuhësore dhe faktin se mediat nuk punësojnë shpesh staf nga komunitetet e ndryshme, paraqesin pengesa serioze që kanë efekt negativ në dialogun dhe mirëkuptimin ndërkomunitar. Përderisa ndarja e mediave mund të jetë shpjegim i rasteve të pakta të fjalimeve të urrejtjes në shtyp, gazetarët dhe organet e pavarura kanë shprehur mendimin se fjalimet e urrejtjes në portale po shënojnë rritje dhe se mediat po tentojnë t'i mbyllin mekanizmat për moderimin e komenteve në portale. Asociacioni i Gazetarëve dhe organet e tjera të pavarura, siç është Këshilli i Mediave të Shkruara të Kosovës (KMSHK), konsiderojnë vendimin e mediave për ta mbyllur këtë mekanizëm si të duhur për shkak të mungesës së kapaciteteve për monitorim, editim apo ndalim të komenteve në platformat e internetit (shih gjithashtu nenin 9).

50. Retorika dhe jotoleranca armiqësore etnike vazhdon të shprehet publikisht nga disa zyrtarë në rastin kur ndodhin incidentet që mund të kenë motive etnike. Derisa mediat shqiptare duket se përdorin gjuhë më pajtuese, mediat e Serbisë dhe ato të serbëve të Kosovës

⁶⁰ Informata e dhënë nga bashkëbiseduesit gjatë vizitës në Novobërdë.

⁶¹ Shih www.balkaninsight.com/en/article/kosovo-serbs-build-a-wall-in-northern-divided-city-12-08-2016.

⁶² Misioni i OSBE-së, raporti për vlerësimin e të drejtave të komuniteteve, botimi i katërt (2015), për shembuj të tjerë, f. 34.

⁶³ Shih shembujt në <https://inserbia.info/today/2015/04/kosovo-young-serb-stabbed-police-patrol-did-not-react-at-all/>; www.telegraf.rs/english/1563118-new-attack-on-klina-serbs-third-in-two-weeks.

⁶⁴ Shih Liria e shtypit, 2016. Mund të gjendet në <https://freedomhouse.org/report/freedom-press/2016/kosovo>.

duket se politizojnë raportimet.⁶⁵ Megjithatë, reagimet e duhura janë më të shpeshta në rastet e ndodhjes së incidenteve që mund të kenë motive etnike (shih paragrafin 55). Komisioni këshillëdhënës rithekson se diskursi armiqësor dhe jotolerant etnik, posaçërisht në rastet kur vjen nga figurat publike, duhet menjëherë të dënohet fuqimisht nga ana e zyrtarëve të lartë qeveritar për t'a siguruar dërgimin e porosisë së qartë qytetarëve se pikëpamjet e tilla janë të papranueshme.

Rekomandimet

51. Komisioni këshillëdhënës thërret autoritetet që të bëjnë përpjekje gjithëpërfshirëse edhe konkrete në prioritetizimin e avancimin e dialogut dhe tolerancës ndëretnike në nivel qendror dhe lokal me qëllim të tejkalimit të ndasive mes komuniteteve dhe të promovimit të pajtimit. Në kuadër të këtyre përpjekjeve duhet të ndermirren hapa, siç janë miratimi i masave për ndërtimin e marrëdhënieve ndërkomunitare përmes nismave që posaçërisht synojnë rininë, integrimin e sistemit edukativo-arsimor dhe zbatimin e vazhdueshëm të legjislacionit për gjuhët.

52. Në rastet e identifikimit të tensioneve ndërmjet komuniteteve apo kur ato prekin komunitetet e cënueshme, siç janë të kthyerit, autoritetet duhet të ndërmarrin aktivitete dhe të kenë komunikim më të madh me komunitetet, si dhe të ndërtojnë kapacitetet e palëve kryesore me interes për përkrahjen e dialogut ndërkomunitar, duke përfshirë edhe angazhimin e zyrtarëve kryesorë (siç janë zëvendëskryetarët e komunave për komunitete apo zëvendëskryesuesit e kuvendeve komunale për komunitete).

53. Komisioni këshillëdhënës gjithashtu fton autoritetet që të vazhdojnë së dënuari të gjitha diskursat publike armiqësorë dhe të angazhohen me mediat në promovimin e një kuptueshmërie dhe raportimi të fakteve më të nuancuar me qëllim të eliminimit të sjelljeve jotolerante dhe polarizimit të mëtejshëm.

Mbrojtja nga krimet e urrejtjes dhe armiqësitë

54. Neni 147 i Kodit penal përkufizon krimet e urrejtjes dhe incidentet e motivuara etnikisht si nxitje publike dhe përhapje të urrejtjes ose jotolerancës mes personave me përkatësi të ndryshme kombëtare, racore, fetare apo etnike. Megjithatë, në këtë nen nuk trajtohen motivimi i mundshëm etnik prapa kimit, i cili mbulohet në nenin 74 (2.12) të Kodit si një rrethanë rënduese. Zbatimi i kombinuar i këtyre dy neneve ua mundëson gjyqtarëve që të trajtojnë krimet e motivuara etnikisht, por bashkëbiseduesit e Komisionit këshillëdhënës njëzëri thanë se neni 74 (2.12) nuk zbatohet në praktikë.⁶⁶

55. Perceptimi i përgjithshëm është se siguria e komuniteteve është përmirësuar, duke përfshirë edhe sigurinë e shumicës që jeton si pakicë në Veri. Sipas monitorimeve të OSBE-së,⁶⁷ numri i incidenteve ndaj komuniteteve ka shënuar rënie të vogël (479 në vitet 2014-15 nga 556 sa ishin në vitet 2013-14), ku shumica e rasteve ende kanë të bëjnë me serbët (310) dhe të kthyerit (22% nga 479 raste). Incidentet janë të ndryshme, duke filluar nga vjedhjet, sulmet verbale, dëme të rënda dhe uzurpim i paligjshëm i pronës, duke përfshirë trashëgiminë kulturore (shih nenin 5) e deri te incidentet e nxitjes së urrejtjes dhe sulmet apo

⁶⁵ Në maj të vitit 2015, një medium i Serbisë ka raportuar se kryetari i komunës së Parteshit tha se incidenti [therja me thikë e një serbi të Kosovës nga, siç pretendohet, shqiptarët] kishte për qëllim frikësimin e serbëve në këtë pjesë të Kosovës* (mund të gjendet në www.telegraf.rs/english/1553254-serb-gets-stabbed-in-pasjane-near-gnjilane). Shih gjithashtu Raportin e ECMI/ERAC, Incidentet që kanë mundur të jenë etnikisht të motivuara: sfidat në përkufizim dhe raportim 2016, f. 22. Mund të gjendet në www.ecmikosovo.org/uploads/Pemi_ENG.pdf.

⁶⁶ Opinion i konfirmuar në disa raporte; shih, në mes të tjerash, Raportin ECMI/ERAC, shënimi 65, dhe Raportin e kompaktit të EULEX-it, shënimi 37.

⁶⁷ Misioni i OSBE-së, Raporti për vlerësimin e të drejtave të komuniteteve, botimi i katërt (2015), f. 9.

ngacmimet fizike. Incidentet e caktuara të motivuara nga urrejtja kundër pakicave etnike ka qenë të përqendruara në zonat specifike ku të kthyerit janë më të shumtë (Klinë, Pejë) ose kanë ndodhur për shkak të ndonjë ngjarjeje specifike.⁶⁸ Thënë në përgjithësi, autoritetet qendrore dhe lokale i kanë dënuar ato menjëherë (posaçërisht Ministria e Komuniteteve dhe Kthimeve) dhe në nivel komunal (kryetarët e komunave).⁶⁹

56. Megjithatë, Komisioni këshillëdhënës thekson se edhe pse mekanizmat për regjistrimin e incidenteve ndëretnike ekzistojnë, numrat zyrtarë të dhënë nga PK-ja gjatë vizitës janë shumë më të vegjël (16 raste të raportuara në vitin 2015 dhe 5 raste të raportuara deri në nëntor 2016).⁷⁰ Komisioni këshillëdhënës vë në pah se numri i vogël i incidenteve të regjistruara mund të shpjegohet përmes disa faktorëve, duke përfshirë mangësitë në sistemin e regjistrimit, mosraportimin, ndasitë tek komunitetet dhe mosbesimin në polici dhe në sistemin e drejtësisë nga personat që u përkasin pakicave kombëtare. Grumbullimi i të dhënave dhe përcaktimi i saktë i motivit prapa incidenteve potenciale etnike mungojnë për shkak se metodat aktuale për regjistrimin e krimeve i regjistrojnë të dhënat të ndara sipas përkatësisë së komunitetit, por nuk regjistrohet edhe motivimi. Për më shumë, të dhënat e PK-së vetëm pasqyrojnë rastet ku prokurori ka autorizuar hetimet.⁷¹ Komisioni këshillëdhënës gjithashtu kupton se PK-ja ushtron shkallë të konsiderueshme të kujdesit me rastin e regjistrimit dhe hetimit të incidenteve me qëllim të shmangies së reperkusioneve ndëretnike.⁷² Avokati i Popullit ka shprehur mendimin se numrat në dispozicion nuk tregojnë situatën reale. Edhe pse incidentet që kanë vetëm motivim etnik mund të jenë më të paktë, ka shabllone të incidenteve që tregojnë kah motivimi etnik, siç është lokacioni dhe grupi i shënjestruar, të cilat nuk merren parasysh sa duhet. Mosraportimi është po ashtu një veti kulturore, e cila rifuqizohet nga perceptimi se zyrtarët për zbatimin e ligjit nuk reagojnë pas raportimit.

57. Komisioni këshillëdhënës thekson se mangësitë në procesin e regjistrimit të incidenteve potencialisht etnike rezultojnë me numër të vogël të ndjekjeve penale dhe të zgjidhjeve të rasteve në gjyq.⁷³ Megjithatë, kjo nuk është e vetmja çështje. Nga bashkëbiseduesit e tij Komisioni këshillëdhënës po ashtu ka kuptuar se numrat e ulët shpesh pasqyrojnë aplikimin e pamjaftueshëm të kornizës aktuale juridike nga prokurorët (vrasje e rëndë, neni 179 (1.10) ose dëmtimi i pronës (neni 333.4), apo gjykata (neni 74 (2.12) për motivimin si rrethanë rënduese). Kjo gjendje rritë perceptimin se gjyqësori nuk është në gjendje ta zgjidh situatën në mënyrë të duhur. Komisioni këshillëdhënës vëren se incidentet, siç janë sulmet ndaj personave, pronës private apo trashëgimisë fetare, në rastet kur janë të motivuara etnikisht apo kur prekin komunitetet pakicë, rrisin ndjenjën e pasigurisë dhe pengojnë kthimet e mëtejme. Së këndejmi, shkalla e precizitetit lidhur me mënyrën se si mbledhen të dhënat për incidentet ndëretnike është e rëndësishme thelbësore për t'u siguruar që krimet që mund të jenë të motivuara etnikisht të merren seriozisht nga autoritetet, të hetohen, të ndiqen penalisht dhe të dënohen si duhet.

⁶⁸ Për shembull, ndeshja kualifikuese për Kampionatin Evropian mes Serbisë dhe Shqipërisë në Beograd.

⁶⁹ Gjegjësisht, Klinë, Pejë, Mitrovicë e Jugut, Gjakovë dhe Rahovec. Kryetarët e komunave të tjera me shumicë serbe, siç janë Graçanica, Ranillugu, Mitrovica e Veriut, Novobërda dhe Parteshi gjithashtu kanë dënuar publikisht incidentet ku serbët kanë qenë viktima të pretenduara.

⁷⁰ Raportet e Misionit të OSBE-së, të dhënat e PK-së për vitin 2014 (19 raste) dhe 2013 (20).

⁷¹ Raporti ECMI/ERAC, shënimi 65, f. 15.

⁷² Po aty.

⁷³ Në bazë të Raportit të ECMI/ERAC, shënimi 5, në vitin 2015, Prokurori i Shtetit ka regjistruar 11 raste ndëretnike, ndërsa gjykatat në vitin 2014 kanë marrë vendime për nëntë raste në bazë të nenit 147 dhe për 8 raste në vitin 2015. Në të dy vitet ka pasur raste të reja dhe raste të pazgjidhura më të vjetra. Megjithatë, numri i saktë i rasteve të motivuara etnikisht mbetet i panjohur për shkak të mungesës së të dhënave statistikore për rastet kur është përdorur neni 147 në kombinim me dispozitat e tjera, duke përfshirë edhe dënimet me rrethana rënduese.

Komisioni këshillëdhënës vlerëson përpjekjet e tanishme për futje të sistemit të bashkërenduar për menaxhimin e lëndëve në vitin 2017, përmes të cilit do të lidheshin të gjitha institucionet për sundimin e ligjit, si dhe do të mundësohej përcjellja e lëndëve, duke filluar prej hetimit, ndjekjes penale e deri te shqiptimi i dënimit.⁷⁴ Gjithashtu e konsideron të nevojshme futjen e masave për ngritjen e vetëdijesimit dhe trajnimin e gjyqësorit.

58. Në mesin e organeve për zbatimin e ligjit qytetarët kanë më së shumti kontakt me Policinë e Kosovës, e cila gjithashtu perceptohet si institucioni më përfshirës dhe i besueshëm (56%) (shih gjithashtu nenin 15).⁷⁵ Komisioni këshillëdhënës vlerëson se përmes zbatimit të Strategjisë dhe planit të veprimit të parë për policim në komunitet 20012-2016 janë realizuar aktivitete edhe trajnime të mëtejshme për përmirësimin e bashkëpunimit mes policisë dhe komuniteteve në fushën e parandalimit, të vetëdijesimit dhe të dialogut ndëretnik. Në bazë të raportit monitorues të OSBE-së,⁷⁶ Këshillat Komunalë për Siguri në Komunitet (KKSB) janë themeluar në 34 nga gjithsej 38 komuna, ku efektshmëria e tyre është përmirësuar përmes takimeve më të shpeshta dhe fokusimit në çështjet e sigurisë të komuniteteve, në veçanti të të kthyerve.⁷⁷ Pjesëmarrja e përgjithshme e personave që u përkasin të gjitha komuniteteve, si dhe e policisë dhe e institucioneve të tjera në këto organe ka shënuar rritje të vogël.⁷⁸ Në vitin 2015 gjithashtu kanë qenë funksionale edhe 51 Këshilla Lokale për Siguri Publike (KLSP), të cilat kanë luajtur rol të rëndësishëm në organizimin e takimeve të jashtëzakonshme me rastin e ndodhjes së incidenteve të motivuara etnikisht dhe në dënimin e tyre të menjëhershëm.

Rekomandimet

59. Komisioni këshillëdhënës fton autoritetet që të intensifikojnë përpjekjet e tyre në përmirësimin e efektshmërisë së organeve për zbatimin e ligjit lidhur me përpunimin, hetimin, ndjekjen penale dhe nxjerrjen e vendimeve gjyqësore për krimet e urrejtjes që potencialisht kanë motive etnike. Për të arritur këtë, grumbullimi i të dhënave, duke përfshirë edhe motivimin, duhet të përmirësohen dhe të kanalizohen si duhet. Gjyqësori duhet të trajnohet në mënyrë të duhur në mënyrë që të gjitha lëndët të shqyrtohen si duhet dhe që personat përgjegjës të dënohen në përputhje me kornizën ligjore në fuqi. Drejtësia duhet të ndahet në mënyrë të paanshme për t'i bindur personat që u përkasin komuniteteve pakicë se janë të sigurt në Kosovë * dhe se janë të mbrojtur nga ligji.

60. Në nivelin lokal, autoritetet duhet t'i rrisin përpjekjet për përmirësimin e punës së institucioneve komunale të sigurisë (këshillave komunalë për siguri në komunitet dhe këshillave lokalë për siguri publike) dhe për përfshirjen e personave që u përkasin komuniteteve të ndryshme pakicë. Ato gjithashtu duhet të marrin me prioritet përpjekjet e policimit në zonat ku komunitetet joshqiptare apo të kthyerit janë posaçërisht të cenusur apo kanë përjetuar probleme të vazhdueshme të sigurisë.

⁷⁴ Komisioni Evropian BE, Raporti i Komisionit për Parlamentin Evropian dhe Këshillin, Raporti i dytë i progresit të Kosovës* për plotësimin e kushteve të Udhërrëfyesit për liberalizimin e vizave, (COM(2014)488 final (24 korrik 2014), f. 5 dhe 7.

⁷⁵ Prokurorët dhe gjykatat janë në 26%, përkatësisht 22%, shih "Qendra Kosovare për Studime të Sigurisë, Barometri i sigurisë së Kosovës, botimi i pestë (dhjetor 2015)". Mund të gjendet në www.qkss.org/repository/docs/Kosovo_Security_Barometer_-_Fifth_Edition_523670.pdf.

⁷⁶ Misioni i OSBE-së, Raporti për vlerësimin e të drejtave të komuniteteve, botim i katërt (2015), f. 10.

⁷⁷ Gjatë vitit 2014 deri në fund të qershorit 2015, 15 KKSK kanë diskutuar tema relevante për komunitetet në pakicë numerike në komunën e tyre, ku tri komuna kanë dënuar incidentet e ndodhura. Në vitin 2015, janë mbajtur 180 takime (një rritje prej 11.8%); shih Raportin vjetor të Policisë së Kosovës 2015.

⁷⁸ Megjithatë, deri në fund të qershorit 2015 një e treta e KKSK-ve (11), nuk kanë përfshirë përfaqësuesit e komuniteteve me prani domethënëse në komunë, dhe pesë KKSK nuk kanë përfshirë përfaqësuesit relevantë fetarë.

Neni 8 i Konventës kornizë

Liria e fesë

61. Liria e fesë është e garantuar përmes Kushtetutës në përputhje me standardet ndërkombëtare. Megjithatë, statusi juridik i komuniteteve fetare mbetet i pazgjidhur për shkak se amandamentet në Ligjin për liritë fetare të vitit 2006 ende nuk janë miratuar. Në legjislacionin aktual mungon mekanizmi, përmes të cilit komunitetet fetare mund të fitojnë statusin zyrtar juridik, i cili do t'ua mundëson qasjen më të lehtë në blerjen dhe dhënien me qira të pronave, në hapjen e llogarive bankare dhe në realizimin e aktiviteteve të tjera administrative.⁷⁹ Bashkëbiseduesit e Komisionit këshillëdhënës theksuan se versioni i propozimligjit që pret shpalljen nga Kuvendi parasheh regjistrimin automatik të komuniteteve 'tradicionale' fetare të Kosovës* (mysliman, katolik, protestant, hebrej, ortodoks serb). Nëse shpallet, ky mekanizëm hap rrugën për regjistrimin e komuniteteve, të cilat aktualisht nuk mund të regjistrohen sipas kritereve ekzistuese.⁸⁰

62. Përfaqësuesit e komuniteteve fetare dhe të pakicave ishin të mendimit se shprehja e lirisë së fesë është bërë disi më e lehtë. Për shembull, në vitin 2015 festimet e Kishës Ortodokse Serbe (KOS) me rastin e festës së Vidovdanit janë organizuar pa ndonjë pengesë të madhe, edhe pse me një nivel të lartë të sigurimit të pranishëm. Megjithatë, Komisioni këshillëdhënës thekson se edhe pse gjendja është stabile, incidentet e vandalizmit, ngacmimeve dhe kërcënimeve ndaj pelegrinëve ende ndodhin, posaçërisht në fshatrat e vogla me rastin e pjesëmarrjes në manifestimet fetare (shih gjithashtu nenin 5). Në këto incidente nuk janë cak vetëm pelegrinët dhe pronat e KOS-it, por edhe ato të fesë myslimane, katolike dhe hebreje.⁸¹ Ngjashëm me këtë është edhe shfrytëzimi i kontestuar i pronës, siç është rasti me Kishën e Krishtit Shpëtimtarit në Prishtinë. Përveç kësaj, probleme ende mund të ketë me zbatimin e vendimeve, siç është rasti me Manastirin e Deçanit. Komisioni këshillëdhënës është i shqetësuar se ndjenja e pasigurisë vazhdon të jetë e pranishme në mesin e komuniteteve të caktuara me rastin e manifestimit të besimeve të tyre fetare. Së këndejmi, brenda këtij konteksti vlerëson përkrahjen e qeverisë për dialogun ndërfaqësor në rastet e ndodhjes së incidenteve të tilla.⁸² Pasi që feja dhe përkatësia etnike janë shpesh të lidhura, përpjekjet për avancimin e tolerancës, dialogut ndëretnik e ndërfaqësor gjithashtu duhet të drejtohen kah respektimi i lirisë së fesë.

⁷⁹ Shih Raportin vjetor të IAP të vitit 2015 lidhur me shembujt e vështirësive të komuniteteve të ndryshme fetare për shfrytëzimin e pronës, ndërtime dhe për tokë për varreza, f. 63-64. Shih gjithashtu European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), Opinion on the draft Law on amendment and supplementation of Law No. 02/L-31 on Freedom of Religion of Kosovo*, (Komisioni Evropian për demokraci përmes Ligjit (Komisioni i Venedikut), Mendimi mbi Propozimligjin për ndryshimin dhe plotësimin e Ligjit nr. 02/L-31 për lirinë e fesë në Kosovë*), i miratuar më 25 mars 2014, par. 35 ff.

⁸⁰ Raporti vjetor i IAP-së 2015, f. 63.

⁸¹ Në gusht të vitit 2015, policia kishte regjistruar 34 incidente të uzurpimit të pronës, vjedhjes dhe të dëmtimit të pronës së KOS-it, ku kryesisht janë vandalizuar apo vjedhur objektet metalike që më vonë janë shitur për skrap. Vandalët kanë shkruar mbishkrime të UÇK-së në mure të kishës së KOS-it në Lipjan dhe në varrezat e KOS-it të Shën Qirilit dhe Metodit në Prizren, si dhe kanë dëmtuar varrezat në një fshat afër Obiliqit. Një vandal i panjohur ka dëmtuar pllakën e selisë së komunitetit hebre në Prizren. Unioni i Tarikateve të Kosovës (UTK) raportoi se është djegur Tyrbja e Hazreti Gjylfatynit në Pejë që daton nga shekulli 15. Kryerësit e panjohur kanë shkatërruar murin përreth vendndërtimit të varrezave të reja katolike dhe kishës katolike në fshatin Llapushnik në komunën e Glllogovcit; shih gjithashtu Raportin e Departamentit të Shtetit të ShBA-ve për liritë fetare në Kosovë (2015) f. 9. Mund të gjendet në www.state.gov/documents/organization/256417.pdf.

⁸² Një ditë pas protestave të dhunshme, kryetari dhe kryeministri kanë vizituar manastirin e Deçanit, ku thirrën për tolerancë dhe bashkëjetesë paqësore pas sulmeve ndaj pelegrinëve ortodoksë serbë më 6 shkurt 2015.

Rekomandimet

63. Komisioni këshillëdhënës fton autoritetet që të sigurohen që Ligji për liritë fetare të ndryshohet pa vonesa në konsultim me përfaqësuesit e komuniteteve fetare në mënyrë që atyre t'u mundësohet regjistrimi.

64. Gjithashtu, fton autoritetet që të sigurohen se përpjekjet e tyre përfshirëse dhe konkrete të prioritetizojnë dhe promovojnë dialogun dhe tolerancën me qëllim të tejkalimit të ndasive mes komuniteteve dhe të promovimit të pajtimit, si dhe të marrjes parasysh të dimensionit të lirisë së fesë.

Neni 9 i Konventës kornizë

Qasja e komuniteteve pakicë në mediat elektronike dhe të shtypura

65. Komisioni këshillëdhënës mirëpret zgjerimin e transmetimit medial për komunitetet dhe në gjuhët e pakicave. Në vitin 2013, transmetuesi publik (RTK) ka hapur kanalën e dytë, RTK2, ku 85% e programit transmetohet në gjuhën serbe dhe 15% në gjuhët e tjera joshqiptare. Për më tepër, në vitin 2015 RTK-ja plotësoi kërkesat e komuniteteve ashkallike dhe egjiptase për transmetimin e programeve mujore në gjuhën shqipe, posaçërisht të dedikuara për ta. Po ashtu, RTK-ja vazhdoi të transmeton programin javor 45-minutësh në gjuhën rome, si dhe buletin 15-minutësh ditor të lajmeve. Megjithatë, ende nuk ka program televiziv për komunitetin boshnjak. Radiot private kanë programe për serbët e Kosovës në veri⁸³ dhe për të gjitha komunitetet më të vogla në komunat e caktuara në mbarë Kosovën.⁸⁴ Sa u përket mediave të shkruara, ato kryesoret janë në gjuhën shqipe, gjë që vlen përgjithësisht edhe për portalet në internet. Ekzistojnë mediat e shkruara edhe për komunitetet më të vogla, por janë të pakta në numër.⁸⁵ Thënë në përgjithësi, mediat private kryesisht varen nga donatorët ndërkombëtarë kur kemi të bëjmë me përkrahjen financiare dhe trajnimet.⁸⁶ Përderisa është i vetëdijshëm për vështirësitë e mbështetjes së sektorit të diversifikuar medial në rastet kur numrat e audiencave të mundshme janë të vegjël, Komisioni këshillëdhënës konsideron se është me rëndësi që përkrahja e mediave të komuniteteve më të vogla të mos jetë vetëm përgjegjësi financiare e donatorëve ndërkombëtarë, por edhe e pushtetit.

66. Përkundër përparimit të arritur, Komisioni këshillëdhënës gjithashtu ka vërejtur edhe disa mangësi. Në përgjithësi, mediat duket se punojnë në binarë paralele dhe i shërbejnë secilit komunitet veç e veç, duke u fokusuar vetëm në çështjet relevante për atë komunitet. Nuk ka përkthim të programeve kryesore e as titrim. Po ashtu, nuk ekzistojnë mediat e shtypura dygjuhësore apo shumëgjuhësore.

⁸³ Portali i lajmeve në gjuhën serbe (*KoSSev*), *Radio Kontakt Plus*, *Radio Kosovska Mitrovica*, *TV Most* dhe *TV Mir*.

⁸⁴ Në bazë të të dhënave për licenca nga Komisioni i Pavarur për Media (KPM), në vitin 2016 kanë qenë 82 radiostacione, 20 stacione televizive, 32 operatorë kabllorë dhe 56 ofrues të shërbimeve programore. Derisa shumica transmetojnë në gjuhën shqipe si gjuhë kryesore, gjithashtu kanë qenë 27 media që kanë transmetuar në gjuhën serbe, katër në gjuhën turke, tre në boshnjake, dy në gjuhën gorane dhe një në atë rome. Shumica e mediave po ashtu transmetojnë në gjuhë të dytë, duke mbuluar të gjitha gjuhët e komuniteteve. Mund të gjendet në www.kpm-ks.org/?faqe=315&gjuha=3. *Radio Romano Avazo* transmeton në gjuhën rome nga Prizreni (që nga viti 2007), ndërsa *Prosperiteti* gjendet në Gjakovë.

⁸⁵ Për shembull, revista *Yekhipë* (Bashkimi) botohet nga OJQ-ja Sakuntala, ku numri i fundit i saj i majit 2015 është financiar nga Ambasada e Holandës në Kosovë*.

⁸⁶ Për shembull, programi gjashtëmujor i praktikës i Misionit të OSBE-së, i realizuar në vitin 2016 në bashkëpunim me mediat në gjuhën serbe në veri të Kosovës.

Për më tepër, sinjali i RTK-së nuk është i fuqishëm për të mbuluar tërë territorin e vendit⁸⁷, dhe një numër i konsiderueshëm i mediave në gjuhën serbe transmetohen drejtpërdrejtë nga Serbia. Përpos kësaj, animi etnik dhe stereotipet gjatë raportimit, siç është përqendrimi vetëm në çështjet e caktuara të komunitetit rom, duke përfshirë suksesin e dobët në shkollë apo kushtet e banimit, fuqizojnë imazhin negativ të këtij komuniteti, derisa realiteti është shumë më i nuancuar. Mediat duhet të ndihmojnë në largimin e stereotipeve negative, për shembull fjala bie, duke i bërë më të njohur modelet shembullor nga komuniteti përkatës. Gjithashtu duhet të ceket se në rastet kur trajnimet janë në dispozicion, ato vazhdojnë të organizohen kryesisht me përkrahje të bashkësisë ndërkombëtare.⁸⁸

67. Komisioni këshillëdhënës mendon se mangësitë e cekura më lartë nuk japin shumë mundësi për ndërveprim dhe cunjojnë rolin që mediat do të mund ta luanin në avancimin e dialogut ndërkulturor mes personave që i përkasin shumicës dhe atyre nga pakicat kombëtare. Derisa konsiderohet se transmetuesi publik RTK i nënshtrohet ndikimit politik dhe kryesisht pasqyron pikëpamjet e qeverisë,⁸⁹ kanë vazhduar të raportohen incidente të ngacmimit të gazetarëve të komuniteteve pakicë.⁹⁰ Përveç kësaj, përkundër përpjekjeve të KMSHK-së dhe të Asociacionit të Gazetarëve për rritjen e profesionalizimit mes gazetarëve, Komisioni këshillëdhënës kupton nga bashkëbiseduesit e tij se ato janë të pamjaftueshme.⁹¹ Së këndejmi, nevojiten veprime për avancimin e vetëdijesimit dhe ndjeshmërisë lidhur me nevojat specifike dhe shqetësimet e personave që u përkasin grupeve të ndryshme në shoqëri.⁹²

68. Personat që u përkasin komuniteteve më të vogla përfaqësohen në stafin e strukturave të mediave publike, në rregullatorin e pavarur të mediave dhe në strukturat vetërregulluese (Komisioni i Pavarur për Media (KPM) dhe KMSHK dhe, nga viti 2016, edhe në Asociacionin e Gazetarëve. Si KPM-ja⁹³, ashtu edhe KMSHK-ja⁹⁴, kanë përgjegjësi që në mes të tjerash të

⁸⁷ Freedom House, raporti Freedom of the Press (Liria e shtypit) 2016. Mund të gjendet në <https://freedomhouse.org/report/freedom-press/2016/kosovo>.

⁸⁸ Misioni i OSBE-së, fjala bie, ka përkrahur portalet *Radio Kontakt Plus* dhe *KoSSev* në emetimin e raportimeve për verifikimin e diplomave dhe papunësinë e të rinjve. Raporiti i përgatitur dhe i transmetuar nga *Radio Kontakt Plus* përshkruante procesin e verifikimit të diplomave të lëshuara nga Universiteti i Prishtinës i financuar nga qeveria e Serbisë, i cili aktualisht e ka selinë në Mitrovicë të Veriut.

⁸⁹ Në disa raporte vihet theksi në mungesën e raportimit të balancuar dhe në mosrespektimin e duhur të standardeve të gazetarisë profesionale, duke përfshirë edhe nga transmetuesit publikë, si dhe mangësitë e mëdha të mediave të Kosovës*, duke përfshirë në mes të tjerash, ndërhyrjet politike dhe mosekzistimin e qëndrueshmërisë afatgjate financiare të mediave; shih raportin 2015/4 të Institutit për Politika Zhvillimore (Institute for Development Policy) (INDEP), Gjendja e mediave në Kosovë (The State of the Media in Kosovo) 2015. Mund të gjendet në www.gendrore.com/indepi/wp-content/uploads/publications_en/The%20State%20of%20the%20Media%20in%20Kosovo%202015.%5bShkamb%20Qavdarbasha%2C04.2015%2CDemocratic%20Governance%5d.pdf.

⁹⁰ Në vitin 2015 gjatë një demonstrate në Prishtinë u sulmuan dy gazetarë të RTK-së dhe një gazetar i transmetuesit publik të Serbisë. Në qershor zyra e portalit në gjuhën serbe *KoSSev*, me seli në Mitrovicë të Veriut, është goditur me breshëri plumbash, ndërsa në nëntor, sulmuesit ia hodhën flakën një veturë që i përkiste njërit prej gazetarëve të saj. Askush nuk është lënduar në këto incidente; shih Raportin Freedom of the Press (Liria e shtypit) 2016.

⁹¹ Shoqata e Gazetarëve ka njoftuar Komisionin këshillëdhënës lidhur me organizimin e trajnimit për romët, ashkallitë dhe egjiptasit për zhvillimin e njohurive dhe profesionalizimit të gazetarëve të mundshëm nga radhët e tyre. Po ashtu, çdo tre muaj organizohet një takim me gazetarët e këtyre komuniteteve për të ndihmuar punën e tyre. Nevoja për trajnime me qëllim të përmirësimit të përgjithshëm të standardeve të përmbajtjes së mediave është shprehur nga të gjithë; shih B. Taylor, Kosovo – Setting standards, Public awareness and effectiveness of the Independent Media Commission and the Press Council, Thomson Foundation, January 2015, f. 14. Mund të gjendet në <http://presscouncil-ks.org/wp-content/uploads/2015/05/Setting-Media-Standards.pdf>.

⁹² Shih komentet tematike të ACFC-së nr. 4 (2016), paragrafi 70.

⁹³ KPM, institucion ky i pavarur i shtetit të Kosovës* që në tërësi financohet nga buxheti shtetëror, ka përgjegjësinë ligjore për licencimin e radio dhe TV stacioneve, për rregullimin e spektrin të transmetimit, për sigurimin e qasjes së drejtë dhe të hapur në tregun e transmetuesve dhe kodin e etikës të përmbajtjes së programeve radiotelevizive.

sigurojnë respektimin e standardeve të etikës nga mediat lidhur me përmbajtjen e programeve përmes procedurave të ankesës. Derisa KPM-ja ka autorizime për gjobitjen e transmetuesve që shkelin e Kodin e etikës, KMSHK-ja mund vetëm të obligojë gazetarët dhe organizatat e lajmeve që të botojnë vendimet e tyre në mediumin që ata e konsiderojnë të duhur. Përfaqësuesit e këtyre dy organeve kanë njoftuar anëtarët e Komisionit këshillëdhënës se një numër i vogël i rasteve kanë të bëjnë me çështjet e komuniteteve.⁹⁵ Në mesin e arsyeve të cekura për shpjegimin e kësaj situate janë faktet se mediat në internet dhe portalet e lajmeve nuk janë të rregulluara dhe se Kodi i etikës nuk vlen për to; ka një mungesë vetëdijesimi për rolin e tyre si mbrojtës të standardeve të etikës në gazetari, ku edhe presionet financiare ndikojnë në efektshmërinë, reputacionin dhe zhvillimin e ardhshëm të tyre.⁹⁶ Pasi që fjalimet e urrejtjes dhe gjuha joetike janë të pranishme në internet, duke përfshirë edhe në mediat shoqërore (shih nenin 6), Komisioni këshillëdhënës vlerëson përpjekjet e KMSHK-së për zgjerimin e mandatit të tij dhe për promovimin e respektimit të Kodit të etikës. Nga disa prej bashkëbiseduesve të tij gjithashtu ka kuptuar se ka nevojë për një kornizë më të përgjithshme ligjore për mediat e internetit, përmes të cilave do të mbuloheshin standardet e raportimit, të përmbajtjes dhe transparenca e sektorit.

Rekomandimet

69. Komisioni këshillëdhënës fton autoritetet që të vazhdojnë së siguruari përkrahjen e duhur financiare për zhvillimin e mediave të dedikuara për komunitetet pakicë përmes programeve të fokusuara, ndarjes së kohës së mjaftueshme programore, si dhe për zhvillimin e mediave dygjuhësore e shumëgjuhësore me qëllim të ruajtjes së identitetit të komunitetit dhe të avancimit të dialogut ndërkulturor me shumicën.

70. Organet rregullatore dhe vetërregullatore të mediave duhet të zgjerojnë monitorimin dhe sanksionimin për shkelje të sjelljes profesionale edhe për mediat në internet, si dhe të rrisin vetëdijesimin e qytetarëve për rolin e tyre si mbrojtës të standardeve etike në gazetari. Trajnimet e gazetarëve duhet të trajtojnë problemin e raportimit të anshëm dhe joobjektiv.

Neni 10 i Konventës kornizë

Përdorimi i gjuhëve të pakicave në sferën publike

71. Edhe pse është shënuar përparim në fusha të caktuara, përfaqësuesit e komuniteteve, të organeve të pavarura dhe donatorët ndërkombëtarë njëzëri kanë ardhur në përfundim se Ligji gjithëpërfshirës për përdorimin e gjuhëve ende nuk zbatohet sa duhet në nivel qendror dhe lokal. Institucionet mbesin të painformuara për përgjegjësitë e tyre dhe ende ka pak vetëdijesim tek qytetarët për të drejtat gjuhësore.⁹⁷ Disa palë bashkëbiseduese kanë theksuar se vazhdon të jetë e pranishme ndasia gjuhësore, e cila është faktori kryesor i ndasisë së përgjithshme, dhe se njëgjuhësia

⁹⁴ KMSHK është organizatë joqeveritare (e financuar nga donacionet e organizatave ndërkombëtare), e cila menaxhon sistemin e vetërregullimit të mediave të shtypura dhe të atyre në internet (gazeta, disa portale të lajmeve, agjenci të lajmeve dhe një blloger) që vendosen të anëtarësohen (deri në mars 2017 kanë qenë 23 anëtarë).

⁹⁵ Në mesin e 500 rasteve të trajtuara nga KMSHK gjatë dhjetë viteve të ekzistimit të tij, vetëm disa kanë pasur të bëjnë me pakicat kombëtare.

⁹⁶ Shih Raportin e INDEP, shënimi 89, dhe Raportin e Thomson Foundation 2015, shënimi 91. Ndërhyrjet politike konsiderohet se kanë ndikim të madh në funksionalitetin e KPM-së.

⁹⁷ Shih në mes të tjerash Zyra e Komisionerit të gjuhëve "Monitoring and Evaluation of Language Rights in Kosovo" (Monitorimi dhe vlerësimi i të drejtave gjuhësore në Kosovë), mars 2015. Mund të gjendet në www.komisioneri-ks.org/repository/docs/Englisht_Finale_160315.pdf; Raporti vjetor i IAP-së 2015, dhe Raporti i OSBE-së për vlerësimin e të drejtave të komuniteteve, botim i katërt (2015).

është duke u përhapur gjithnjë e më shumë. Përpos mangësive operacionale (shih më poshtë), Komisioni këshillëdhënës gjithashtu vë në pah mungesën e përgjithshme të vullnetit politik për zbatimin e mëtejme të legjislacionit, për shembull, duke vonuar miratimin e Strategjisë për gjuhët, të hartuar nga ZKGJ dhe, në përgjithësi, duke mos i dhënë përkrahje të duhur Komisionerit në zbatimin e mandatit të tij.⁹⁸

72. Sipas ZKGJ-së⁹⁹ dhe OSBE-së, është arritur shkallë e caktuar e përparimit në zbatimin e legjislaturës për gjuhët, për shembull, lidhur me lëshimin e letërnjoftimeve në gjuhën turke pas kërkesës së bërë, dhe me futjen e programit kompjuterik që ua mundëson disa komunave të lëshojnë formularë të regjistrimit civil në gjuhën boshnjake dhe turke, si dhe në alfabetin cirilik. Në bazë të ZKGJ-së, në nivel qendror, në Kuvendin e Kosovës, përkthimi me gojë është në dispozicion në të dy gjuhët zyrtare dhe në atë turke. Dokumentet janë në dispozicion në të dyja gjuhët zyrtare. Në nivelin lokal, në 28 kuvende komunale ofrohet përkthimi me gojë dhe me shkrim në gjuhët zyrtare, ndërsa në komunën e Graçanicës ekziston përkthimi edhe në gjuhën rome. Funkionimi i ZKGJ-së ka shënuar përmirësim përmes hapjes së faqes së internetit, fushatave të vetëdijesimit në stacione televizive për të drejtat individuale gjuhësore, aktiviteteve informuese në radio, si dhe emërimit të personave kontaktues për gjuhët në 32 komuna. Numri i ankesave është rritur prej 12, sa ishin në vitin 2013, në 54 në vitin 2014, me numër në rritje të ankesave të zgjidhura.

73. Megjithatë, Komisioni këshillëdhënës gjithashtu vëren se në përgjithësi ende mbesin disa pengesa në përdorimin e gjuhëve të tjera të pakicave përveç shqipes në raport me administratën publike. Raportohet se në nivel qendror përkthyesit me gojë dhe me shkrim në administratë janë të pranishëm në baza jo të rregullta dhe shërbimet kontraktohen nga jashtë. Gjithashtu ekzistojnë probleme serioze lidhur me qartësinë ligjore dhe barazinë para ligjit për shkak të përkthimeve të dobëta të teksteve ligjore dhe dallimeve mes versioneve të ndryshme në gjuhët zyrtare. Mungesa e përkthyesve të trajnuar si duhet dhe e punonjësve të tjerë që flasin gjuhën serbe, si dhe mungesa e procedurave të duhura të përkthimit i kontribuojnë zgjatjes së këtij problemi. Ngjashëm me këtë, në nivel lokal, përkthimet e rregulloreve dhe propozimrregulloreve në gjuhët e pakicave shpesh janë të dobëta (ku një e treta e komunave madje fare nuk kanë përkthime).¹⁰⁰ Po ashtu ka mungesë të ofrimit të shërbimeve në gjuhët e pakicave (dokumentet zyrtare, regjistrat kadastralë, tatimet, regjistrimi i automjeteve). Disa dokumente vazhdojnë të lëshohen vetëm në shqip, p.sh.: gjobat policore dhe udhëzimet për komunat, duke i kontribuar kështu pasigurisë ligjore.¹⁰¹ Po kështu, ekzistojnë vështirësi në punësimin e stafit që flet gjuhë të tjera dhe në trajnimet gjuhësore. Në rastet kur ka staf dhe trajnime gjuhësore të tilla, ato kryesisht i përkrahin donatorët ndërkombëtarë.

74. Thënë më në përgjithësi, Komisioni këshillëdhënës thekson se posaçërisht nga raporti i ZKGJ-së mund të vërehet se mosrespektimi i legjislacionit nuk ndodh vetëm si rezultat i mungesës së resurseve financiare, teknike dhe njerëzore. Për këtë ka edhe arsye të tjera më të thella, siç është vetëdijesimi i kufizuar i autoriteteve për obligimin ligjor dhe mungesa e vullnetit të tyre për futjen e aspektit të gjuhëve në të gjitha politikat, mosekzistimi i mundësisë për mësimin

⁹⁸ Raporti vjetor i IAP-së 2015, f. 56.

⁹⁹ Raporti i ZKGJ-së, shënimi 97.

¹⁰⁰ Derisa pesë komuna nuk kanë përkthyes, 33 komunat e tjera kanë punësuar vetëm një ose dy përkthyes, me përjashtim të Prizrenit, ku janë të punësuar katër.

¹⁰¹ Si shembull, gjuha turke është zyrtare në Prizren, mirëpo janë raportuar probleme në zyrën për dhënie e lejeve të ndërtimit, ku komunikimi me qytetarët bëhet përmes përkthyesit. Në Gjilan, Mitrovicë të Jugut dhe Vushtrri, ku turqishtja është në përdorim zyrtar, shumica e shërbyesve civilë që punojnë në ZKKK, në zyrë për lejet e ndërtimit, në zyrën e regjistrimit civil, në zyrat për mirëqenie sociale, në zyrën për ndihmë juridike dhe në Qendrën e punësimit, nuk flasin turqisht.

e të dyja gjuhëve zyrtare njëkohësisht gjatë shkollës fillore dhe të mesme, si dhe i studimit të tyre në nivel universitar (shih gjithashtu nenet 12 dhe 14) e i mungesës së drejtimeve në shkollimin universitar nga fusha e përkthimeve dhe trajnimeve të shërbyesve civilë. Komisioni këshillëdhënës përkujton rëndësinë e gjithanshme që ka të mësuarit dhe njohja e gjuhëve për arritjen e shoqërisë përfshirëse dhe shmangien e rrezikut që komunitetet e ndryshme të funksionojnë paralelisht.

Rekomandimet

75. Komisioni këshillëdhënës fton pushtetin edhe njëherë që t'i ndërmerr të gjitha masat e nevojshme për të siguruar zbatimin e plotë, të barabartë dhe adekuat të Ligjit për përdorimin e gjuhëve. Autoritetet qendrore dhe lokale, në fushat e tyre përkatëse të përgjegjësive, duhet të trajtojnë mangësitë e kapaciteteve në njohuritë gjuhësore dhe në ofrimin e shërbimeve në gjuhët e pakicave, duke përfshirë edhe sistemin gjyqësor. Autoritete qendrore duhet t'u ofrojnë komunave resurse adekuate financiare dhe njerëzore, si dhe udhëzime e monitorim me qëllim të rritjes së performancës së tyre në këtë aspekt.

76. Autoritetet duhet të bëjnë hapa strategjikë dhe gjithëpërfshirës në përmirësimin e kapaciteteve për përputhshmëri gjuhësore dhe për cilësi të përkthimeve, posaçërisht duke punësuar shërbyes civilë që flasin gjuhë të ndryshme dhe duke krijuar mjedis të favorshëm për mësimin e gjuhës zyrtare dhe gjuhëve të tjera të pakicave, duke përfshirë edhe në sistemin arsimor.

Neni 11 i Konventës kornizë

Mbishkrimet publike, indikacionet topografike dhe dokumentet zyrtare

77. Përparim i theksuar është arritur në vendosjen e mbishkrimeve të komunave, fshatrave, rrugëve dhe rrugëve komunale në gjuhët zyrtare, shumica e të cilave i respektojnë rregulloret lokale.¹⁰² Megjithatë, shtatë komuna (plus katër komunat në veri) ende nuk i plotësojnë kushtet e parapara¹⁰³, ku mbishkrimet e pasakta dhe/ose dëmtimi i tyre mbeten problem mjaft i përhapur. Në bazë të monitorimeve të OSBE-së,¹⁰⁴ kur kemi të bëjmë me përdorimin e gjuhëve të pakicave brenda objekteve publike dhe jashtë tyre gjendja ndryshon prej komune në komunë. Në shumicën e komunave, dispozitat ligjore për gjuhët janë respektuar plotësisht. Megjithëkëtë, Komisioni këshillëdhënës është i shqetësuar me rastet e vazhdueshme të mosrespektimit të kornizës ligjore dhe me dëmtimet ndaj pronës. Komisioni konsideron se paraqitja e mbishkrimeve topografike dygjuhësore në gjuhët e pakicave ka vlerë të veçantë simbolike sepse portretizon shoqërinë ku anëtarët e pakicave janë të mirëseardhur dhe respektohen si pjesë integrale e saj.

78. Komisioni këshillëdhënës nënvizon se masat për lehtësimin e regjistrimit të personave që u përkasin komuniteteve rome, ashkallike dhe egjiptase janë ende në fuqi, ku njëra ndër to është edhe ditët e regjistrimit falas. Në kuadër të kontekstit të dialogut të mbështetur nga BE-ja, janë bërë përpjekje për themelimin e regjistrimit civil gjithëpërfshirës dhe të përshtatshëm në Kosovë*, të menaxhuar nga agjencia përkatëse. Megjithatë, komunat ende punojnë në bazë të kopjeve të

¹⁰² Kjo kryesisht ndodh si rezultat i sistemit të njësuar të adresave dhe e projektit të digjitalizimit, të zbatuar nga Agjencia Kadastrale e Kosovës në kuadër të projektit të BE-së "Përkrahje për Agjencinë e Regjistrimit Civil dhe sistemin e njësuar të adresave".

¹⁰³ Gjilan, Hani i Elezit, Malishevë, Mamushë, Partesh, Rahovec dhe Ranillug.

¹⁰⁴ Raporti për vlerësimin e të drejtave të komuniteteve i Misionit të OSBE-së, botim i katërt, f. 15. Megjithatë, nëntë komuna kanë respektuar rregulloret vetëm pjesërisht, dhe katër komuna (plus katër komunat në veri të Kosovës) kanë vendosur mbishkrimet vetëm në gjuhën lokale shumicë.

vërtetuara, ndërsa komunat në veri fare nuk i përdorin dokumentet e Kosovës*.¹⁰⁵ Përfaqësuesit e komunave thanë se kjo gjendje krijon pasiguri sepse rezulton me regjistrim të dyfishtë të lindjes, martesës, dhe të certifikatave të tjera. Komisioni këshillëdhënës vëren se mungesa e regjistrimit adekuat civil dhe e formularëve të tjerë të regjistrimit së bashku me mosnjohjen automatike të dokumenteve të lëshuara nga strukturat administrative paralele, kanë ndikim të madh negativ tek personat që u përkasin komuniteteve të ndryshme si shfrytëzues legjitim të këtyre shërbimeve.

Rekomandimet

79. Komisioni këshillëdhënës rithekson se autoritetet duhet t'i ndërmarrin masat e nevojshme për respektimin e obligimit të tyre për vendosjen e mbishkrimeve dygjuhësore dhe shumëgjuhësore publike në të gjitha gjuhët relevante zyrtare. Dëmtimet e mbishkrimeve duhet zyrtarisht të dënohen, të sanksionohen ashtu si duhet dhe të riparohen pa vonesa.

80. Autoritetet duhet të zbatojnë regjistrim gjithëpërfshirës civil në mbarë Kosovën* për t'u siguruar që regjistrimi të jetë konsekuent dhe i vlefshëm në të gjitha komunat.

Neni 12 i Konventës kornizë

Qasja e barabartë në arsim

81. Me shqetësim të thellë Komisioni këshillëdhënës thekson se nuk ka përparime lidhur me krijimin e sistemit të integruar të arsimit dhe se vazhdojnë të ekzistojnë dy strukturat paralele të arsimit me kurrikule të ndryshme, të menaxhuara nga autoritetet në Prishtinë e Beograd.¹⁰⁶ Me përjashtim të komunitetit boshnjak dhe atij turk, në përgjithësi komunitetet më të vogla (romë, ashkali, egjiptas, kroat, malazet dhe goran) nuk kanë qasje në lëndë shkollore specifike për komunitetet që do t'ua mundësonin ruajtjen e identitetit kulturor.

82. Autoritetet kanë njoftuar Komisionin këshillëdhënës se po bëhen përpjekje për rritjen e pjesëmarrjes së komuniteteve më të vogla në të gjitha nivelet e arsimit, me fokus të veçantë në nivelin parashkollor dhe në masat specifike për shkollimin e lartë (shih më poshtë). Përfshirja e fëmijëve nga komunitetet pakicë ishte njëri nga objektivat e Planit strategjik për arsimin e Kosovës 2011-2016, të cilin e ka vlerësuar Ministria e Arsimit, Shkencës dhe Teknologjisë (MAShT) në vitin 2015. Edhe pse mungesa e të dhënave për përkatësinë etnike pengon nxjerrjen e konkluzioneve të drejtpërdrejta për nivele të ndryshme të arsimit, në Raportin e vlerësimit theksohet se shkalla e përgjithshme e regjistrimit është rritur dhe se grupi më sfidues janë fëmijët e komuniteteve më të vogla dhe ata që jetojnë në vendet e thella rurale.¹⁰⁷ Nga palët bashkëbiseduese Komisioni këshillëdhënës ka kuptuar se madje edhe qasja fizike në arsim vazhdon të mbetet problem për personat që u përkasin komuniteteve më të vogla, duke përfshirë nxënësit goranë që jetojnë në zona të thella.

¹⁰⁵ Shih Raporti i EULEX-it, shënimi 37, f. 35.

¹⁰⁶ Ky paralelizëm i krijuar është legalizuar në vitin 2008 kur institucionet e Kosovës* përfshinë Planin e Ahtisarit në legjislacion dhe hartuan Ligjin për arsim në komuna të Republikës së Kosovës. Serbia vazhdon të administrojë shkollat serbe në tërë territorin, duke ua paguar pagat mësimdhënësve. Qeveria e Kosovës* gjithashtu pague një pjesë të pagave, si dhe shpenzimet e mirëmbajtjes dhe shpenzimet e tjera rrjedhëse.

¹⁰⁷ MAShT, Raporti i vlerësimit për Planin strategjik të arsimit në Kosovë 2011-2016, f. 34. Mund të gjendet në <http://masht.rks-gov.net/uploads/2016/02/raport-vleresimi-psak-2011-2016-eng-web.pdf>.

83. Reforma e kurrikulit që përmban metodat e mësimdhënies shumetnike dhe përfshirëse është në vazhdim e sipër. Kurrikuli i ri është përkthyer në gjuhën turke dhe boshnjake. Në raportin e vlerësimit të Planit strategjik thuhet se në fund të vitit 2015, kurrikuli është realizuar në 92 shkolla (8% e numrit të përgjithshëm) në 30 komuna të ndryshme. Rreth 30% të mësimdhënësve janë trajnuar dhe janë hartuar materialet e mësimdhënies.¹⁰⁸ Megjithatë, MASHT-i pranon faktin se zbatimi nuk i plotëson objektivat e parapara për shkak të, në mes të tjerash, mungesës së resurseve adekuate njerëzore dhe financiare. Derisa vlerësohen hapat pozitivë të ndërmarrë, siç është përkthimi i kurrikulit në gjuhët e disa komuniteteve më të vogla, Komisioni këshillëdhënës mbetet thellësisht i shqetësuar nga fakti se nuk është ndërmarrë asnjë hap konkret për hartimin e kurrikulit në gjuhën serbe dhe të moduleve në gjuhët e komuniteteve për komunitetin shumicë, p.sh., gjuha serbe si gjuhë joamtare, turqishtja si gjuhë joamtare, etj. Mosharmonizimi i kurrikulit të Kosovës* dhe i atij të Serbisë, që përdoret në shkollat e administruara nga Serbia, si dhe mosmësimi obligativ i gjuhës tjetër zyrtare dhe i gjuhëve të pakicave në përgjithësi, krijon situatën ku brezat e ri nuk kanë mundësi të mësojnë gjuhën tjetër zyrtare dhe të ndërveprojnë me njëri-tjetrin. Së këndejmi, del se politikat e tanishme arsimore realizohen në mënyrën që promovon ndarjen etnike dhe shoqërore dhe nuk kultivon një shoqëri shumetnike dhe përfshirëse (shih gjithashtu nenin 14).

84. Mundësitë për shkollim të lartë në gjuhët e komuniteteve më të vogla mbesin të kufizuara, ku studentët që u përkasin këtyre grupeve shpesh obligohen që studimet t'i vazhdojnë diku tjetër. Diskriminimi pozitiv (sistemi i kuotave, bursat dhe beneficionet e tjera) për lehtësimin e qasjes në shkollimin të komuniteteve joshqiptare, siç janë turqit, boshnjakët, romët, ashkalitë dhe egjiptasit, ka kohë që është duke u aplikuar. Si rezultat i kësaj, pjesëmarrja vlerësohet të ketë arritur 10% të grupmohës 20-24 (krahasuar me 47% të shqiptarëve).¹⁰⁹ Raportohet për keqpërdorim të sistemit të kuotës për qasje në arsim të lartë të personave nga komunitetet pakicë¹¹⁰. Rrjedhimisht, kjo më vonë është zëvendësuar me masat e bazuara në vetidentifikim të kandidatëve.¹¹¹

85. Shqetësimet për njohjen e kualifikimeve janë evidente për studentët që dëshirojnë të kalojnë prej një sistemi të arsimit tek tjetri apo të hyjnë në tregun e punës. Komisioni këshillëdhënës mirëpret nismën e vitit 2015 të Zyrës së kryeministrit për çështje të komuniteteve së bashku me shoqërinë civile dhe donatorët ndërkombëtarë lidhur me krijimin e mekanizmit për njohjen e diplomave të lëshuara prej vitit 2001 deri më 2015 nga Universiteti i Mitrovicës së Veriut, në mënyrë që ata të mund të aplikojnë për vende të punës, marrje të licencave dhe hyrje në provime profesionale në

¹⁰⁸ Po aty, f. 45.

¹⁰⁹ Po aty, f. 80. Studentët serbë të Universitetit të Mitrovicës së Veriut nuk hyjnë në të dhënat statistikore, pasi që ky universitet nuk është pjesë e sistemit të arsimit të lartë të Kosovës*.

¹¹⁰ Vetëm 30 nga 382 vende të rezervuara janë plotësuar nga pjesëtarët e pakicave kombëtare, shih ECMI, "Komunitetet pakicë në sistemin e arsimit të lartë në Kosovë: A po keqpërdoret sistemi i kuotës së rezervuar?" (2015). Mund të gjendet në www.ecmikosovo.org/en/Political-update-and-analysis/Is-the-minority-quota-system-in-higher-education-being-abused-.

¹¹¹ Vetkonfirmimet për gjuhë dhe identitet kanë zëvendësuar letrën, përmes së cilës vërtetohej përkatësia etnike dhe që jepej nga partitë politike me qëllim të konkurrimit për kuotën e 12%-shit të rezervuar për shkollim të lartë, si dhe për bursa e beneficione të tjera, siç janë vendet në konvikte dhe qasja në menza të studentëve; shih Udhëzimin administrativ të MASHT-it nr. 09-2016.

Institucionet publike.¹¹² Gjithashtu vë në dukje një përparim të arritur brenda dialogut të mbështetur nga BE-ja lidhur me njohjen e kualifikimeve të lëshuara në Republikën e Serbisë.¹¹³

86. Qasja në arsim për romët, ashkalitë dhe egjiptasit është e pabarabartë. Përfaqësuesit e pakicave dhe OJQ-të thanë se janë bërë disa zhvillime pozitive lidhur me arritjen e suksesit më të mirë, me shkallën më të lartë të përfundimit të shkollimit të mesëm dhe lidhur me përqindjen më të lartë të njohurisë së shkrim-leximit tek të rinjtë. Megjithatë, Komisioni këshillëdhënës vlerëson se shoqëria civile e përkrahur nga donatorët ndërkombëtarë, duket të jetë forca kryesore shtytëse e këtyre rezultateve, siç është rasti për themelimin dhe udhëheqjen e qendrave mësimore që u ofrojnë fëmijëve përkrahje jashtëshkollore.¹¹⁴ Përkundër kësaj, këto komunitete ende ballafaqohen me sfida shumë të mëdha për qasje në arsimin cilësor dhe janë të prekura disproporcionalisht nga shkalla e ulët e regjistrimit dhe e braktisjes së shkollës, ku vajzat janë më të prekurat, në mes të tjerash, edhe si rrjedhojë e martesave të hershme. Si pasojë e kësaj, ato më vonë ballafaqohen me gjasa të zvogëluara për hyrje në tregun e punës (shih nenin 15).¹¹⁵ Komisioni këshillëdhënës është gjithashtu thellësisht i shqetësuar nga raportet se ende ka shembujt të ndarjeve dhe të shkollimit të ndarë brenda sistemit të përgjithshëm shkollor (ndarja “brenda klasës”) të fëmijëve romë, ashkali dhe egjiptas.¹¹⁶

87. Autoritetet kanë ndërmarrë disa hapa të politikave në përmirësimin e gjendjes, siç është përditësimi i Strategjisë për përfshirjen e komuniteteve romë dhe ashkalike në shoqërinë e Kosovës 2017-2021 (shih gjithashtu nenin 4) dhe themelimi i Ekipeve obligative për Parandalimin e Braktisjes dhe Mosregjistrimit në Shkollimin e Obliguar dhe Reagimin ndaj tyre (EPBMSHO)¹¹⁷ në nivel komunal. MASHT-i gjithashtu jap bursa për lehtësimin e qasjes në arsim të këtyre tri komuniteteve (500 për arsimin e mesëm dhe 33 për arsimin e lartë në vitin 2015). Pavarësisht kësaj, Komisioni këshillëdhënës nënvizon se derisa është ende herët për vlerësimin e ndikimit të Strategjisë, EPBMSHO deri më tani vepron në vetëm 20% të komunave. Për më tepër, ndërmjetësuesit e arsimit që u dëshmuar të jenë të suksesshëm në ndërlidhjen e komuniteteve me sistemet e arsimit dhe 40 qendrat e mësimin me bazë në komunitet vazhdojnë të udhëhiqen nga shoqëria civile, dhe nuk parashihet institucionalizimi i tyre.

¹¹² MASHT, “Rregullorja nr. 21/2015 mbi procedurat dhe kriteret për lëshimin e certifikatave qytetarëve të Republikës së Kosovës që kanë marrë diploma nga Universiteti i Mitrovicës [...]”.

¹¹³ MASHT, Udhëzimi administrativ nr. 9/2015 i datës 10 gusht 2015 për parimet dhe procedurat e njohjes së diplomave të arsimit të lartë dhe të shkollave profesionale, si dhe të shkollëve universitare të lëshuara nga Republika e Serbisë.

¹¹⁴ Shih projektet e realizuara nga OJQ-ja Balkan Flowers.

¹¹⁵ Nivelet e regjistrimit të fëmijëve romë, ashkali dhe egjiptas nga shkollimi fillor deri te ai i mesëm janë disa për qind më të ulëta se mesatarja shtetërore, dhe shënojnë rënie domethënëse me nivelin e shkollimit (p.sh. fillor 68.1% kundrejt 91.6%, li ulët i mesëm apo i mesëm 65% kundrejt 95.9%, shkollimi i mesëm apo më i lartë 30.3% kundrejt 82%); shih UNICEF/Kosovo Statistics Agency Cluster Survey, (Anketa e kllusterit e UNICEF-it/Agjencisë së Statistikave të Kosovës), shënimi 33. Strategjia e qeverisë për përfshirjen e komuniteteve romë, ashkalike dhe egjiptase në shoqërinë e Kosovës 2017-2021 paraqet të dhëna të veçanta për regjistrimet dhe braktisjet.

¹¹⁶ Informata e pranuar nga bashkëbiseduesit gjatë vizitës në komunën e Obiliqit, ku një grup i fëmijëve romë vazhdon të ndjek shkollën e administruar nga serbët, e cila është në gjendje të dobët dhe nuk ka ujë. Segregacioni konfirmohet përmes Raportit të vlerësimit të Strategjisë së arsimit, shënimi 107, f.34.

¹¹⁷ MASHT, Udhëzimi administrativ nr. 19/2012 për themelimin e Ekipeve obligative për Parandalimin e Braktisjes dhe Mosregjistrimit në Shkollimin e Obliguar dhe Reagimin ndaj tyre. Mund të gjendet në <http://masht.rks-gov.net/uploads/2015/05/ua-19-2012-new.pdf>.

Rekomandimet

88. Komisioni këshillëdhënës nxitë autoritetet që të trajtojnë me prioritet hartimin e kurrikulit të integruar të Kosovës* në gjuhën serbe me materiale për mësimdhënie dhe mësimnxënie, si dhe që të zgjidhin qasjen në konsultim me përfaqësuesit e pakicave për çështjet e arsimit që prekin personat që u përkasin pakicave kombëtare, duke përfshirë njohjen e diplomave.

89. Komisioni këshillëdhënës kërkon nga autoritetet që të fuqizojnë aktivitetet në nivel qendror dhe lokal lidhur me mosregjistrimin, braktisjen e shkollës dhe qasjen në arsim cilësor për fëmijët romë, ashkali dhe egjiptas, si dhe të përkrahin perspektivën e barazisë gjinore drejt rritjes së vijueshmërisë së vajzave në shkolla. Po kështu, autoritetet duhet të sigurojnë zbatimin e duhur të Strategjisë për përfshirjen e komuniteteve romë dhe ashkallike në shoqërinë e Kosovës 2017-2021, masa shtesë për komunitetin egjiptas dhe të marrin përgjegjësinë për qendrat e mësimi dhe ndërmjetësuesit. Çdo formë e segregacionit etnik në shkolla duhet menjëherë të ndalet.

Tekstet shkollore, trajnimi i mësimdhënësve dhe arsimit ndërkulturor

90. Komisioni këshillëdhënës është njoftuar se tekstet shkollore dhe materialet e mësimdhënies janë duke u hartuar për të pasqyruar përmbajtjen e kurrikulit të ri, ndërsa botimi i teksteve adekuate shkollore për komunitetet pakicë, siç janë turqit dhe boshnjakët, ende mbetet sfidë, posaçërisht në shkollimin e lartë të mesëm. Kur ekzistojnë, ato zakonisht janë të përkthyer dobët nga gjuha shqipe apo zëvendësohen me tekste shkollore nga vendet fqinje. Një tekst shkollor në gjuhën romë është botuar në vitin 2014, ndërsa i dyti është në përgatitje e sipër.

91. Ekzistimi i dy sistemeve paralele shkollore që zbatojnë kurrikule të ndryshme, ndikon negativisht në materialet e mësimnxënies. Autoritetet iu kanë referuar dallimeve, përfaqësimit konfliktuoz historik dhe pranisë së porosive të urrejtjes në tekstet shkollore që përdoren në shkollat e udhëhequra nga serbët, pavarësisht disa hapave që janë bërë në tejkalim të kësaj gjendjeje në përputhje me Propozimin gjithëpërfshirës për zgjidhjen e statusit të Kosovës.¹¹⁸ Ndalesat dhe konfiskimi i teksteve shkollore të importuara, si dhe i materialeve të provimeve mes Serbisë dhe Kosovës* kanë vazhduar, gjë që pengon garancitë për qasjen e barabartë në arsim të personave që u përkasin pakicave kombëtare. Komisioni këshillëdhënës ka shqetësime serioze se mungesa e teksteve shkollore dhe e materialeve të tjera arsimore të pangarkuara etnikisht për komunitetet pakicë vazhdon të pengojë zhvillimin e shoqërisë shumetnike dhe konsideron se nevojitet përkushtim i madh i institucioneve të Prishtinës dhe Beogradit për arritjen e rezultatit pozitiv. Komisioni këshillëdhënës thekson rëndësinë e futjes së të menduarit kritik në mësimdhënien e historisë, të bazuar në vlerësimin e shumë perspektivave dhe në promovimin e mirëkuptimit ndërkulturor përmes sistemit edukativo-arsimor.

¹¹⁸ Komisioni i pavarur për shqyrtimin e materialeve mësimdhënëse në gjuhën serbe, i themeluar në vitin 2010 për të kontrolluar nëse kurrikuli dhe tekstet shkollore i plotësojnë kriteret e parapara në legjislaturë, ka nxjerrë një raport ku dokumentohen të gjitha faqet në tekstet shkollore që nuk ishin në përputhje me Kushtetutën e Republikës së Kosovës*, shih f. 17 në veçanti për historinë. Mund të gjendet në www.erisee.org/sites/default/files/%20Comprehensive%20Report%20of%20Independent%20Commission%20for%20the%20review%20of%20serbian%20language%20teaching%20materials.pdf.

92. Me disa përjashtime,¹¹⁹ duket se trajnimet lidhur me arsimin përfshirës, dialogun ndëretnik dhe menaxhimin e diversitetit në klasë nuk janë në dispozicion për mësimdhënësit. Kjo rezulton me mungesë të mësimdhënësve të kualifikuar. Arsimimi dhe edukimi ndërkulturor shpesh kuptohet si pjesëmarrje e komuniteteve më të vogla në sistemin arsimor të shqiptarëve të Kosovës dhe jo si zhvillim i moduleve specifike arsimore për komunitetet lidhur me kulturën, traditën dhe historinë e pakicave.

Rekomandimet

93. Komisioni këshillëdhënës fton autoritetet që në konsultim me përfaqësuesit e pakicave të ndërmarrin hapa drejt zhvillimit të materialeve të duhura cilësore të mësimdhënies dhe mësimnxënies në gjuhët e pakicave që nuk do të kenë stereotipe apo përfaqësime të tjera të dëmshme. Modulet që përkrahin ruajtjen e identitetit, gjuhës dhe kulturës së këtyre komuniteteve duhet gjithashtu të zhvillohen. Po ashtu, do të duhej zhvilluar edhe të menduarit kritik në mësimdhënien e historisë në bazë të vlerësimit të perspektivave të shumta dhe të promovimit të mirëkuptimit ndërkulturor.

94. Komisioni po kështu fton autoritetet që të sigurohen që numër i mjaftueshëm i mësimdhënësve dhe punonjësve të arsimit të trajnohen në mënyrë të efektshme për t'u përshtatur me diversitetin në klasë dhe për të promovuar respektin dhe mirëkuptimin ndërkulturor në tërë sistemin edukativo-arsimor.

Neni 14 i Konventës kornizë

Mësimdhënia dhe mësimnxënja në gjuhët pakicave dhe për to

95. Sistemi aktual paralel i arsimit (shih nenin 12) ofron mundësi të tjera të nxënies së gjuhës kryesore për komunitetet numerikisht më të vogla, të cilat vendosin të zgjedhin cilindo sistem varësisht nga lokacioni dhe, në shkallë më të vogël, edhe nga gjuha dhe (ose) feja. Institucionet e Kosovës* ofrojnë mësimdhënie në gjuhën shqipe, turke dhe boshnjake; ndërsa sistemi i administruar nga Serbia ofron arsim në gjuhën serbe. Në disa raste arsimimi në gjuhën e pakicave ofrohet edhe nëse numri i nxënësve është më i vogël dhe pragu zyrtar i kërkuar.¹²⁰ Nevojat arsimore të komuniteteve më të vogla nuk trajtohen sa duhet. Duhet të theksohet se romët kanë përfituar nga një pilotprojekt, i financuar nga MASHT-i dhe donatorët ndërkombëtarë, përmes të cilit u organizuan orët mësimore në gjuhën romë, ku përfshiheshin edhe elementet e kulturës dhe historisë romë. Megjithatë, përfaqësuesit e këtyre komuniteteve dhe OSBE-ja vlerësuan se këto orë u ndërprejnë për shkak të mungesës së fondeve, ndërsa në disa raste ato as që kishin filluar.¹²¹ Për shembull, në Ferizaj mbajtja e orëve filloj në vitin 2016, ku morën pjesë diku rreth 20-25 nxënës, por kjo vijueshmëri ka rënë, dhe mësimdhënësi vazhdon me punë vetëm vullnetarisht.

96. Komisioni këshillëdhënës shpreh keqardhje se shkollimi në gjuhën tjetër zyrtare vazhdon të mos jetë në dispozicion për nxënësit që vijnë kurrikulin e Kosovës* ose ata që vijnë kurrikulin e Serbisë, ndërsa disa mësimet të gjuhës shqipe si gjuhë të dytë u ofrohen nxënësve që vijnë mësimet në gjuhën boshnjake dhe atë turke. Megjithatë, këto mësimet shpesh janë joadekuate sa i përket numrit të orëve, mësimdhënësve të kualifikuar dhe materialeve mësimore.

¹¹⁹ Për shembull, Ministria e Arsimit ka njoftuar se 66 mësimdhënës kanë vijuar trajnimet për shkollimin përfshirës të fëmijëve të riatdhesuar të komunitetit rom, ashkali dhe egjiptas.

¹²⁰ Misioni i OSBE-së, Raporti për vlerësimin e të drejtave të komuniteteve, botim i katërt (2015), f.18. Kjo është për gjuhën boshnjake dhe turke.

¹²¹ Mbajtja e orëve nuk vazhdoi në Gjakovë, ndërsa asnjëherë nuk kishte filluar në Fushë Kosovë, Obiliq dhe Pejë.

Komisioni këshillëdhënës është thellësisht i shqetësuar se deri më tani nuk duket e ka pasur veprime të bashkërenduara për futjen e mësimit të dy gjuhëve zyrtare për ata që nuk i kanë gjuhë amtare. Ka vërejtur se gjendja është në qorrsoak për shkak të mosekzistimit të vullnetit nga të dyja palët për ndërmarrjen e hapit të parë. Komisioni përkujton se prania e vazhdueshme e dy sistemeve të ndara të arsimit – njëri në gjuhën shqipe dhe tjetri në atë serbe, pashmangshmërisht thëllon ndarjet mes komuniteteve dhe rrjedhimisht çon drejt njëgjuhësisë. Së këndejmi, për të krijuar një shoqëri shumëetnike dhe përfshirëse duhet të bëhen përpjekje në zhvillimin e mësimit të gjuhëve zyrtare dhe të atyre të pakicave në të gjitha nivelet arsimore, duke përfshirë mundësinë e studimit të tyre në universitet publik. Kjo jo vetëm që do t'i kontribuonte promovimit të brezit të mësimeve të shkolluar në Kosovë* në dy gjuhët zyrtare, por gjithashtu edhe të përkthyesve (shih nenin 10).

Rekomandim

97. Komisioni këshillëdhënës përsërit thirrjen e tij drejt autoriteteve që t'i rrisin përpjekjet për sigurimin e mundësive adekuate të shkolimit në gjuhën amtare për anëtarët e komuniteteve më të vogla numerikisht. Ato gjithashtu duhet të krijojnë mundësitë të gjithë personave për mësimin e të dy gjuhëve zyrtare në Kosovë* dhe të ofrojnë programe adekuate trajnimi të mësimeve për gjuhët zyrtare dhe të pakicave në mbarë Kosovën*.

Neni 15 i Konventës kornizë

Përfaqësimi në organet e zgjedhura dhe në shërbimin civil

98. Thënë në përgjithësi, përfaqësimi i komuniteteve pakicë në Kuvendin e Kosovës dhe në komisionet e tij, në institucionet e pavarura, si dhe emërimet në nivel udhëheqës janë në përputhje me ligjin. Personat që u përkasin komuniteteve joshqiptare zënë 20 ulëset e rezervuara në Kuvend,¹²³ si dhe kanë pozitën e zëvendëskryeministrit, ministrave dhe zëvendësministrave.¹²⁴ Megjithatë, Komisioni këshillëdhënës vlerëson se Kushtetuta ende nuk është ndryshuar për t'i paraparë ulëset e rezervuara në Kuvend për komunitetin kroat dhe atë malazez në Kosovë përkundër ndryshimeve të legjislativës për komunitetet në këtë aspekt (shih gjithashtu nenin 3). Në përbërjen e Këshillit Konsultativ për Komunitete (KKK) përfaqësohen të gjitha komunitetet joshqiptare, duke përfshirë edhe kroatët dhe malazezët që kanë nga një ulëse në Këshill, ashtu siç parashihet në Ligjin nr. 04/L-020. Megjithatë, në këtë përbërje nuk është respektuar kuota gjinore (vetëm 5 nga gjithsej 25 anëtarë janë femra që është më pak se kuota 40% e paraparë në status).

99. Komisioni këshillëdhënës gjithashtu vlerëson zbatimin e kornizës ligjore për mekanizmat e qeverisjes lokale, përmes të cilave sigurohet pjesëmarrja e personave që u përkasin pakicave. Në këtë aspekt udhëzime jep edhe Ministria e Administrimit të Pushtetit Lokal.¹²⁵ Këshillat e komuniteteve dhe Zyrrat Komunale për Komunitete dhe Kthime

¹²² Megjithatë, komunitetet joshqiptare nuk kanë fituar asnjë ulëse më shumë se kuota e paraparë.

¹²³ Një zëvendëskryetar i kuvendit komunal është i rezervuar për komunitetin serb dhe tjetri për komunitetin tjetër joshqiptar. Në legjislativën e tanishme, këto dy poste i mbajnë një serb dhe një boshnjak.

¹²⁴ Një nga tre zëvendëskryeministrat është serb; katër ministra nga gjithsej 19 (një më shumë se kërkesa ligjore) vinë nga komunitetet joshqiptare (serb, boshnjak dhe turk); dhe tre zëvendësministra (më pak se gjashtë që parashihen) janë joshqiptar (rom, ashkali dhe boshnjak).

¹²⁵ Aktet nënligjore dhe dokumentet udhëzuese të politikave për përkrahjen e funksionimit të katër mekanizmave përfshijnë Udhëzimin administrativ nr. 03/2014 për procedurat e themelimit, përbërjen dhe kompetencat

(ZKKK) janë themeluar në pothuajse tërë territorin;¹²⁶ zëvendëskryetarët e komunave për komunitete dhe zëvendëskryesuesit e kuvendeve komunale për komunitete janë emëruar në gati të gjitha komunat.¹²⁷ Megjithëkëtë, Komisioni këshillëdhënës është i shqetësuar se prania e pakicave në këto organe jo gjithmonë shndërrohet në ndikim të tyre më të gjerë në procesin politik. Për më tepër, edhe pse ka pasur rritje në emërimin e përfaqësuesve rom, ashkali dhe egjiptas pas zgjedhjeve të vitit 2013, komunitetet më të vogla vazhdojnë të jenë të nënpërfaqësuar në organet e zgjedhura komunale, dhe përfaqësimi i grave është shumë i dobët.¹²⁸

100. Përfaqësuesit e pakicave kombëtare shprehen shqetësimin lidhur me Ligjin për shërbimin civil, për të cilin mendohet se po zbatohet në mënyrë të pakënaqshme për komunitetet më të vogla, posaçërisht në nivel lokal.¹²⁹ Në një raport të qeverisë vihet në përfundim se personat që u përkasin komuniteteve përfaqësojnë 7.7% të punonjësve në nivel qendror dhe lokal, ku numri i të punësuarve boshnjakë, serbë dhe turq është në proporcion me shifrat e regjistrimit të popullsisë.¹³⁰ Nga ana tjetër, komunitetet rom, ashkallike, egjiptase dhe gorane janë të nënpërfaqësuar, me një shkallë aktuale të punësimit në shërbimin civil prej përafërsisht 1%. Nga palët bashkëbiseduese, Komisioni këshillëdhënës ka kuptuar se këto mospërputhje pasqyrojnë dallimet në kualifikime, si dhe mungesën e përgjithshme të perceptuar të vullnetit politik për plotësimin e kërkesave ligjore. Në kontekstin e dialogut të mbështetur nga BE-ja për normalizimin e marrëdhënieve mes Beogradit dhe Prishtinës, është arritur një shkallë përparimi lidhur me “strukturat e sigurisë të serbëve”, stafi i së cilave pjesërisht është integruar në strukturat administrative të Kosovës* si në veri, ashtu edhe në jug.¹³¹ Në vitin 2016, ZÇK me përkrahje të donatorëve ndërkombëtarë ka krijuar programin e bursave për mbështetjen e 100 bursistëve joshqiptarë nga universiteti i Mitrovicës së Veriut në institucione të ndryshme të nivelit qendror dhe lokal për një periudhë gjashtëmujore.¹³²

101. Në mesin e institucioneve për zbatimin e ligjit, Policia e Kosovës është e para sa i përket shumetnicitetit dhe diversitetit gjinor, ku 16,9% të pjesëtarëve të saj i përkasin komuniteteve pakicë,

---

e komisioneve të përhershme në komunë; Udhëzimi administrativ nr. 01/2014 për procedurën e emërimit të zëvendëskryetarëve të komunave; ‘Përshkrimi i detyrave dhe kushteve të punës të zëvendëskryetarit të komunës për komunitete’ në vitin 2015.

¹²⁶ Këshillat për komunitete janë themeluar në çdo komunë të Kosovës*, duke përfshirë edhe katër komunat veriore. ZKKK-të janë themeluar në të gjitha komunat e Kosovës* me përjashtim të komunave veriore, edhe pse disa ZKKK mbesin me numër të pamjaftueshëm të punonjësve.

¹²⁷ Në Graçanicë nuk është emëruar zëvendëskryesuesi i komunës për çështje të komuniteteve, pasi që asnjë anëtar i komuniteteve numerikisht më të vogla nuk është zgjedhur në kuvendin komunal.

¹²⁸ Për një pasqyrë të përgjithshme, shih Misionin i OSBE-së, “An Assessment of Local-level Mechanisms for the Protection and Promotion of Communities’ Rights and Interests in Kosovo”, (*“Vlerësim i mekanizmave lokalë për mbrojtjen dhe avancimin e komuniteteve”*), qershor 2014. Mund të gjendet në www.osce.org/kosovo/120343.

¹²⁹ Anë bazë të ligjit, 10% e punonjësve në nivel qendror dhe lokal duhet të vinë nga radhët e komuniteteve, dhe ky përfaqësim duhet të jetë në përputhje me përbërjen demografike të çdo komune.

¹³⁰ Raport i Zyrës për Çështje të Komuniteteve (ZÇK), mund të gjendet në www.zck-ks.net/repository/docs/Assessment_on_Employment.pdf. Lidhur me besueshmërinë e të dhënave të regjistrimit të popullsisë, shih nenin 3 të këtij opinionin.

¹³¹ 483 pjesëtarë të mbrojtjes civile serbe, për shembull, janë integruar në institucione dhe ministri të ndryshme, kryesisht në veri të Kosovës, dhe të gjitha shenjat e pranisë së mbrojtjes civile në veri janë shpërbërë, shih raportin e kompaktit të EULEX-it, shënimi 37, f. 37.

¹³² Çdo punësim i ardhshëm në shërbimin publik do të varet nga njohja apo certifikimi i suksesshëm i diplomës.

ndërsa 17% janë femra.¹³³ Policia gjithashtu është institucion i besueshëm.¹³⁴ Themelimi i katër stacioneve të policisë në veri, përfshirja e gjerë e policisë në mbrojtjen e komuniteteve përmes njësive të posaçme për lokacione fetare (shih nenin 5) dhe pjesëmarrja e Policisë së Kosovës në organet lokale të sigurisë, siç është KSK dhe KLSP, kanë ndihmuar në rritjen e besimit. Edhe pse gjyqësori është ende larg nga të pasqyruarit të diversitetit etnik të Kosovës*, janë ndërmarrë hapa pozitivë me rastin e zgjedhjes në Këshillin Prokurorial të Kosovës të dy përfaqësuesve të komuniteteve joshumicë (një serbi dhe një boshnjaku). Procesi i punësimit të gjyqtarëve dhe prokurorëve në veri të Kosovës është pothuajse gati.¹³⁵

Rekomandimet

102. Komisioni këshillëdhënës fton autoritetet që të garantojnë përfaqësimin e duhur të komunitetit kroat dhe atij malazez në Kuvendin Kosovës. Autoritetet duhet gjithashtu të sigurojnë përkrahje adekuate dhe të efektshme politike dhe forma të tjera të përkrahjes së mekanizmave lokalë që përfaqësojnë komunitetet në mënyrë që ato të jenë plotësisht të përfaqësuara.

103. Hapa të mëtejme duhet të ndermirren për intensifikimin e punësimit të personave që u përkasin komuniteteve pakicë në administratën publike, duke përfshirë edhe gjyqësorin dhe Kosovën e veriut, me qëllim të pasqyruarit të duhur të shumëllojshmërisë etnike të Kosovës*.

Pjesëmarrja e efektshme në procesin e vendimmarrjes

104. Komisioni këshillëdhënës vë në pah se përfaqësuesit serbë kanë konsideruar praninë e tyre në strukturën qeveritare si të pamjaftueshme për pjesëmarrje të efektshme në vendimmarrje. Mungesa e komunikimit të drejtpërdrejtë me shumicën shpesh është përmendur si njëra prej arsyeve që ka penguar raportet më të frytshme. KKK-ja është organi kryesor përgjegjës për përfaqësimin e interesave të komuniteteve në nivel qendror dhe në sigurimin e pjesëmarrjes së tyre në vendimmarrje, në mes të tjerash, përmes shqyrtimit dhe komentimit të nismave ligjore relevante për komunitetet. Megjithatë, anëtarët e tij kanë pasur mendime të ndryshme për rolin e këtij Këshilli. Disa anëtarë thanë se rekomandimet e KKK-së kërkohen vetëm në fazën përfundimtare të procesit legjislativ dhe, për më tepër, rrallë herë merren parasysh nga qeveria. Komisioni këshillëdhënës gjithashtu ka kuptuar nga burimet e tjera se nuk ka konsultime sistematike të KKK-së për politikëbërje rreth çështjes së pakicave dhe, në rastet kur kjo ndodh, shpesh nxitet nga bashkësia ndërkombëtare.¹³⁶ Për më tepër, KKK-ja nuk i raporton mekanizmave ndërkombëtarë për të drejta të njeriut, ashtu siç parashihet në ligj dhe në Kushtetutë,¹³⁷ dhe deri më tani nuk është angazhuar në konsultime e as në aktivitete të kontaktimit me qytetarët në përkrahje të të mirëkuptuarit të çështjeve të komuniteteve.¹³⁸

105. Nga takimet gjatë vizitës së tij në Kosovë* Komisioni këshillëdhënës është në dijeni se pikëpamjet dhe gjendja ndryshojnë thelbësisht lidhur me funksionimin e mekanizmave lokal

¹³³ Deri në qershor të vitit 2016, komunitete joshumicë kanë qenë të përfaqësuara si në vijim: 12.09% serbët, 2.27% boshnjakët, 0.72% turqit, 0.45% romët dhe 0.65% të tjerët; shih Raportin e kompaktit të EULEX-it, shënimi 37.

¹³⁴ Në vitin 2015, Inspektorati i Policisë së Kosovës pranoi 1 237 ankesa dhe informata për sjellje të mundshme të keqe, 5.4% më pak se në vitin 2014, që kanë rezultuar me fillimin e hetimeve ndaj 220 policëve (2.45% e gjithsej numrit të pjesëtarëve të PK-së), shih Raportin e kompaktit të EULEX-it, shënimi 37.

¹³⁵ KPK-ja ka publikuar 48 vende të lira pune për gjyqtarët serbë, nga të cilët 38 tanimë janë përzgjedhur dhe i janë rekomanduar kryetarit për emërim.

¹³⁶ Misioni i OSBE-së, Raporti i katërt për të drejtat e komuniteteve, 2015, f. 21.

¹³⁷ Shih nenin 12 të Ligjit nr. 04/L-020 për ndryshimin dhe plotësimin e Ligjit nr. 03/L-047 mbi mbrojtjen dhe avancimin e të drejtave të komuniteteve dhe të anëtarëve të tyre në Kosovë, i datës 21 dhjetor 2011.

¹³⁸ Një nga arsyet e cekura nga anëtarët është mungesa e fondeve.

që përfaqësojnë komunitetet në vendimmarrje dhe pjesëmarrjes në to (KK-të, ZKKK-të, KOCR, ZKK dhe ZKKK). Megjithatë, përfaqësuesit e komuniteteve ndanë perceptimin se në komuna të caktuara këta mekanizma shpesh i anashkalojnë interesat e komuniteteve më të vogla dhe nuk e plotësojnë detyrën e tyre për të siguruar pjesëmarrjen e komuniteteve në procesin e vendimmarrjes. Shqetësimet e tjera kanë të bëjnë me mungesën e procedurave të qarta të raportimit dhe të mbikëqyrjes mes këtyre mekanizmave dhe nivelit qendror, me bashkërendimin e dobët mes mekanizmave të ndryshëm dhe me mosprioritetizimin e roleve të këtyre mekanizmave në politikat e përgjithshme të komunës. Një nga pasojat e kësaj është se personat që u përkasin pakicave kombëtare vazhdojnë të mbështeten në lidhjet joformale dhe ato personale dhe jo në kanalet institucionale për bartjen e shqetësimeve të tyre, gjë që i vë në disavantazh komunitetet më të vogla dhe të nënpërfaqësuar. Komisioni këshillëdhënës ka kuptuar se respektimi i ligjit lidhur e përfaqësimin lokal perceptohet nga përfaqësuesit e pakicave si formalitet e jo si një përkushtim i vërtetë për kultivimin e marrëdhënieve ndërmjet komuniteteve dhe për avancimin e përfshirjes. Thënë në përgjithësi, ekziston një ndjenjë shkëputjeje mes nivelit qendror dhe atij lokal përkritazi me nevojat e komuniteteve, si dhe perceptimi se decentralizimi i çështjeve të pakicave nuk përfshinë pjesëmarrjen e efektshme dhe nuk çon në rezultate të kënaqshme.

Rekomandimet

106. Komisioni këshillëdhënës fton autoritetet që t'i intensifikojnë përpjekjet për konsultim të mirëfilltë me Këshillin Konsultativ për Komunitete (KKK) lidhur me të gjitha çështjet relevante të komuniteteve me qëllim të përmirësimit të ndikimit të tij në procesin vendimmarrës. Gjithashtu fton Këshillin që të angazhohet në aktivitetet e konsultimit dhe të kontaktimit me qytetarët me qëllim të promovimit të interesave dhe mirëkuptimit të komuniteteve, duke përfshirë edhe ato në numër më të vogël.

107. Autoritetet po ashtu duhet të sigurohen që mekanizmat specifike komunalë për mbrojtje të komuniteteve të zbatohen detyrat e tyre në mënyrë të efektshme, duke u dhënë atyre resurset dhe udhëzimet e nevojshme. Përveç kësaj, ato duhet të garantojnë që caktimi i prioritetëve të tyre të bëhet nga palët komunale me qëllim të avancimit të marrëdhënieve ndërkomunitare dhe të zhvillimit të gjithëpërfshirjes për përfaqësuesit e komuniteteve.

Pjesëmarrja e efektshme në jetën shoqëro-ekonomike

108. Komisioni këshillëdhënës konfirmon se në tërë Kosovën*, punësimi mbetet prioritet si për komunitetet pakicë, ashtu edhe për atë shumicë.¹³⁹ Në vitin 2015 shkalla zyrtare e papunësisë ishte 32.9 %, ku papunësia tek të rinjtë ka shënuar rritje në 57.7%.¹⁴⁰ Komunitetet joshumicë janë posaçërisht të prekura, dhe përfaqësuesit e tyre rregullisht kanë përmendur punësimin në pushtetin lokal apo në entitetet publike si të vetmen mundësi të sigurt. Mekanizmi për njohjen e diplomave nga universiteti i Mitrovicës së Veriut dhe bursat e ZÇK-së (shih nenin 12) kanë përmirësuar mundësitë për punësim të disa komuniteteve joshqiptare, por ka nevojë për më shumë. Serbët, për shembull, ende janë të prekur nga uzurpimi i tokës, pas shkuarjes së tyre gjatë luftës, gjë që edhe sot i kufizon mundësitë e tyre ekonomike.

¹³⁹ Më shumë se tri të katërtat e banorëve të Kosovës* (76%) mendojnë se problemet më të mëdha, me të cilat Kosova* ballafaqohet sot janë të lidhura me kushtet socio-ekonomike. Më konkretisht, të anketuarit zgjedhën papunësinë (48%), të pasuar nga varfëria (21%) dhe korrupsioni (7%) si tri çështjet më të rëndësishme që ndikojnë në mirëqenien e tyre sociale. Shih UNDP-ja në Kosovë*, Pulsi publik XII, nëntor 2016. Mund të gjendet në www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/library/democratic_governance/public-pulse-12/.

¹⁴⁰ Eurostat, Enlargement countries - labour market statistics. Mund të gjendet në http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Enlargement_countries_-_labour_market_statistics#Main_statistical_findings.

Perspektiva ekonomike e romëve, ashkalive dhe egjiptasve mbetet veçanërisht e zymtë, pasi që te ata niveli i punësimit është edhe më i ulët (7%) në krahasim me serbët (21%) dhe shqiptarët (40%). Komisioni këshillëdhënës thekson se masat aktive të tregut të punës për komunitetet pakicë, të krijuara nga Ministria e Punës dhe Mirëqenies Sociale, gjithashtu janë paraparë edhe për romët, ashkalitë dhe egjiptasit, por pjesëmarrja e tyre ka qenë e vogël.¹⁴¹ Disa përpjekje janë bërë në nivel komunal, por ato kryesisht kanë pasur të bëjnë me punët stinore dhe ato të krahut, pa një perspektivë afatgjatë.¹⁴²

109. Komisioni këshillëdhënës mirëpret faktin se të gjitha kampet e kontaminuara me plumb janë mbyllur dhe se është ofruar ndihma fillestare mjekësore. Megjithatë, po ashtu vëren se qasja në shërbimet e mirëqenies sociale vazhdon të jetë shqetësim i përgjithshëm për romët, ashkalitë dhe egjiptasit. Futja e kriterëve më të rrepta që familjet të përfitojnë nga asistencë sociale, ku përfshihet edhe përkufizimi i ngushtë i 'familjarëve që jetojnë në një familje', ka qenë e pafavorshme për këto komunitete, të cilat shpesh jetojnë së bashku me disa gjenerata, dhe ka çuar në heqjen e shumë anëtarëve të familjes nga lista e përfituesve.¹⁴³

110. Sa i përket qasjes në kujdes shëndetësor, serbët dhe disa anëtarë të komuniteteve më të vogla e nganjëherë edhe anëtarët e shumicës, vazhdojnë të kenë qasje në kujdesin shëndetësor të ofruar nga sistemi paralel i Serbisë. Kjo mund të nënkupton udhëtimin në largësi të mëdha për t'u trajtuar në institucionet shëndetësore të udhëhequra nga Serbia, gjë që çon në shpenzime shtesë dhe në rritje të rrezikut në rast të urgjencës mjekësore. Për më tepër, Komisioni këshillëdhënës gjithashtu është njoftuar se mungesa e transportit publik është problematike për personat që u përkasin pakicave të caktuara që jetojnë në vende të izoluar, siç është Novobërda, në rastet kur ata kanë nevojë për shërbime mjekësore.

Rekomandim

111. Komisioni këshillëdhënës rekomandon që në kuadër të programeve dhe aktiviteteve autoritetet të krijojnë masa të fokusuar në mundësit e punësimit për personat që u përkasin pakicave kombëtare me qëllim të promovimit të integritit të tyre ekonomik, duke i kushtuar vëmendje të posaçme komuniteteve rome, ashkalike dhe egjiptase. Gjithashtu, thërret autoritetet që të sigurohen për qasje të duhur në kujdes shëndetësor dhe ndihma sociale për anëtarët e komuniteteve pakicë.

Neni 16 i Konventës kornizë

Qëndrueshmëria e kthimeve

112. Ritmi i kthimeve nga regjioni dhe jashtë tij i personave të zhvendosur nga lufta është duke u ngadalësuar. Njashtu edhe zvogëlimi i numrave të të kthyerve vullnetarë është në rënie e sipër. Në vitin 2015, kanë qenë 802 kthime vullnetare (429 serbë dhe 306 romë, ashkali e egjiptas), ndërsa në vitin 2016 kanë qenë 582 kthime vullnetare (299 serbë dhe 225 romë, ashkali e egjiptas). Thënë në përgjithësi, që nga viti 2000, numri i kthimeve vullnetare i komuniteteve pakicë është 27 286.

¹⁴¹ Në vitin 2014, 247 persona të komuniteteve rome, ashkalike dhe egjiptase raportohet se kanë përfituar nga këto skema, nga gjithsej 2 262 persona të regjistruar si punëkërkuar, prej të cilëve 49.5% janë femra.

¹⁴² Të dhënat për komunat Obiliq dhe Fushë Kosovë të marra nga Raporti i UNDP-së për vlerësimin e cenueshmërisë së komuniteteve, 2013.

¹⁴³ Ligji nr. 04/L-096 për ndryshimin dhe plotësimin e Ligjit nr. 2003/15 për skemën e ndihmave sociale në Kosovë, 13 qershor 2012. Sipas vlerësimeve të komuniteteve dhe burimeve të pushtetit në Prishtinë janë rreth 400 familje.

Në shtator të vitit 2016, numri i personave të zhvendosur brenda vendit ishte 16 557, ku përqendrimi më i madh i tyre ka qenë në Mitrovicë.¹⁴⁴ Komisioni këshillëdhënës është në dijeni se kthimi në fshatrat e prejardhjes pengohet nga dobësia e mekanizmave për mbrojtjen e të drejtave individuale, mundësitë e kufizuara për punësim, vështirësitë e vazhdueshme me kthimin e pronave dhe nga incidentet e sigurisë.¹⁴⁵

113. Edhe pse ka përmirësime të gjendjes së përgjithshme të sigurisë dhe të lirisë së lëvizjes (më nuk ekzistojnë postbllloqet dhe ka lëvizje të lirë në tërë Kosovën*), 22% nga gjithsej 479 incidente të regjistruara të sigurisë kanë qenë të ndërlidhura me të kthyerit, në veçanti me serbët.¹⁴⁶ Vet të kthyerit e kanë njoftuar Komisionin këshillëdhënës se incidentet e sigurisë, veçanërisht vjedhjet dhe plaçkitjet e shtëpive janë ende të zakonshme në regjionin e Pejës, Istogut dhe Klinës. Derisa ishin të hapur të pranojnë se përkatësia etnike nuk ishte domosdo arsyeja e këtyre incidenteve, përfaqësuesit e komuniteteve kanë nënvizuar se mungesa e hetimit dhe e zbatimit të efektshëm të ligjit nga policia dhe gjyqësori ka kontribuar në perceptimin e pandëshkueshmërisë së kryerësve dhe në ndjenjën e pasigurisë brenda komuniteteve pakicë. Kthimet gjithashtu vështirësohen nga tensionet e vazhdueshme mes komuniteteve pranuese dhe të kthyerve, ku të parët në një numër lokacionesh shprehin pakënaqësi të madhe përmes kundërshtimit dhe ankesave.

114. Komisioni këshillëdhënës thekson se janë ndërmarrë disa hapa në nivel qendror që nga nxjerrja e opinionit të tij paraprak lidhur me përmirësimin e procesit të kthimit; gjegjësisht Ministria për Komunitete dhe Kthime (MKK) ka rishikuar Strategjinë për komunitete dhe kthime 2014-2018, ka filluar vlerësimin e gjendjes së personave të zhvendosur brenda vendit dhe ka themeluar në vitin 2015 Grupin punues ndërministror për kthime. Megjithatë, deri më sot nuk është bërë ndonjë vlerësim nëse Strategjia i ka kontribuar ndonjë përparimi, ndërsa Grupi punues asnjëherë nuk është takuar. Për shkak të mungesës së vazhdueshme të kornizës gjithëpërfshirëse ligjore për mbrojtjen e të drejtave të personave të zhvendosur brenda vendit dhe të sistematizimit të grumbullimit të të dhënave për vlerësimin e lehtë të nevojave dhe karakteristikave të tyre, procesi i kthimit ende zhvillohet në bazë të udhëzimeve ekzistuese. Si rrjedhojë, bashkërendimi i procedurave mes nivelit qendror dhe lokal është ende problematik, ku edhe trajnimet për institucionet lokale, harmonizimi i pakos për asistencë të kthimeve dhe grumbullimi i të dhënave ende mungojnë. Komisioni këshillëdhënës gjithashtu ka kuptuar nga disa prej bashkëbiseduesve në nivel qendror se buxheti i ndarë nganjëherë mund të bartet diku tjetër, duke penguar kështu përfundimin e proceseve ekzistuese.

115. Në nivelin lokal, sukcesi i komunave në procesin e kthimeve dallon dukshëm. Ka pasur përparime sa i përket themelimit të Zyrave Komunale për Komunitete dhe Kthime (ZKKK), të cilat tani janë të pranishme në të gjitha komunat, përveç katërve në veri. Megjithëkëtë, nëse 90% e ZKKK-ve kanë krijuar kontakte me të gjitha komunitetet, vetëm gjysma e tyre në fakt realizojnë vlerësimin e nevojave, dhe edhe më pak syresh monitorojnë politikat relevante për komunitetet.¹⁴⁷ Nga ana tjetër, grupet komunale për kthime, që kanë përgjegjësi ta përkrahin punën e ZKKK-ve, janë themeluar në vetëm 24 nga gjithsej 38 komuna sa janë, dhe vetëm 16 prej tyre janë funksionale.

¹⁴⁴ Të gjitha të dhënat janë marrë nga UNHCR, Pasqyra statistikore e zyrës së Kosovës 2016. UNHCR vlerëson se afro 107 000 persona ende kanë nevoja të lidhura me zhvendosjen e tyre dhe janë duke pritur zgjidhjen. Nga këta, 88 000 janë në Serbi, 16 713 në Kosovë*, 1 477 në Mal të Zi dhe 674 janë në Ish-Republikën Jugosllave të Maqedonisë.

¹⁴⁵ Nga anketa e UNHCR-së doli se më pak se 60% e atyre që u kthyen në pesë vitet e fundit ende jetojnë në vendin e kthimit.

¹⁴⁶ Misioni i OSBE-së, Raporti për vlerësimin e të drejtave të komuniteteve, botim i katërt (2015), f. 21.

¹⁴⁷ Po aty.

Komisioni këshillëdhënës vë në pah se disa komuna kanë ndarë tokë për projektet e lidhura me kthimet, si dhe kanë financuar projektet e banimit dhe pakot emergjente. Po ashtu, Komisioni vë në dukje se çështjet e pazgjidhura pronësore (siç janë kërkesat e pazgjidhura për kompensim – rreth 22 000 sosh – problemet me largimet dhe rilargimet nga pronat, me uzurpimin dhe riuzurpimin e paligjshëm, me pagesën e tatimit në pronë dhe me ndarjen e tokës vazhdojnë të pengojnë personat e zhvendosur brenda vendit që t'i gëzojnë të drejtat e tyre pronësore. Shpesh ndodh që si rezultat përfundimtar i kësaj është se të kthyerit janë të prirë në bashkohen në lokacione homogjene etnike në vendbanimet ekzistuese apo rishtazi të ndërtuara (për shembull në Gjilan, Graçanicë apo në projektin Lugina e Diellit), duke thelluar kështu ndasitë mes komuniteteve.

116. Komisioni këshillëdhënës është në dijeni se kthimet e detyrueshme mund të jenë edhe më problematike, pasi që me përfundimin e përkrahjes fillestare nga donatorët, nuk ekzistojnë masat alternative afatgjata ose resurset për mbështetjen e procesit të krijuar nga autoritetet. Palët bashkëbiseduese të Komisionit këshillëdhënës që përfaqësonin komunitetet shumicë dhe pakicë në Plemetin (komuna e Obiliqit) paraqiten gjendjen e fshatit të tyre si shembull të politikës së jo të bashkërenduar të kthimit të detyruar, posaçërisht të pakicës rome. Ardhja e familjeve që nuk janë me prejardhje nga ajo zonë, të ndihmuara nga bashkësia ndërkombëtare që ka dhënë fonde për ndërtimin e shtëpive dhe pako të asistencës financiare, duket se edhe më shumë i ka kufizuar burimet edhe ashtu të pakta lokale. Pasi që financimet shtesë për infrastrukturë, arsim dhe punësim apo edhe për patrullime më të shpeshta të policisë nuk po vinin, resurset lokale kanë qenë krejtësisht të pamjaftueshme. Mosekzistimi i një plani afatgjatë për reintegrim pas rivendosjes fillestare dhe ndjenja e perceptuar e të qenit në anën pranuese të interesave më të larta politike kontribuon në krijimin e ndarjes dhe jo në promovimin e integritit mes komuniteteve të ndryshme.

117. Komisioni këshillëdhënës shpreh keqardhje për faktin se nuk ka pasur përparim të mirëfilltë rreth pajtimit, pavarësisht disa nismave institucionale të nivelit qendror (Grupi punues për trajtimin e së kaluarës dhe pajtimin). Përveç shembujve pozitivë vendorë (p.sh. në veri, kuvendi komunal i Zubin Potokut nganjëherë udhëhiqet nga anëtari i komunitetit shqiptar), ka nevojë për përpjekje të mëtejshme për të shkuar përtej bashkëjetesës së thjeshtë, e cila në praktikë mund t'i thellojë ndasitë etnike dhe të parandalojë krijimin e shoqërisë përfshirëse. Komisioni këshillëdhënës gjithashtu veprën se mosndëshkimi i shkeljeve të rënda të të drejtave të njeriut të bëra gjatë luftës vazhdon të ndikojë negativisht në marrëdhëniet ndëretnike. Krijimi i Dhomave të Posaçme dhe i Zyrës së Prokurorit të Posaçëm për krime të luftës, paraqesin mundësinë për t'i kontribuar këtij qëllimi.¹⁴⁸

Rekomandimet

118. Komisioni këshillëdhënës rithekson thirrjen e tij autoriteteve lidhur me hartimin e kornizës gjithëpërfshirëse ligjore për të kthyerit; me standardizimin e proceseve dhe mekanizmave, duke përfshirë edhe instalimin e bazës qendrore të të dhënave; si dhe lidhur me përmirësimin e bashkërendimit në nivel qendror dhe lokal me qëllim të ndihmesës në kthimet e qëndrueshme dhe të sigurta.

¹⁴⁸ Në vitin 2015, Kuvendi ka miratuar nenin 162 të Kushtetutës dhe Ligjin për Dhomat e Specializuara dhe Zyrën e Prokurorit të Specializuar, pas shkëmbimit të letrave mes kryetarit të Kosovës* dhe përfaqësues së lartë të Bashkimit Evropian për punë të jashtme dhe politika të sigurisë në vitin 2014. Në vitin 2016, është arritur marrëveshja mes Mbretërisë së Holandës dhe Republikës së Kosovës lidhur me vendosjen në Holandë të institucionit të specializuar të zhvendosur gjyqësor. Mund të gjendet në www.scp-ks.org/en/specialist-chambers/background.

119. Vëmendje e posaçme duhet t'i kushtohet zgjerimit të punës së ZKKK-ve dhe të organeve të tyre përkrahëse përkitazi me kontaktimin e tyre me qytetarët, me vlerësimin e nevojave, si dhe me identifikimin e zbatimit e projekteve në dobi të komuniteteve dhe të të kthyerve me qëllim të sigurimit të qasjes së tyre në pronë, banim, shërbime sociale dhe punësim. Më shumë përpjekje duhet të bëhen për zgjidhjen e çështjeve pronësore të ndërlidhura me konfliktin dhe në ndërtimin e mirëbesimit mes komuniteteve kthyesë dhe atyre pranuese.

Nenet 17 dhe 18 të Konventës kornizë

Bashkëpunimi regional

120. Dialogu i mbështetur nga BE-ja mes Beogradit dhe Prishtinës ka përparuar me arritjen në vitin 2013 të marrëveshjes së parë të parimeve për normalizimin e marrëdhënieve (e ashtuquajtura Marrëveshje e Brukselit) dhe me arritjen e marrëveshjeve të tjera në vitin 2015 dhe 2016. Qëllimi i Marrëveshjes së Brukselit, duke përfshirë themelimin e Asociacionit/Bashkësisë së komunave me shumicë serbe, ishte lehtësimi i integritetit të veriut të Kosovës në sistemin ligjor të Kosovës* dhe zhbërja graduale e ekzistimit të dy sistemeve paralele administrative. Komisioni këshillëdhënës mirëpret rezultatet konkrete të arritura në fushën e drejtësisë, të mbrojtës civile, të sigurimit të automjeteve dhe të doganave. Gjatë viteve 2015 dhe 2016 janë arritur marrëveshjet nga fusha e energjisë, telekomunikacionit, lirisë së lëvizjes (tabelat e regjistrimit), shfrytëzimit të urës mbi lumin Ibër në Mitrovicë dhe Asociacionit/Bashkësisë së komunave me shumicë serbe.

121. Komisioni këshillëdhënës nënvizon rëndësinë e këtyre të arriturave në avancimin e marrëdhënieve mes komuniteteve dhe në zhvillimin e shoqërisë së integruar dhe përfshirëse ku diversiteti konsiderohet dhe respektohet si pjesë integrale e shoqërisë. Po ashtu, shpreh keqardhje që deri më tani nuk ka pasur përparim në themelimin e Asociacionit/Bashkësisë së komunave me shumicë serbe. Komisioni gjithashtu është njoftuar për vështirësitë në zbatimin e marrëveshjeve të ndryshme, duke përfshirë edhe ato të shkaktuara nga dallimet në mes të versioneve të ndryshme të përkthimeve të teksteve ligjore. Gjithashtu vëren se negociatat aktuale kanë vendosur marrëdhëniet mes komuniteteve në Kosovë* në një dritë të re. Shumë nga palët bashkëbiseduese të tij iu referuan negociatave si faktor përcaktues i zhvillimit të marrëdhënieve të ardhshme mes shqiptarëve dhe serbëve të Kosovës, edhe pse me pritje të kundërta (pozitive për shqiptarët dhe më negative për serbët). Komisioni këshillëdhënës gjithashtu ka parë një ndjenjë të shkëputjes mes procesit të nivelit të lartë politik dhe nivelit lokal, ku ky i fundit është i përjashtuar nga përfshirja në vendimet bazike që kanë ndikim në jetën e përditshme. Komisioni këshillëdhënës dëshiron të thekson rëndësinë jetike të dialogut përfshirës për të garantuar një të ardhme ndëretnike dhe të qetë për popullin e Kosovës* dhe për stabilitetin e përgjithshëm të regjionit.

Rekomandim

122. Komisioni këshillëdhënës inkurajon autoritetet që të vazhdojnë përpjekjet e tyre në fushën e bashkëpunimit regional dhe të dialogut të mbështetur nga BE-ja, të cilët janë përfshirës dhe kanë objektiv avancimin e zbatimi të efektshëm të të drejtave të parapara në Konventën Kornizë.

III. Përfundimet

123. Komisioni këshillëdhënës konsideron se këto vërejtje dhe rekomandime do të mund të shërbenin si bazë për rezolutën që do të miratohet nga Komisioni i Ministrave përkitazi me zbatimin e Konventës kornizë nga Kosova*.

124. Autoritetet ftohen që të marrin parasysh vërejtjet dhe rekomandimet e hollësishme të cekura në pjesët I dhe II të Opinionit të katërt të Komisionit këshillëdhënës.¹⁴⁹ Në veçanti, me qëllim të përmirësimit të mëtejshëm të zbatimit të Konventës kornizë, ato duhet t'i ndërmarrin masat vijuese:

Rekomandimet për veprime të menjëhershme¹⁵⁰

- **Prioritetizimi i përpjekjeve gjithëpërfshirëse dhe konkrete për promovimin e dialogut dhe tolerancës ndëretnike në nivel qendror dhe lokal me qëllim të tejkalimit të ndasive mes komuniteteve dhe të avancimit të pajtimit; ndërtimi i marrëdhënieve mes komuniteteve përmes nismave me fokus të veçantë tek të rinjtë, integrimi i sistemit edukativo-arsimor dhe zbatimi konsekuent i legjislacionit për gjuhët;**
- **Ndërmarrja e hapave për t'u siguruar që korniza ekzistuese ligjore për pakicat kombëtare të realizohet si duhet përmes fuqizimit të mekanizmave për bashkërendim, pronësi dhe monitorim të strategjive dhe planeve të veprimit në nivel qendror, si dhe përmes përmirësimit të ndarjes së përgjegjësisë në qeveri, si dhe të llogaridhënies e kapacitetit të saj për komunikim me nivelin lokal;**
- **Miratimi i të gjitha masave të nevojshme për të siguruar zbatimin e plotë, të barabartë dhe adekuat të Ligjit për përdorimin e gjuhëve; trajtimin e mangësive të kapaciteteve në njohuritë e gjuhëve në nivelin qendror dhe lokal, cilësinë e përkthimeve zyrtare dhe ofrimin e shërbimeve në gjuhët e pakicave, duke përfshirë edhe në sistemin gjyqësor; si dhe krijimin e mjedisit të favorshëm për mësimin e gjuhëve zyrtare dhe atyre të pakicave;**
- **Trajtimi i dallimeve në qasje në drejtësi mes shqiptarëve dhe pakicave, duke rritur numrin e gjyqtarëve, avokatëve dhe punonjësve përcjellës administrativë joshqiptarë, si dhe ndërmarrja e hapave për t'u siguruar që rastet e kthimit të pronave, posaçërisht ato të riuzurpimit të paligjshëm, të hetohen menjëherë, të ndiqen penalisht në mënyrë të duhur, të trajtohen nga gjykatat me kohë dhe të sanksionohen mjaftueshëm sa për të qenë mjet i efektshëm dhe parandalues ligjor;**

¹⁴⁹ Vegëza për Opinionin duhet të futet në propozimrezolutë para parashtrimit të GR-H.

¹⁵⁰ Rekomandimet janë të renditura sipas rradhitjes së neneve përkatëse të Konventës kornizë.

Rekomandimet e tjera¹⁵¹

- Krijimi i mundësive që Institucioni i Avokatit të Popullit të funksionoj si duhet, duke i ofruar resurse të duhura njerëzore dhe financiare për realizimin e mandatit të tij, duke përfshirë edhe vetëdijesimin dhe sigurimin e marrjes së efektshme parasysh të rekomandimeve të tij;
- Zbatimi i Strategjisë dhe Planit të veprimit për përfshirjen e komuniteteve romë dhe ashkallike në shoqërinë e Kosovës 2017-2021 me qëllim të përmirësimit të qasjes në shkollim, duke përfshirë edhe nga perspektiva e barazisë gjinore, përmes institucionalizimit të qendrave arsimore dhe ndërmjetësuesve dhe gjetja pa vonesë e mënyrave alternative që personat e komunitetit egjiptas të përfitojnë nga masat e ngjashme me ato të parapara në Strategji; avancimi i qasjes për personat që u përkasin këtyre komuniteteve në punësim dhe shërbime sociale;
- Vazhdimi dënimit të të gjitha diskurseve publike që shprehin armiqësi ndaj etnisë tjetër; përmirësimi i punës së institucioneve për zbatimin e ligjit lidhur me përpunimin, hetimin, ndjekjen penale dhe zgjidhjen e rasteve gjyqësore të krimeve të mundshme me motive të urrejtjes etnike përmes zbatimit të kornizës ekzistuese ligjore, trajnimeve dhe grumbullimit të të dhënave të besueshme;
- Fuqizimi i mbrojtjes së trashëgimisë kulturore në konsultim me të gjitha komunitetet dhe reagimi ndaj ndërtimeve dhe aktiviteteve pa leje, duke trajtuar mangësitë në kornizën ligjore dhe të politikave; krijimi i mekanizimit transparent të ndarjes së fondeve për ruajtjen e kulturës dhe identitetit të pakicave;
- Sigurimi i përkrahjes së duhur financiare për zhvillimin e mediave të dedikuara për të gjitha komunitete pakicë; angazhimi me stacionet mediale dhe organet rregullative në promovimin e të kuptuarit dhe raportimit më të nuancuar të fakteve me qëllim të shmangies së nxitjes së tensioneve mes komuniteteve dhe të polarizimit të mëtejshëm, duke përfshirë edhe përmes internetit, si dhe rritja e cilësisë së trajnimeve për gazetarët;
- Prioritetizimi i hartimit të kurrikulit të integruar në gjuhën serbe lidhur me mundësitë e para të shkollimit për anëtarët e komuniteteve më të vogla, si dhe me mundësitë e mësimin të gjuhëve zyrtare dhe gjuhëve të tjera të pakicave; zhvillimi i materialeve cilësore të mësimdhënies dhe mësimnxënies në gjuhët e pakicave që nuk kanë stereotipe apo përfaqësime të tjera të dëmshme, si dhe i moduleve që përkrahin ruajtjen e identitetit, gjuhës dhe kulturës së komuniteteve në konsultim me përfaqësuesit e tyre; përmirësimi i programeve të trajnimit të mësimdhënësve për përqafimin e diversitetit në klasë dhe promovimi i dialogut, respektit dhe mirëkuptimit ndërkulturor;
- Hartimi i kornizës gjithëpërfshirëse juridike për të kthyerit, standardizimi i proceseve dhe mekanizmave, duke përfshirë krijimin e bazës qendrore të të dhënave; prioritetizimi i zgjidhjes së rasteve të kthimit të pronës, përmirësimi i bashkërendimit mes institucioneve në nivel qendror dhe lokal, si dhe përkrahja e këtij të fundit në ofrimin e ndihmesës për kthime të qëndrueshme dhe të sigurta;

¹⁵¹ Rekomandimet janë të renditura sipas radhitjes së neneve përkatëse të Konventës kornizë.

- Konsultimi i efektshëm me Këshillin Konsultativ për Komunitete (KKK) lidhur me të gjitha çështjet e rëndësishme për komunitetet pakicë dhe garantimi që mekanizmat specifikë komunalë për mbrojtje të komuniteteve të plotësojnë në mënyrë të efektshme rolin e tyre si mundësues i pjesëmarrjes në vendimmarrje të gjitha pakicave; rritja e punësimit të pakicave në administratën publike;
- Prioritetizimi i programeve dhe aktiviteteve të fokusuara të punësimit për promovimin e integritit ekonomik të femrave dhe meshkujve nga komunitetet joshqiptare, duke i kushtuar vëmendje të veçantë nevojave të romëve, ashkalive dhe egjiptasve.